Nagy

INSTRUCTIUNE

LA PROPUNEREA

ESERCITIELORU VERBALI

SI

MEMORIALI

PENTRU

CLAS'A I. SI II. A SCOLELORU POPORALI.

Prelucratu dupa **VASILIU NAGY,** inspectoru scolariu

DE

TOMA ROSIESCU.

Opu premiatu prin ministrulu regiu ungurescu alu culteloru
si instructiunei publice.

Pretiulu de bolta legatu: 30 cr.

BUD'A,

PROPRIETATEA STATULUI REG. UNGURESCU.

1870.

Bud'a 1870. Din tipografi'a universitatii reg. ung.

Precuvintare.

Principiele desemnate de comisiunea convocata prin Esc. sea ministrulu culteloru sî alu instructiunei publice, pentru cei ce dorescu a concurge la scrierea „Esercitieloru verbali sî momoriali“ tientescu cá sè aduca in legatura desvoltarea vorbirei sî intelectualitatii pruncului cu impartasïrea cunoscintieloru ce cadu in sfer'a contemplatiunei sele, cu nobilitarea spiritului sî moralului seu.

Comisiunea memorata a tientitu cu principiele acestea, cá „Esercitiele verbali sî memoriali“ sè fia basea instructiunei, ce va urmá dupa acestea. Ratiunalitatea acestui principiu nu se póte trage la indoiéla, de órace sta in acelu gradu alu desvoltarei, unde lu-pretinde progresulu spiritului timpului.

In lucrarea opului presinte am urmaritu mai multi autori straini, din cari am luatu sî materia, pre care inse o am prelucratu amesuratu scopului propusu. Precisu nu m'amu tienutu nici de unulu, deorace nici unulu nu e pentru noi. Nóue ni-a trebuitu sè plecamu din pusetiunea nóstra. Unde e mai desvoltata caus'a instructiunei poporale decâtu cumu e la noi, in cele mai multe casuri numai materi'a se preda din esercitiele verbali

sî memoriali, ér' tractarea metodica se incredintiéza invetiatoriului; pâna cându la noi trebue predata din firu in peru chiar' sî modulu de procedere.

Recomendàmu la deosebit'a atentiune a invetiatoriloru „Esercitiele verbali sî memoriali“ din caus'a desvoltata in „introducere“. Aici numai atât'a amintescu, cumca avemu detorintia a straformá scólele poporali in astu-feliu de institute de invetiamintu, in cari sè se destepte, desvólte sî intarésca facultatîle spirituali ale pruncului; cá astu-feliu sî omulu tieranu sè póta ajunge la unu gradu mai inaltu alu desvoltarei intelectualitatii, sensualitatii sî moralitatii, ceea ce si-afla basea in „Esercitiele verbali sî memoriali“.

Bud'a, in 25. septemvre 1870.

Autorulu.

Introducere.

Chiamarea scóleloru poporali facia cu societatea omenésca este: a realisá principiele ce tientéza la desvoltarea poporului, facandu-i-le tesauru de comunicatiune.

Astadi e recunoscutu principiulu, cumca in viéti'a sociale nu este inaintare fara cultura, si ca fara de acea, bunastarea materiale séu spirituale nu e cu potintia.

Déca voimu, cá scólele poporali sè se sustiene la inaltimea insemnatatii sele, si la loculu ce i se cuvine intre ceialalti factori, ce conducu la bunastarea omenimei, e de lipsa cá acelea sè devina corespondietórie pretensiuniloru spiritului tempului.

Dreptu ace'a scólele poporali nu mai potu remané instrumente mechanice, ci ele au sè devina institute de invetiamentu, cari pre lânga cunoscintiele impartasïte, au sè desvólte in invetiacelu intelectualitatea, ce o pretinde starea poporului, si interesulu publicu. Acest'a trebue sè fia principiulu, care sè servésca de fundamentu la scólele poporali; si deórace in tóte ramurile vietii se poftesce pricepere, intelectualitate, intielegere si capacitate de a comunicá cunoscintiele cascigate si cu altii, se vede apriatu, ca scólele sunt chiamate cá sè desvólte in prunci memori'a si capacitatea de a vorbí, ce si de altmintrelea stau in strinsa legatura una cu alta.

Scopulu acest'a inse numai ásiá lu-vomu poté ajunge, déca de tempuriu, adeca de candu intra copii in scóla, vomu staruí spre elu cu cea mai mare perseverantia si consecintia.

Pre langa invetiarea scrierei, cetirei si calcularei mai este inca unu midi-locu spre a desceptá si desvoltá memori'a prunciloru; — acestu midi-locu este esercitiulu verbalu si memorialu, care de siguru atunci ne va dá frupte mai bune, déca lu-vomu folosí in anii primi scolastici. Acestu midi-locu de invetiamintu este celu mai bunu spre ace'a, cá pruncii sè si-puna dela inceputu o basa firma toturoru sciintieloru, ce si le voru cascigá mai tardiu. Ba se póte dïce, ca acestu modu de invetiamentu este singurulu midi-locu spre a strabate la anim'a pruncului, unic'a cale, pre care sè póte scóte la lumina talentulu ingropatú in pruncu, si care pentru folosulu pruncului si a omenimei nu trebue a se neglege.

Intuitiunea, scrutarea, cugetarea si vorbirea facu viéti'a spirituale; o astu-feliu de viétia o au toti pruncii, pana chiaru si a celoru mai miseri parinti, pentruca si acesti'a au vediutu au vorbitu ma póte une ori-au si cugetatu inca inainte de ce au mersu la scóla. Trebue inse sa recunóscemu, ca intuitiunile si conceptele lui atatu sunt de obscure, neperfecte, defectuóse, atentiunea lui atatu e de necorespondietória, facultatea lui de cugetare intru atata de debile, si elu in vorbire asiá de pucinu deprinsu: incâtu invetiamintulu scolasticu nici intr'unu casu nu se póte basá numai pre acelea.

Din acestea dara se vede, ca invetiamintulu elementariu trebue esecutatu astu-feliu, cá elu sè servésca de base studieloru mai tardiu cascigate, ceea ce va fi posibile, déca

1. vomu intregí, suplirí, arangiá, luminá si chiari-

fică intuitiunile si conceptele defectuóse, ce pruncii si le-au cascigatu casualminte; déca i vomu pune in posesiunea aceloru concepte si intuitiuni, ce le voru fi de lipsa pentru conoscintiele cascigânde mai tardiu;

2. déca vomu dedá pruncii, cá sè fia atenti, si sè scruteze cu acuratétia ori ce obiectu;

3. déca i vomu desceptá si indemná spre cugetare;

4. déca conoscintiele loru le vomu inavuti si prin cuvinte;

5. déca i vomu deprinde a vorbí cu cuvinte corecte si cu forme gramaticali;

6. déca i vomu face susceptibili pentru totu ce e frumosu, bunu si dreptu.

Midi-lócele spre a ajunge acestu scopu se afla din firea lucrului; càci vedemu ca prunculu si-casciga, si-au cascigatu unele conoscintie; — de unde? din cerculu obiecteloru ce lu-impresóra.

Din acestea se vede, ca obiectele esercitieloru verbali si memoriali sunt a se luá din cerculu obiecteloru ce imprejura prunculu si pre care elu le vede, si despre cari aude vorbindu-se mai de multe ori. Acestea obiecte potu avé pentru pruncu mare insemnatate, de si elu le vede in tóte dïlele; si chiaru pentru aceea insemnatate, se potu aplicá cu respectu la facultatea spirituale, morale si sensuale a pruncului, numai cătu invetiatoriulu trebue sè fia precautu in aplicàrile diferite.

Obiectele esercitieloru verbali si memoriali le vomu aflá in natura, in arte, in fenomene, in intimplaminte si in relatiuni morali, cari tóte se potu vedé in scóla, in cas'a parentiésca, pre ceriu, in comuna, pre câmpu, si despre cari tractându, folosimu pruncului si pentru viéti'a presenta in scóla, si pentru cea mai târdïa — afara de scóla.

Ce se tiene de ordinea si compunerea obiecteloru in acestu manualu, auctorulu au avutu dóue scopuri inaintea ochiloru; celu d'antaiu e progresulu graduale, incâtu numai au concesu natur'a obiecteloru ce se-au pertratatu; — alu doilea scopu e, cá prunculu sè-si câscige o icóna câtu se póte mai curata si mai buna despre loculu pre care s'au nascutu, pre care elu vietiuesce, pre care cresce, si pre care se descépta, cu unu cuventu cá sè i-fia conoscutu totu ce vede ca pentru dinsulu póte avea insemnatate asiá, in câtu sè nu fia peregrinu in patri'a sea. Din acestu punctu de vedere s'au luatu scól'a, cas'a parintiésca, comun'a, câmpulu comunei, ceriulu si altele, cá obiecte de pertractare premergendu-le acestoru pertractari unele vorbiri, ce conducu la viéti'a scolastica.

Totu manualulu e lucratu in modu metodicu, si pentru aceea nici nu e de lipsa cá sè-i aretu invetiatoriului modulu de propunere; modulu metodicu numai acolo lipsesce, unde nu au fostu de lipsa; pre lânga tóte acestea inse va fi bine a luá in consideratiune urmatórele observatiuni:

1. Basea esercitieloru verbali si memoriali e intuitiunea; fàra intuitiune tóta adoperarea invetiatoriului va fi desiérta; pentru aceea vá fi neincunjuratu de lipsa, cá prunciloru sè li se aréta obiectele, despre cari va fi vorb'a, in natura, prin figure, si forme; va fi bine, déca invetiatoriulu va revocá in memori'a prunciloru totu obiecte de cari au vediutu, intemplari, ce li sunt conoscute etc. Invetiatoriulu trebue sè si-aduca aminte ca la scólele mai inalte se afla colectiuni de instrumente chemice, colectiuni de plante si animale, cá propunendu-le acestea scolariloru, ei sè le si véda; — trebue sè-si aduca invetiatoriulu aminte, ca la scólele mai mari se

duce profesorulu cu studentii pre câmpu, spre a le cascigá obiectele de lipsa pentru intuitiune si spre a-i poté invetiá. Sciendu-le acestea invetiatoriulu, va aflá cu cale si de mare insemnatate cá prunciloru, ce umbla in scól'a elementaria, cari sunt cu multu mai pucinu in stare a cugetá, scrutá si invetiá fara intuitiuni de câtu scolarii scóleloru mai inalte, sè le aréte obiectele despre cari va vorbí, spre a le poté dá ocasiunea cea mai buna pentru a si-formá intuitiunele de lipsa.

2. Acestu manualu prin metodulu seu nu léga mân'a invetiatoriului, ci din contra presupune in invetiatoriu independintia, aretandu-ĭ totu-odata directiunea si scopulu invetiamintului. Invetiatoriulu si-va acomodá modulu de propunere, amesuratu jurstariloru, dupa cumu va aflá mai cu cale; va alege obiectele celea mai corespundietórie, le va schimbá, — despre unele vá vorbi mai pre largu séu mai pre scurtu, dupa cum poftesce natur'a si esinti'a lucrului, — ér' nu dupa litere.

Numai acelu invetiatoriu va poté folosí cu sucesu acestu manualu, care lu-vá cunósce astu-feliu, incâtu vá poté invetiá cu usiuratate dupa intielesulu si cuprinsulu lui. — Numai sub acést'a conditiune vá poté invetiatoriulu face efectu in mintea cruda a pruncului, déca pricepundu esenti'a acestui manualu prin intrebari acomodate va desceptá mintea spre multe, si va conduce atentiunea si cugetarea pruncilorn intru acolo, unde va vedé ca are ce culege.

3. Nu trebue sè perdemu dinaintea ochiloru, ca esercitiele verbali si memoriali sunt basate pre conversare, si nu pre invetiare de rostu; intru adeveru in multe locuri e de lipsa o repetïre séu reasumare; aru fi inse cu totulu in contra scopului nostru, déca am silí pre prunci, sè invetie tóte de rostu. De rostu se potu invetiá

versurile. Nu este de lipsa cá pruncii sè respunda in propusetiuni corecte si intregi la tóte intrebarile nóstre; in astu-feliu de propusetiuni numai atunci trebue sè primimu respunsuri, cându pruncii ne respundu la intrebarile reasumatórie.

Respunsurile in propusetiuni intregi dau si acelu folosu, ca prunculu asculta cu mai mare atentiune intrebarea invetiatoriului, si de odata lu-silesce a fi cu atentiune si la respunsurile conscolariloru sei, iér' prin acést'a se ajuta multu capacitatea de a cugetá si vorbí fluentu. Cá sè se desvólte capacitatea de vorbire la toti, va fi bine cá toti pruncii sè respunda de odata la unele intrebari; in astu-feliu de casuri invetiatoriulu trebue sè fia atentu, cá silabele sè se pronuncia de una data, si cá prin respunsulu comunu sè nu se nasca larma prea mare.

4. Tratarea invetiatoriului cu pruncii va avé mare influintia, spre a ajunge scopulu doritu prin esercitiele verbali si memoriali. Pentru aceea nu se cade, cá invetiatoriulu sè tracteze in unulu si acelasi modu cu toti pruncii; càci tractarea mai seriósa, esecutata in modu mai acomodatu si mai corespundietoriu referintiei docentelui facia cu invetiaceii mai mari, — nu aru corespunde, nici nu aru fi cu sucesu aplicatu si intrebuintiatu facia cu pruncii cei mai mici si cu scolarii cei mai tineri; pentru aceea trebue cá invetiatoriulu sè se pórte cu o anumita iubire si prevenire, — asiá dïcandu cu lingusïre, facia cu invetiaceii mai tineri; numai aici inca trebue sè fia atentu, cá portarea lui sè nu devina obiectu de batujocura nici sè nu-si pérda auctoritatea facia cu pruncii. Pre langa acestea trebue sè staruésca invetiatoriulu, cá pruncii totu de una sè fia atenti si sè nu fia somnurosi.

5. Manualulu presinte e impartïtu in siese parti

si intocmitu pentru cursu de doi ani. Pentru cursulu anului primu sunt designate celea 3 parti din inceputu, ér' pentru anulu alu doilea sunt desemnate partile celea 3 din urma. Este de insemnatu, cumca §§. 18 si 19 se referescu cu deosebire la baeti, ér' §§. 31, 32, 33, 34, 35, 37 cu deosebire la copile. La cetire si scriere numai atunci sè incépa invetiatoriulu cu invetiaceii, dupa ce au percursu partea d'antaiu, adeca in cursulu alu doilea; càci percurgêndu cele trei parti din inceputu unde sunt mai multe pregatiri spre cetire si scriere, atâtu invetiatoriulu câtu si invetiaceii voru avé mare usiurare la timpulu seu intru invetiarea scrierei si cetirei. Presupunendu, ca invetiatoriulu e independinte, consciintiosu, si lucra de sine statatoriu in patru óre pre septemana póte sè sitermineze operatiunea cu tóte clasele.

In scólele in cari sunt mai multe clase, va fi bine, déca invetiatoriulu vá impreuná clas'a prima cu a dou'a, si va propune obiectele clasei prime la toti; pentru ca cei din clas'a a dou'a au ocasiune a repetií cele invetiate si invetiatoriulu póte folosí acést'a repetïre spre a dá prunciloru din clas'a a dou'a ocupatiuni scripturistice; asiá de esemplu le póte dá de ocupatiune descrierea unui obiectu, cu respectu la partile, colorea, form'a aceluia etc. Acést'a o póte face invetiatoriulu cu clas'a a treia sí a dou'a, folosindu repetïrea cu scolarii din clas'a a treia spre ocupatiuni scripturistice.

In scólele, in cari pruncii dela 6 pâna la 12 ani, sunt in deosebite clase, si stau sub conducerea aceluia-si invetiatoriu, acolo din lips'a timpului cauta sè se lese afara unele obiecte; alegerea, ca care sè se lase afara, ver' càrui invetiatoriu va fi pré usióra. Se poftesce inse, cá in acelea locuri, unde se afla invetiatori de ajunsu, sè se pertrateze obiectele cele mai insemnate cu cea mai

mare grigia si in modulu celu mai bunu, càci numai asiá ne vomu ajunge scopulu.

6. Nu e de lipsa, cá invetiatoriulu sè tiena ordinea din manualu dupa ce au trecutu preste a treia parte; elu se póte abate dela acea ordine, si spre a cascigá intuitiuni mai bune se póte indreptá de esemplu dupa anutempu, séu dupa obiectele ce obvinu. Vér'a póte tractá despre plante, avendu-le inaintea ochiloru; despre curcubeu, privindu la elu, séu si despre alte obiecte ce i se dau inainte. Vá fi bine, déca obiectele, cari se voru tractá se voru aduce in ceva legatura cu articlii corespundietori din legendariu, si déca se voru cetí, se voru si pertractá deodata, fia acei-a scrisi in prosa séu versuri.

7. Pentru usiurinti'a invetiatoriului, totu manualulu e scrisu cu trei feliuri de litere. Sïrurile tiparite cu literele cele mai mici, cuprindu note si observatiuni pentru invetiatoriu.

Sïrurile tiparite cu litere midi-locie aréta invetiatoriului, in ce modu are sè propuna obiectele despre care trebue sè vorbésca.

Sïrurile tiparite cu literele mai mari aréta aceea, ce trebue a se pune in gur'a invetiacelului, si ce trebue elu sè invetia.

PARTEA I.

Despre deprinderi si pregatiri.

---

§. 1.

Cum se primesce pruncululu in scóla?

Observatiune. Primirea pruncului in scóla e de mare insemnatate, càci ea nu arare-ori influintieza asupra lui pentru totu tempulu ce lu-vá petrece acolo, si din acestu motivu nu e lucru usioru modulu de a primí pruncii in scóla. Prunculu mai inainte de tóte e a se primí cu bucuria si amóre, dielele prime sunt a-i se face câtu mai placute, si pre langa acestea e de lipsa a departá din impreiurulu lui totu ce i-aru insuflá frica séu in altu modu l'aru poté instrainá de scól'a; càci fàra de acestea primirea vá remané fàra de efectulu doritu.

Pentru modulu de primire potu serví de indreptariu urmatorele convorbiri.

„Pre tine — fetulu meu! — pentru ace'a te-au adusu parintii tei la mine, cá sè te dea la scóla. Place-ti aicea? éca eu ti voiu fi invetiatoriu, si mie mi-placu pruncii, cari umbla la scóla. Scíi tu ceva? scí mi-ai spune numele teu? éca aci in cartea acésta mare ti-voiu scrie numele; — asiá, acumu e scrisu; si tu fetulu meu esti invetiacelu, vina dara cu mine, cá sè ti-aretu scól'a, vina, caci cu noi vine si mema-tea (tatalu teu), cá sè véda unde vei siedé. Vedi câti sunt aici? — Acestia toti ti-voru fi conscolari. Audït'ai cumu de frumosu ne-au salutatu? ei ne-au primitu bucurosu. Care

dintre voi cunósce pre acestu nou invetiacelu, pre N. N.?... Dar' tu cunosci dintre acestia pre óre care?

Acumu inse siedi aci, acest'a ti-va fi loculu, voi inse iubitii mei! primiti pre tinerulu vostru conscolariu, si dīceti: Bine ai venitu!"

§. 2.

Desceptarea confidentiei.

Observatiune. Midi-loculu celu mai siguru spre a desceptá in prunculu de 6—7 ani confidenti'a, este joculu; càci petrecundu elu timpulu celu mai multu in cas'a parintīloru cu jocu, elu e dedatu a iubí, si a fí cu confidentia càtra acel'a care se jóca cu elu, séu care aréta complacere in joculu lui.

Pentru aceea numai de acele ocupatiuni sè se dea pruncului, cari corespundu vietii sele de mai inainte, de acelea, cari elu le face cu placere, acomodandu-le inse scopului scolasticu.

Indreptariu. „Eu sciu iubitii mei ca ve place joculu, asiá ca tie-ti place? — asiá ca si tie? Eu sciu ca acasa ve jocati multu, — si aici ve poteti jocá, — inse numai atunci, cându ve concedu eu. A...! spune-mi ce te joci tu mai bucurosu acasa? — Dar' tu B...! Càruia, i place a calarí pre bâta? — caci acest'a e unu jocu bunu. B...! Scire-ai tu spune cumu e joculu acest'a? — Me punu calare pre o bâta si luandu in mâna o vérga séu biciu, — fugu. — Ce cugeti? Eu am vediutu unu pruncu rumpendu a crénga frumósa din unu arbore, óre bine au lucratu prunculu acela? — ba! pentru ce n'au lucratu bine? — pentru ca prin aceea a stricatu arborele. Asiá este; deci nu este ertatu a rumpe séu a taiá crengile arboriloru spre a le folosí la jocu. Asia ca voi nu veti face de acelea?

Si joculu cu pil'a e frumosu, care dintre voi se scie jocá cu pil'a? Spune-mi C... cumu e joculu acel'a? (Invetiatoriulu i ajuta in esplicarea jocului). Eu am vediutu unu pruncu jocandu-se de-a pil'a, care jocandu-se se-au maniatu pre socii sei, si in mânia a aruncatu pil'a ce nu erá a lui in curtea vecinului asiá, câtu mai multu nu s'a potutu aflá, — bine au facutu acela? — ba.

Deci nu se cuvine, cá in jocu sè se mânia unulu pre altulu, nici e iertatu a aruncá séu a stricá jocariele altora.

Care dintre voi s'a jocatu de-a mîtia órba — ? Care mi-va scí spune cumu merge joculu acel'a — ? — Eu amu avutu unu scolariu, care naintea mîtiei órbe si-au pusu pitiorulu asiá, câtu acel'a cadiendu si-a spartu capulu; bine au facutu acela, care si-a pusu pitiorulu naintea mîtiei órbe? — ba. —

Nu e iertatu a vatemá in jocu unulu pre altulu.

Éca, m'am ingrigitu de betie sî pila, veniti dara cu mine in curte sî ve jocati. (Invetiatoriulu imparte pruncii in trei grupe, pentru cele trei jocuri, sî i-introduce in jocu).

Observatiune. In modulu acest'a sunt a se deprinde pruncii si in alte jocuri frumóse d. e. popiculu, de-a malaiulu, si alte jocuri sociali; nici nu va fi de prisosu a li concede pruncilorn din cându in cându a se jocá in curtea scólei — inse sub supravighierea invetiatoriului. De-ora-ce pruncului i-mai place joculu ce si-lu-alege elu, decâtu celu ce i-se impune, e de recomendatu, cá câtu se póte, alegerea jocului sè se lase in voi'a sea.

Prin intrebari i-va face invetiatoriulu pre prunci atenti la mai multe jocuri nefolositóre si periculóse, aretându-le periclulu ce póte urmá din ele, provocându-i a se ferí de astu-feliu de jocuri. Se potu face pruncii atenti la joculu in tierina, la joculu cu mîti'a, cu cânele, la aruncarea cu petrii, la joculu de-a zal'a, asemenea abatându-i de a se suí pre garduri, pre case, a se jocá cu pusc'a séu cu catranitie si altele, aretându-le cumca cu joculu in tierina si-maculéza vestmintele, si-imple ochii, ba cum se espunu a fi calcati séu tortiti in midi-loculu drumului, aretandu-le cu unu cuvintu reulu ce póte urmá din unu jocu periculosu si neplacutu.

Spre a patrunde in anim'a pruncului cu astu-feliu de invetiaturi bune, nu vá fi de prisosu a-i invetiá urmatórele naratiuni.

Petru sî Pavelu. Petru sî Pavelu fiindu amici nu trecé o dï, sè nu se intilnésca; sî sè nu se jóce la olalta. Mergundu Petru in o dï la Pavelu, chiamà Pavelu pre Petru sè se jóce de-a catanele, inse de óra-ce Petru nu-si aduse pusc'a cu

sine, Pavelu i-dede pre a sea; elu inse se dúse sî luà pusc'a tatalui seu ce erá ampluta. In midi-loculu jocului strigà Pavelu, frate Petre! intinde-ti puscá spre mine, càci intindiendu sî eu a mea spre tine vomu puscá, ambii trasera cocósele pusciloru, tientíra unulu spre altulu sî impuscare, sí ce se intimplà? Petru, asupra carui-a Pavelu puscà cu pusc'a incarcata a tatalui seu, cadiú mortu, càci Pavelu puscà fara de a scí, ca pusc'a e plina, sî omorì pre amiculu seu celu mai bunu, fapt'a acést'a ne pregândita nu o-a potutu uitá in tóta viéti'a sea.

An'a sî Mari'a. Au fostu dóue surori, Ana sî Maria, cari aveau datin'a ace'a rea, ca se jocau cu catranitie; de sî mam'a loru mai de multe ori le au facutu atente câtu de periculosu e joculu cu catranitiele, — inse indesiertu, ele nu au ascultatu.

Intru-o dĭ pre ascunsu luára mai multe catranitie, sî se dúsera cu ele in siura. Ana aprinde in apropiarea paieloru o catranitia sî strigà catra Maria: Uita-te Maria draga! câtu de frumosu arde catranitia mea. Maria se uità sî dĭse, frumosu, inse a mea va arde sî mai frumosu, sî aprindiendu sî ea o catranitia o tienú in mana, pana ce i-vení flacar'a la degete, atunci o aruncà josu sî aprinse cu ea paiele, cari voindu Ana sè le stânga si-aprinsa vestmintele, pre cari ne potendu-le stânge ea insa-si devení prada focului, sî aprindiendu-se sî siur'a, din siura cas'a parintiloru sî totu ce au fostu in ea, au causatu la intrég'a casa o nefericire mare.

Observatiune. Acestea naratiuni sunt menite numai spre a influintiá in anim'a pruncului, aru fi prin urmare lucru de prisosu d'a cercá, cá pruncii sè le repeteze, si e mai cu cale a reasumá ambele naratiuni in urmatórele intrebàri.

Cari sunt jocurile bune? — cari sunt jocurile rele? — Cadese, cá in jocu sè ne maniàmu? — Iertatu e, cá sè stricàmu jocariele altora? — Iertatu e in jocu a vatemá unulu pre altulu?

Sè jucàmu jocuri frumóse,
Nu jocuri periculóse;
Nu ne maniàmu la jocu,
Nu stricàmu joculu de locu.

§. 3.

Deprinderi disciplinarie.

Observatiuni. Cá instructiunea publica sè-si ajunga scopulu doritu, e de lipsa, cá acea sè fia basata pre disciplina sî ascultare; am lucrá inse cu totulu in contra scopului, déca am folosí fortia facia cu prunculu, ce ése din cas'a parintiésca, càci datorinti'a nóstra este, cá pruncului in scóla sè-i facemu viéti'a pre câtu se póte mai placuta si mai dorita, cea ce prin fortia de siguru nu se póte ajunge. Prunculu ne va ascultá, elu se va supune disciplinei scolastice, si nu ni se va opune, déca cam pre nesimtïte lu-vomu dedá in disciplin'a scólei, si acést'a ne va sucede mai bine atunci, déca pre pruncii din scóla i vomu introduce de-odata in disciplin'a scolastica, pentru ca vediendu unulu, ce facu cei alalti, si elu se va supune bucurosu, si va face acea ce vede ca facu conscolarii sei. In esemplu bunu jace mare potere.

Indreptariu. Déca pre mine me veti vedé ca dau cu bastonulu in mésa séu laditia, datori'a vóstra este, sè siedeti frumosu, sè taceti, sî sè cautati la mine; éca eu voiu dá acum in mésa, voi inse faceti acea ce v'am spusu.

A...! tu nu te-ai uitatu la mine, ér' tu B.. nu siedi frumosu. Voiu mai dá odata in ladutia, voi inse fiti atenti sî uitati-ve la mine. (Acést'a o repetiesce mai de multe ori).

(Dandu in mésa) uitati-ve la mine, fiti atenti, sî faceti ce voiu dïce; sculati-ve, lasati-ve manele in josu, uitati-ve la tabla, uitati-ve càtra paretele acela, apoi càtra celu-alaltu, uitati-ve oblu la mine, uitati-ve in susu càtra podele, sî stându dreptu, uitati-ve sub scaunu, uitati-ve la mine, siedeti. (Acestea se potu repetií mai de multe ori).

Invetiatoriulu da in laditia sî dïce: fiti atenti! Cându voiu dá eu in laditia, atunci dïceti toti cu mine una; cându voiu dá in laditia dïceti cu mine: una, doua; cându voiu dá inca una data in laditia dïceti cu mine: una, dóua, trei. Intindeti-ve mânele, sî cându voiu dïce una, atunci bateti in palme; bateti in palme cându voiu dïce una, doua; bateti in palme cându voiu dïce: una, cându voiu dïce dóua sî cându voiu dïce trei.

Acumu fiti atenti sî dïcundu cu mine una, doue, trei, bateti la totu cuvintulu in palme. (Invetiatoriulu aréta, care

e mân'a drépta sî care e cea stânga). Eu voiu numerá una, dóue, trei, voi inse fiti atenti sî dïcundu eu trei, redicati mân'a drépt'a; la cuventulu trei lasati mân'a drépta in josu; la cuventulu trei redicati mân'a stânga in susu; la cuventulu trei lasati mân'a stanga in josu; la cuventulu trei uitati-ve in drépt'a, in stâng'a, in susu, apoi in josu. Bateti odata in palme, de doue-ori, de trei-ori, de patru-ori, de cinci-ori; batêndu in palmi dïcu prunci cu invetiatoriulu: una, doue, trei etc.

La inceputu cu deosebire va fi fórte bine, déca acestea deprinderi se voru repetií.

§. 4.

Despre desceptare si indemnare la vorbire.

Observatiune. Cu deprinderile de pâna acumu s'au desceptatu si indemnatu fórte pucinu prunculu spre vorbire; cu deprinderele de pâna acumu nici nu s'a potutu acést'a, pentru-ca deprinderile spre a desceptá si indemná spre vorbire sunt cu totulu diferite de celea pâna acumu intrebuintiate.

In acést'a privintia ne vomu ajunge mai usioru scopulu, déca vomu intrebá pre prunci descpre lucruri, ce li sunt cunoscute, cu deosebire déca i vomu intrebá despre acea, ce li este mai aprópe; inse si despre acestea lucruri tare am retací, déca i-am silí a vorbí in propusetiuni corecte.

Indreptariu. Fiiloru! Voi ve veti aduce aminte, ca cu ocasiunea inscrierei in cartea cea mare, v'amu intrebatu pre fia-care cum ve chiama, acumu voescu din nou a ve intrebá. (Aréta spre unu pruncu). Scóla-te, sî spune-mi cumu te chiama? — Stefanu. Ce feliu de Stefanu? Stefanu Popu. Asiá-dara tu ai dóue nume, Stefanu sî Popu; asiá-dara care e unulu? care e celu-alaltu? cându ti-esprimi ambele nume, care lu-esprimi mai antaiu? sî care mai in urma; numele, care se esprime mai antaiu, e nume de botezu, ér' care se esprime mai in urma e connume. Stefanu dara e numele de botezu, ér' Popu e connumele. (Invetiatoriulu intréba). Spune-mi dara, care ti-este numele de botezu, sî care ti-este connumele? E bine; pre prunculu acest'a luchiama Ioanu Ursu, acumu fiti atenti sî respundeti-mi toti

de odata la urmatórele intrebari. Câte nume are pruncula acest'a? Care e celu d'antaiu? Care e celu de alu doilea? Care nume l'am dïsu mai antaiu? — care mai in urma? — Care e numele de botezu? — sî carele e connumele?

Invetiatoriulu póte folosí sî alte nume intrebându pre prunci in modulu de mai inainte, sî spunendu pruncilorn, ca cu totii de odata au d'a respunde la intrebarele puse; A..! spune-mi cum chiama pre conscolariulu teu, ce ti-siede in drépt'a? — dar' pre celu din stâng'a? — B..! spune-mi numele conscolariloru tei, ce i conosci. Care dintre voi are sora? — A..! spune-mi cumu se chiama sor'a tea? — Ana. Pre care dintre voi lu-chima Ana? — pre nici unulu. Dar' pentru ce pre nici unulu? — pentru ca noi toti suntemu fetiori. — Fórte bine. Ana e nume pentru fete, sî numai ele pórt'a numele acel'a. Ioanu e nume pentru fetiori sî asiá numai fetiorii potu portá numele de Ioanu. Din acestea iubitii mei pote-ti vedé, ca sunt nume pentru fetiori sî nume pentru fete. Ce am dïsu? — dïceti dupa mine, sunt nume pentru fetiori sî nume pentru fete.

Respunde-ti-mi toti de odata, ce nume e Rachila? Rachila e nume pentru fete; ce nume e Petru? — Petru e nume pentru fetioru.

(In acestu modu staruesce invetiatoriulu a deprinde pruncii d'a respunde la intrebarile sele, observandu, ca silabele cuvinteloru trebue sè se esprime de odata inse fâra sgomotu).

N..! spune-mi mai multe nume pentru fete! Nume pentru fete sunt Ana, Maria, Samfira, Todora etc. B..! spune-mi mai multe nume pentru fetiori. Nume pentru fetiori sunt: Ioanu, Petru, Pavelu, Iuliu etc.

Fiiloru! Mâne voiu intrebá dupa numele parintiloru, fratiloru sî sororiloru vóstre. Voiu intrebá, ca care câti frati, câte sorori are sî voiu vedé, care-mi vá respunde mai bine.

C o n t i n u a r e. Eri v'am spusu, ca astadi voiu intrebá dupa numele parintiloru, fratiloru sî sororiloru vóstre, ve-am spusu ca voiu intrebá sî acea, ca care câti frati sî câte sorori are, spune-mi dar' A.. cum chiama pre tatalu teu? — Ioanu Vladu; dar' pre mam'a tea? — Flóre Vladu, dar' pre fratii tei?

— Ioanu, Isidoru sî Pavelu; câti frati ai? trei; câte sorori ai? una; cum o chiama? Safta; câti sunt dar' cu totii? patru; câti dintre acestia sunt fetiori? sî câte fete? fetiori sunt trei, sî féta una; cari sunt fetiorii? care e féta?

Cum e connumele fratelui teu, Ioanu? — Vladu; dar' a fratelui teu Isidoru? — Vladu; dar' a fratelui teu Pavelu? — dar' a sororei tele Safta? — dar' a tatalui teu? — Dupa tatalu teu dara voi toti sunteti Vladu, sî acestu nume se numesce »nume familiaru«.

B..! Ce nume familiaru aveti voi? dar' voi C..? (asiá mai incolo in form'a de mai susu).

§. 5.

Cum se dedau pruncii la ordine, si cumu se aducu la conscilnti'a datorintiei loru.

Observatiune. Prin usulu si indrumarile de tóte dïlele se va observá in invetiacelu, câ se deda in disciplin'a scólei, pentru acea inse nu va fi de prisosu, ma din contra, e chiaru de lipsa, cá pruncula sè conósca câtu se póte mai curundu datorintiele sele scolastice, si de acea e de lipsa a-lu introduce celu pucinu in cele mai esentiali.

Indreptariu. Unde se cuvine sè se duca pruncula demanéti'a dupa ce s'au scolatu sî imbracatu? — la scóla; sî éca sî voi a-ti venitu la scóla, sî a-ti facutu fórte bine; càci prin acést'a v'ati facutu placuti.

La câte óre se incepe demanétia scól'a? dupa prandiu pana la cate óre siedemu in scóla? — unde mergeti voi, déca esïti de aici? a casa; unde mergeti dupa prândiu? — la scól'a; la câte óre se incepe dupa prândiu scól'a? — sî la cate esïti dln scóla? — de câte ori veniti pre diua la scóla? — de dóue ori, adeca: dupa prândiu sî inainte de prandiu.

Ve mai intrebu o data, acumu inse respunde-ti cu totii de odata, de câte ori veniti intr'o diua la scóla? — pre diua venimu de doue ori la scóla, adeca: inainte de prândiu, sî dupa prândiu. Demanéti'a la câte óre se incepe scól'a? Demanétia se incepe scól'a la 8 óre; de-

manétia la câte óre esïti din scól'a? — demaneti'a esïmu din scóla la 11 óre; dupa prândiu la câte óre se incepe scól'a? — dupa prândiu se incepe scól'a la 2 óre; dupa prandiu la câte óre esïti din scól'a? — dupa prândiu esïmu din scóla la 5 óre.

N.. au venitu adi târdiu la scól'a, pentru ca au venitu dupa têmpulu prescrisu. Bine au lucratu elu? Pruncii buni totu de-una vinu de tempuriu la scóla. N.... nu au venitu dupa prândiu la scóla cu tóte ca acasa nu a avutu nemica de lucru, nici nu a fostu bolnavu; óre bine s'a portatu? — nu s'a portatu bine. Prunculu bunu totu de una vine la scóla?

Prunculu bunu vine totu de una la scóla.

B... m'au intelnitu adi demanétia venindu la scóla, sî luându-si palari'a de pre capu au dïsu: buna demanéti'a domnule invetiatoriu; eu pentru acést'a fapta l'am laudatu, fiindu-ca s'au portatu asiá, pre cum se cuvine; de acea ve spunu, ca portarea buna aduce cu sine, cá pruncii, cari ambla la scóla se salute pre invetiatoriulu loru.

Se cuvine dara, cá pruncii, cari ambla la scóla, sè salute pre invetiatoriu; sî chiaru asiá se cuvine cá salutându sè si-ié palari'a de pre capu; ce se mai cuvine inca? — chiaru asiá se cuvine, cá prunculu ce ambla la scóla sè si-ié palari'a de pre capu cându saluta.

Óre prunculu bunu numai pre invetiatoriulu seu lu-saluta? Prunculu bunu, care ambla la scóla, nu saluta numai pre invetiatoriulu seu, ci sî pre parintii sei pre omenii mai batrâni sî pre conscolarii sî amicii loru.

Cându veniti demanétia la scóla sî me vedeti pre mine, cumu me salutati? — Cumu me salutati, cându esïti din scól'a? — Cumu salutati, cându vine in scóla unu omu strainu? — Cumu salutati cându mergeti pre strada? — Cumu salutati pre parinti, cându ajungeti a casa? — Cumu, cându

veniti de a casa? — (In privinti'a salutarei e de a se luá in considerantía usulu localu; nu va fi de prisosu a intrebá mai adese-ori pre prunci, ca óre salutat'au pre parinti? sî pre omenii ce i au intelnitu pre strada?

Poesiór'a acést'a trebue facutu cá s'o invetie:

Pruncului bunu se cuvine,
Sè salute pre ori cine;
Asiá cere omeni'a,
Sè-si redice pelari'a;
Dec'asiá se vá portá
Lauda va secerá. —

Sciti voi de ce ve tramitu pre voi parintii vostri in tóte dïlele la scóla? — De ace'a, cá aci sè invetiati; celu ce ambla la scóla, are mare folosu de ea, câci ací póte invetiá fórte multe, ací si-póte cultivá mintea sî anim'a; invetiati dara si acestu versu:

Mergu la scóla câ e bine,
Bucuría pentru mine.
Scól'a da omului minte
Sa merga totu mai 'nainte.

Acumu ér' veti invetiá ceva nou; in care dï schimbati rufele? Dominec'a. In care dïle le-am iertatu invetiaceiloru mei sè se jóce in curte? — Mercurea, sî sambata. — Ce dï e astadi? — mai audïti voi de: luni, marti, joi, mercuri? — invetiati acumu cumu urméza dïlele acestea una dupa alta; sè incepemu cu dominec'a, apoi luni, marti etc.; dïceti cu mine de odata dïlele dupa cumu urméza un'a dupa alt'a; (pruncii dïcu de odata) dumineca, luni, marti etc.; e bine; a numerati pre degete, câte dïle sunt acestea tóte la olalta: una, doue, trei — — siepte; acestea siepte dïle se numescu o septemâna.

Mâne voiu vedé care veti scí numerá dïlele precumu urméza un'a dupa alt'a; déca vèti merge a casa, spuneti parintiloru vostri ce ati invetiatu, sî care inca nu ar' scí numerá dïlele dupa cumu urméza una dupa alt'a, acel'a le vá invetiá a casa, câci tatalu seu, ori mam'a sea, séu fratii sei mai mari i-voru spune, déca se vá rogá frumosu de ei.

C o n t i n u a r e. Eri ati invetiatu numele dïleloru, spusu-le-ati parintiloru vostri? — sci-le-ati dïce cu totii la olalta? dïcetí-le; incepe-ti cu diu'a prima — — incepe-ti cu mercuri'a, — — incepeti cu vinerea — — ce dï e astadï? — ce dï au fostu eri? — ce dï va fi mâne? — ce dï urméza dupa dumineca? — Care dï e inainte de luni?

Fiti atenti, câci acuma voiu intrebá despre altu ceva. N.. unde siedi tu de comunu? — in care scaunu? — in celu d'antaiu; dií asiá: eu de comunu siedu in scaunulu celu d'antaiu (prunculu dïce). Spunetí-mi toti cei din scaunulu d'antaiu unde siedeti de comunu? (dïceti in coru). Noi de comunu siedemu in scaunulu celu d'antaiu. Spunetí-mi cei cari siedeti in scanuulu alu doilea, unde vi este loculu vostru de comunu? — loculu nostru de comunu e in scaunulu alu doilea (acésta se continua cu tóte scaunule).

Spunetí-mi toti de odata unde stà tabl'a de comunu? — Cându veniti la scól'a de comunu unde ve puneti palariele? — (asiá intréba despre mai multe obiecte). In scóla fiesce-care si-are loculu seu anumitu.

Ascultati, câci voiu spune o istorióra. Eu am avutu unu invetiacelu cu numele Petru, elu avea datin'a, ca palari'a nu si-o punea nici odata la loculu seu, de aceea ea totu de-una erá séu sub scaune, séu josu prin pravu, sî cându avea lipsa de ea, nu o aflá pana nu i-o dá séu i-o cautá altii; se intimplá adese-ori, ca altii calcáu pre ea.

Ce dïceti: bunu au fostu Petru, sî iubitu-au elu ordinea? — Ce i-au causatu disordinea? — asiá ca neplaceri? —

deci vedeti, disordinea e caus'a multoru neplaceri. Nu fiti dara sî voi cá Petru, cí promitetí-mi, ca veti iubí ordinea, càci ace'a e capulu lucrului. Voiu vedé, tiene ve-veti cuvîntulu.

Ordinea sè o iubesci,
Cá totu bine sè traesci.

§. 6.

Despre desceptarea spre delegintia si deprinderile pregatitóre pentru scrisóre.

Observatiune. Convorbirile de pâna acumu sunt midi-lóce de ajunsu spre a dedá cam pre nesciute pruncululu in viéti'a scolastica; acumu e de lipsa cá convorbirele sè aiba alta directiune, pentru ca nu se mai póte amana tempulu in care prunculu trebue invetiatu a cetí si scrie.

Convorbirele si deprinderele ce urméza, asiá trebue sè fia, cá pre lânga acea, ca voru deprinde pre pruncu in vorbire sî cugetare, ele sè lu-pregatésca de odata si spre cetire si scriere.

Indreptariu. Eu doréscu a ve vedé mânile; redicati-ve dara mânile cu toti; lasati-le cu totii in josu; sè numeramu câte mâni am eu? — una, dóue; numerati-ve sî voi mânile; una, dóue; A... câte mâni ai tu? — B... dar' tu câte mâni ai? — deci dara ver'-care omu are dóue mâni; spuna-mi fia-care despre sine, câte mâni are? (in coru) eu am doue mâni.

N.. In care mâna tieni lingur'a, cându mânci? — — acésta e mân'a drépta, acea e mân'a stânga; A... care ti-e mân'a drépt'a? — care ti-e mân'a stânga? — — Fie-care si-redice mân'a drépt'a sî dïca: acést'a-mi e mân'a drépta; fia-care si-redice mân'a stânga, sî dïca: acést'a 'mi este mân'a stânga. Fiti atenti! câci voiu aretá degetele mânei mele drepte; én sè le numeràmu: câte degete am eu la mân'a drépt'a? — unu, doi etc.; deci dara la mân'a drépta am cinci degete; acum voiu

aretá degetele mânei stânge; sè le numeràmu sî acestea! unu doi etc. asiá-dara sî la mân'a stâng'a am cinci degete; numere-si fia-care degetele dela mân'a drépt'a! — — dela mân'a stânga! — — spuna-mi fiesi-care, câte degete are la mân'a drépt'a, câte la cea stânga? — la mân'a drépta amu cinci degete, la man'a stânga inca amu cinci degete.

(Invetiatoriulu si-redica degetulu celu mare). Redice-si fia-care degetulu acela pre care l'am redicatu eu! — acest'a se numesce degetulu celu mare. (In acestu modu se invétia pruncii a scí numele sî celoru lalte degete) spunetí-mi numele degeteloru pre cumu urméza. — Acest'a e degetulu celu mare. acest'a e degetulu aretatoriu, acésta e degetulu din midi-loculu, (séu midilociu), acest'a e degetulu inelatu, sî acest'a e degetulu celu micu.

Câte degete mari aveti voi la mân'a drépta? — dar' la mân'a stânga? — la mân'a drépta câte degete aretatórie aveti? dar' la mân'a stânga?

Vediut'ati-voi ver' unu pruncu cu degetulu trunchiatu? — eu amu vediutu unu pruncu, care au taiatu lemne cu o secure ascutïta, sî taiandu, si-a taiatu doue degete; securea nu e pentru prunci; redicati-ve degetele sè vedu, ore intregi vi sunt; intindeti-ve degetele dela ambele mâni; stringeti-le la olalta; deci dara, ce pote-ti voi face cu degetele? degetele ni le potemu intinde sî stringe la olalta; déca v'asi dá o carte in mâna, pote-o-ati prinde? — asiá-dara ce mai poteti face cu mânile? — cu mânile potemu sî prinde.

A . . ajutat'ai tatalui séu mamei tele la vre unu lucru? — la ce lucru ai ajutatu tatalui teu, sî la ce lucru mamei tele? — dar' tu? — dar' tu? — Ce facu in scóla pruncii cei mai mari cu mânile? — pruncii cei mai mari

scriu, calculéza etc.; voi pâna acuma numai v'ati jocatu in scóla, placé-v'aru sè lucrati ceva? — e bine, déca v'aru placé aduceti-ve mâne tablele sî cerusele, câci eu ve voiu invetiá sî a lucrá; pentru portarea vóstre de pâna acuma cáuta sè ve laudu; voi dïceti ca ve place lucrulu, acel'a care iubesce lucrulu e diligentu, sî prunculu diligentu e placutu invetiatoriului sî parintiloru sei; celu ce uresce lucrulu, e lenesiu sî trândavu, sî acela nimenui nu-i este placutu; prunculu diligentu propasiesce, celu trândavu remane in dereptu.

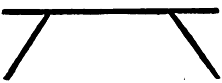
De óra ce voi toti sunteti diligenti invetiati versulu pruncului diligentu:

Susu spre lucru nu siedé
Sî'n dereptu nu remané,
Lenea este seracía
Ér' lucrarea avutiia.

Continuare. Adus'a-ti cu voi tablele sî cerusele? — lasati-le numai in pace, càci mai inainte d'a ne apucá de scrisu sî cetitu, vomu face altu ceva.

Redicati-ve mân'a drépta in susu, pre cum mi-o redicu eu; inchideti-ve mân'a, lasandu degetulu celu mare deschisu, (invetiatoriulu li aréta), redicati-ve mân'a spre drépta in acea inaltîme (in directiune orisontale) in care mi-o redicu eu, trageti-ve mân'a inapoi, in modulu acest'a (invetiatoriulu li aréta); sê mai cercàmu odata; e bine. — Redicati-ve mân'a drépta inca odata sî lasati degetulu celu mare deschisu; — duceti-ve mân'a drépt'a spre stâng'a, éca asiá (invetiatoriulu li aréta), trageti-ve mân'a la locu in acela-si modu (invetiatoriulu tóte le aréta stându cu o lature catra prunci), mai faceti odata voi doi-insi acest'a; — e bine. Redicati-ve mânile, duceti mân'a stânga spre cea drépta, (din stâng'a in directiune spre drépt'a), trageti-le in dereptu pre acea cale din josu in susu; faceti voi doi inca odata totu asemenea; acumu e destulu.

(Invetiatoriulu li aréta unu scaunelu sî dïce): Vedeti voi scaunelulu acest'a? — Dar' scandur'a acést'a? — (aréta pre cea de asupra) acést'a sta in directiune orisontala; ér' acést'a, ce forméza unu pitioru a scaunului, cumu sta? — asiá ca din drépt'a spre stâng'a; dar' pitiorulu celalaltu cumu sta? — asiá ca din stânga spre drépta? — fiti atenti! càci eu voiu desemná scaunulu acest'a pre tabla; (invetiatoriulu trage din stâng'a spre drépt'a o linia orisontala), dïcundu: acumu facu scândur'a deasupra; cumu sta unu pitioru a scaunelului? — din drépt'a spre stâng'a; asiá ca pitiorulu e pusu sub scândur'a deasupr'a? — (invetiatoriulu trage o linia din drépt'a in stâng'a) éca, acest'a e unu pitioru a scaunelului; cumu sta pitiorulu alu doilee? — din stâng'a spre drépt'a; (invetiatoriulu trage a dou'a linia) éca acest'a e pitiorulu alu doilea. Vedeti ací e scaunulu cumu se cade, é

desemnatu; (invetiatoriulu mesura pitiórele sî face atenti pre prunci ca acelea trebue sè fia unulu cá altulu de lungu); sciu ca sî voi a-ti voií sè desemnati scaunelulu; probati, — inse mai antaiu numai in aeru, (invetiatoriulu i-invétia, cumu, sî in ce forma au sè si-pórte mân'a) probati acumu pre tablele vóstre; eu inse ve voiu invetiá mai antaiu cumu trebue tienuta tabl'a; cumu trebue sè siedeti, sî cumu sè tieneti cerus'a in mâna.

O b s e r v a t i u n e. Cându scrie séu desêmna prunculu, trebue luatu in considerare tienerea trupului, pentru ca siediendu reu, nu numai si-strica adeseori sanatatea ci si-impedeca chiaru sî desvoltarea unoru membre: scrietoriu bunu nu va fi, pentru ca siediendu reu nu va tiené bine in màna nici péna nici cerus'a; atentiunea invetiatoriului trebue asiá-dara sè fia câtu se póte mai tare indreptata intr'acolo, cá sè lu-dedea a siedé bine, si a tiené pén'a si cerus'a bine in mâna, câci unu pruncu, care la inceputu s'a dedatu la acestea reu, acela séu nu se póte corege de locu, séu numai fórte greu.

Pentru acea se recomênda, cá invetiatoriulu sè fia cu deosebita atentiune la urmatórele: Cându desèmna prunculu trebue sè siéda oblu, nu este iertatu, cá sè si-plece partea superióre a trupului, numai cápulu si lu-póte tiené plecatu, umerulu stângu póte stá ceva mai inainte decâtu celu dreptu; nu e iertatu, cá peptulu sê fia

radiematu pre mésa, nici se cade, cá sè stringa pitiórele prè tare la olalta; bratiulu mânei stânge pâna la cotu trebue sè fia pusu pre mésa, cá prin elu sè se tiena tabl'a séu chartí'a; nu este értatu cá mân'a sè fia tare aprópe de trupu, dar' nici se cade cá ea sè fia tare intinsa, si de trupu departata; jumatate séu mai bine, inse nu intregu bratiulu dreptu, trebue tienutu pre mésa; acea parte a mânei inse care o numimu palma, nu se cade se o punemu cu totulu pre mésa séu chartía.

Pén'a séu cerus'a se tiene cu trei degete, ér' alu patrulea si alu cincilea degetu trebue sè atinga chartí'a, inse numai cu verfulu. Din acéstea se vede, ca cându scriemu numai bratiele, degetulu alu patrulea si cincilea, si pén'a séu cerus'a vinu in atingere cu tabl'a séu chiartí'a.

Cu cele trei degete tienemu pén'a séu cerus'a in urmatoriulu modu: Degetele cele trei, adeca degetulu celu mare, degetulu aretatoriu si celu din midi-locu, le indoimu fórte pucinu spre faci'a palmei, si tienendu pén'a séu cerus'a intre ele, asiá le acomodàmu, câtu pre partea drépta a verfului degetului din midi-locu jace pén'a séu cerus'a, cu celu aretatoriu apasàmu pén'a pre celu din midi-locu pre care jace pén'a séu cerus'a, ér' cu celu mare apasàmu pén'a in stâng'a spre degetulu midi-lociu; dintre degete sta mai intinsu degetulu midi-locíu apoi celu aretatoriu, celu mare, ér' mai trasu e degetulu celu micu si cu vecinulu seu. — Se vede dara ca la scrisu folosimu mai cu séma degetulu midi-locíu si celu inelatu, pentru ca celu aretatoriu numai intru atâta lu-folosimu in câtu elu apasá.

Pén'a séu cerus'a se vede de sub verfulu degetului aretatoriu si partea din afara e mai multu in directiunea umerului de câtu a braciului.

Eu voiu desemná scaunulu pre tabla, voi inse desemnati-lu pre tablele vóstre, in acea forma si in acelu modu cumu lu-voiu desemná eu; faceti acuma pitiorulu din stâng'a, apoi celu din drépt'a asiá cumu le voiu face eu; asiá, — sè vedemu acumu, care l'ati facutu mai bine?

(Invetiatoriulu se uita la toti pre fiesi-carelelu-face atentu la erori, i inbarbatesce, i lauda, i incuragiéza, si repetiesce cu ei mai adese-ori desemnarea).

Eu voiu spune acumu, ca ce facu pruncii petulanti cu mânele, fiti dara atenti. Amu avutu unu scola-

riu càrui'a i placea a aruncá pre ulitia sî in curtea vecinului cu petre; buna datina erá acea? — ba! Pentru ce nu erá buna? — pentru ca fórte usioru potea nimerí pre cineva; asiá dara nu are buna datina celu ce e indatinatu a aruncá pre ulitia sî in curtile altor'a cu petre.

Dïceti cu toti ce amu dïsu eu; nu se cuvine a aruncá cu petre nici pre ulitia nici in curtile altora. Sunt sî de acei'a prunci, cari se batu la olalta; spuneti-mi spre bine séu spre reu si-folosescu acei'a mânile? — aceia cari se batu, si-folosescu mânile spre reu.

Dïceti cu toti ce am dïsu eu.

Unii prunci iau puíi de paseri din cuiburi, i chinuescu, le smulgu penele, le rumpu pitiórele, sî aripele, prin acestea fapte inse causéza puiloru doreri mari, de ora-ce sî animalele simtiescu durere. Ce prunci sunt aceia, cari chinuescu animalele? — pruncii, cari chinuescu animalele, sunt crudeli, sî cu anima rea. Invetiati versulu acest'a:

Copilasiloru amati!
Ce e viiu nu maltratati!
Déc' asiá ve veti portá
Lumea ve vá laudá.

(Invetiatoriulu repetiesce cuprinsulu, esenti'a acestoru enaratiuni mai de multe ori).

§. 7.

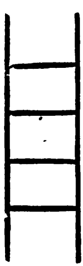
Despre inceputulu intuitiunei conscie de se-ne, continuarea pregatirei la cetirea prin scrisóre.

Cu ce vedeti? — noi vedemu cu ochii; spuna-mi fiecare, câti ochi are? — Eu amu doi ochi; aretati-mi care

e ochiulu dreptu? — care e celu stângu? — Uitati-ve in drépt'a, in stânga, in susu, in josu, oblu; spuneti-mi in ce parte ve poteti uitá? Cu ochii ne potemu uitá in drépt'a, in stâng'a, in susu, in josu, sî oblu.

Déca ve uitati in drépt'a ce védeti? — in drépt'a vedemu usi'a. (Invetiatoriulu le aréta obiectele cá sa usioreze respunsurile). Uitati-ve in stâng'a; ce vedeti? in stâng'a vedemu etc.

Invetiatoriulu i intréba mai incolo, despre tóte directiunile aratându-li sî numindu obiectulu la care se uita. (Invetiatoriulu li aréta form'a unei scari). Conósceti voi ce e acést'a? — vediut'ati voi vre o scara? — Vediutu; ace'a e scara. (Aretându o lature). Ce forméza acést'a parte a scarei? — o láture; dar' acést'a? — a dou'a láture; câte láturi are o scara? — o scara are dóue láturi. Ore in paralelu sunt láturile scarei un'a de alt'a? — ore mai lunga e o láture decâtu cea olalta? — (Invetiatoriulu aréta fusceii scarei) ce este ore bagatu intre láturele scarei? — fusceíi; anumerati câti fuscei are scar'a acést'a? N'ati dorí sè vedeti scar'a acést'a desemnata? — e bine, déca doriti, eu voiu desemná-o. Mai antaiu voiu face o láture (face láturea stânga) tragundu o linia oblu in susu cá sî cându ar' atîrná in aeru; acumu in pucina departare voiu face a dou'a láture inse asiá cá acea sa fia preste totu loculu in asemenea

departare de cea'lalta, sî asiá, câtu sè nu fia un'a mai lunga decâtu cea'lalta; ambele sunt perpendiculare; acuma vomu face fusceii. (Invetiatoriulu face patru fuscei.) Cautati! scar'a e facuta, uitati-ve bine la fuscei cumu stau acei'a? — acei'a stau oblu, asiá-dara? — ace'a se dïce ca stau in directiune orisontala; sa ne uitàmu la fuscei, óre in asemenea departare stau unii de altíi.

Acumu probati si voi, óre poté-ve-ti desemná scar'a? — probati inse mai antaiu in aeru. (Invetiatoriulu le aréta) apoi pre table; sè vedu, óre bine siedeti, si bine tieneti cerus'a in mâna? — incepeti; faceti antaiu láturea stânga, tragundu o linia perpendiculara in acea forma, precumu tragu si eu aci pre tabla, etc. etc.

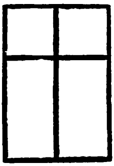
In acestu modu desémna tóte partile scarei, facundu pre prunci atenti, care e lini'a perpendiculara, care e orisontale, care e paralela etc., de o data inse se va uitá si la lucrulu pruncilorui le va aretá gresielele, si i-va laudá; inca nu este timpulu sè pretindemu unu lucru perfectu dela prunci, se poftesce inse, sè i facemu sè pricépa lucrulu; pentru ace'a va fi bine, déca le vomu spune, ca acasa inca sè potu ocupá in acestu modu cu desemnulu.

Continuare. Aci v'am adusu o carte cu icóne, spuneti-mi cu ce ve veti uitá la icóne, déca vi le voiu aretá? — cu ochii. Uitati-ve aici (aretându unu calu desemnatu séu festitu), ce e acest'a? acela e unu calu; cum se numesce partea acést'a a calului? — capu, ochiu, pitioru, etc. (Invetiatoriulu aréta mai multe obiecte intrebandu dupa partile loru). (Aretându icón'a unei case), ce e aici desemnatu? — o casa; cumu se numesce partea acést'a a casei? — parete, usia etc., dar' acést'a? — feréstа. Sè probàmu sî noi a desemná o feréstа, inse mai antaiu in aeru. (Invetiatoriulu le aréta) apoi pre table.

Mai antaiu inse sè cautàmu cumu stau lemnele ferestei? — cum sta lemnulu din susu? — orisontalu; dar' lemnulu celu din josu? — sî acel'a sta orisontalu; dar' lemnulu stângu a ferestei? — acel'a sta perpendicularu, dar' celu din drépt'a? — sî acel'a sta perpendicularu. Vedeti voi aceste doue lemne ce forméza o cruce? — vedemu; cumu sta acestu mai lungu? — acela sta perpendicularu; dar' celu mai scurtu? — acel'a sta orisontalu, care dintre lemnele ferestei sunt asemenea de

lungi? — asemenea de lungi sunt lemnulu celu din susu, celu din josu, sî celu mai scurtu dintre cele ce sunt puse crucisiu; asemenea de lungi mai sunt lemnele celea de a drépt'a, de a stâng'a, sî dintre cele crucisie celu mai lungu; care dintre ele sunt paralele? — paralele sunt: lemnulu celu din drépta sî celu din stâng'a ferestei sî dintre celea crucisie celu mai lungu; mai sunt apoi inca: lemnulu celu de susu, celu de josu, sî dintre celea crucisie celu mai scurtu.

Acumu vomu desemná; fiti atenti si trageti in directiune orisontale lemnulu de susu a ferestei, trageti lemnulu

stângu a ferestei in directiune perpendiculare, cu acest'a in asemenea departare si lungime pre celu mai lungu dintre cele crucisie etc. (In acestu modu desémna si cele l'alte parti a ferestei; si apoi cauta lucrurile prunciloru, unde vede gresiele, acolo le indrépta, le corege, le asémena un'a cu alt'a, si intréba ca ce e reu in ele, si provocandu-i cá si acasa sè se deprinda, nu sterge desemnulu seu de pre tabla, ci lu-lasa acolo.

Continuare. Pâna acuma mi-ati spusu ce lucruri ati vediutu in scóla; spuneti-mi acuma ce obiecte séu lucruri vedeti in curte? — ce vedeti de asupra vóstra? — de asupra nóstra vedemu ceriulu; dar' pre ceriu ce vedeti diu'a? — diu'a vedemmu pre ceriu sórele; dar' nóptea? — nóptea vedemu lun'a sî stelele frumóse; in gradinele de flori ce vedeti? — in gredinele de flori, vedemu flori frumóse; in viia sî paduri ce vedeti sburandu? — in viia sî padure vedemu cumu sbóra o multïme de paseri frumóse; Desfatati-ve voi cându vedeti stelele sî paserile frumóse? — —

Óre orbii potu-se desfatá in acestea? — — O! orbii sunt de compatimitu; multiumiti dara bunului Dumnedieu, care v'au datu ochi, cá sè vedeti cu ei.

Domne! multiumescuti tie
Ca mi-ai datu doi ochi sî mie
Sè vedu tóte 'n lumea mare
Din a tea buna 'ndurare.

§. 8.

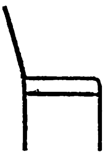
Despre audiire, despre cele audiite pana acumu, continuare in deprinderile manei prin desemnu, si despre inceputulu deprinderei in cetire.

Fiiloru! Voi sciti pâna acuma, ca aveti mâni spre a lucrá cu ele, sî ca aveti ochi spre a vedé cu ei, inse nu aveti numai mâni sî ochi, cí aveti sî urechi; aréte-mi fie-care urechile sele; numere fie-care, câte urechi are? — spuneti-mi toti de odata, care câte urechi are? — eu am dóue urechi; puna-si fie-care mân'a drépta pre urechi'a drépt'a — ace'a e urechi'a drépt'a, puna-si fie-care mân'a stânga pre urechi'a stânga — — acea e urechi'a stânga; A.. aréta-mi care ti este urechi'a drépta, sî aretandu dií: acésta mi-e urechi'a drépta; aréta-mi care ti-este urechi'a stânga, sî aretandu dií: acést'a mi-e urechi'a stânga. B..! arét'a-mi sî tu, sî tu C.. acumu spuna-mi fie-care câte urechi are de-a drépta? — de-a drépta amu o urechia; spuna-mi fie-care câte urechi are de-a stâng'a? — de-a stâng'a inca am o urechia.

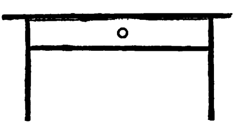
Bagat'ati de séma, ca adi amu inceputu in scól'a a cântá? — audït'ati cântarea? — cu ce a-ti audïtu? — dupa cântare amu dïsu rugatiunile, audït'ati? — cu ce a-ti audïtu? — dupa rugatiuni mi-au spusu cei mai mari prelegerea, audit'ati? — cu ce a-ti auditu? spuneti-mi dara pentru ce avemu urechi? — urechi avemu pentru cá sè audïmu cu ele.

Puneti-ve palm'a drépt'a pre urechi'a drépta si apasati-o acolo, — audïti acumu ce vorbescu? — totu asiá de bine audïti, cá si cându vi sunt ambele urechi deschise? — acumu puneti-ve mân'a stânga pre urechi'a stânga si apasati-o; audïti ca vorbescu? — totu asiá de bine audïti cá si cându vi sunt ambele urechi deschise? — bine e dara ca aveti dóue urechi? — pentru ce e bine? — *pentruca cu dóue urechi mai bine audïmu de câtu cu un'a.*

Pentru asta data e destulu despre urechi, eu amu acumu mai mare lipsa de ochii vostri, pentru ca voiu desemnă ceva pre tabla; sè vedu sciti voi ce desemnu

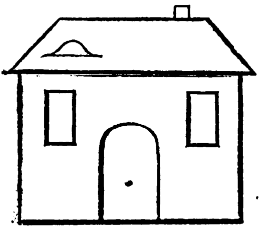
eu pre tabla? (desémna unu scaunu), care mi-va spune ce amu desemnatu? — cumu se numesce acést'a parte a scaunului? — dar' acésta? — etc. (Invetiatoriulu va face atenti pre prunci, ca scaunulu de acea e facutu pre tabla numai cu dóue pitióre pentru ca e desemnatu numai de o láture) e bine, faceti si voi scaunulu acest'a, spunetí-mi inse care parte veti face-o mai antaiu? — cumu

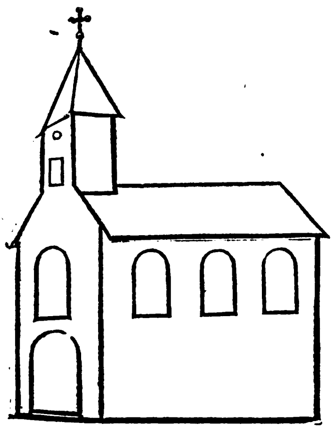
veti trage liniele? — etc. (invetiatoriulu facundu inca odata tóte liniele se silesce sè aduca pre prunci la precepere).

Invetiatoriulu desémna acumu, — séu de alta data més'a, aretandu si intrebandu pre prunci ca ce e acea, ce au desemnatu elu, si din ce parti sta, in ce directiune stau unele láturi? care láture e mai lunga, care e mai scurta si cari sunt asemenea de lungi?

Continuare. Ér' vomu vorbí despre urechi, spuneti-mi dara pentru ce avemu urechile? — — cându vinu vacile din ciurda cumu facu? — ce audïtí? — *audïmu ca mugescu*; ce audïti, cumu face ép'a cându si-

chiama mânzulu? — cându si chiama ép'a mânzulu rinchiéza; ce audïmu cându sbér'a mielulu? dar' porculu? etc. dar' prepeliti'a? — dar' ciocarli'a? — dar' filomel'a? — dar' ciór'a? — dar' tiarc'a? — dar' gain'a? etc.

De alta data ér' vomu vorbí despre urechia; priviti, eu voiu desemná o casa; de ambe partile stau paretii; pre pareti sta podulu si preste acet'a e coperisiulu casei, de desubtu e fundamentulu casei, acestea-su ferestele, ér' acést'a e usi'a, (dupa indreptariulu de mai inainte face invetiatoriulu atenti pre prunci la desemnulu seu. Cu alta ocasiune sè-i faca sê desemneze o baserica cu turnu).

C o n t i n u a r e. Spuneti-mi cu ce audïti? — Ascultati cumu dïce A.. versulu ce l'amu invetiatu despre ochi! ascultatí-lu cu totíi? — e bine.

S c o l a r i i t r e b u e s è a s c u l t e d i s c u r s u l u c o n s c o l a r i l o r u. Spunetí-mi cu totii ce amu dïsu? — Acumu ascultati, câci voiu enará cev'a; sunt unii ómenii, cari nu audu ce vorbescu altii, acei'a sunt surdi. Audïtu-ati ce'a ce v'am dïsu? — Asiá-dara ce feliu de ómeni sunt? — Cumu se numescu aceia omeni, cari nu audu ce vorbescu altii? — Vedu ca àti ascultatu la celea ce v'amu dïsu. E bine, càci scolarii trebue sè asculte vorbirile invetiatoriului. Ce amu dïsu? — respundeti-mi cu totii de odata, si fiti atenti, càci ér' voiu spune cev'a: Scolariulu bunu nu numai asculta vorbirile invetiatoriului, cí face si acea,

ce-i spune. Audït'ati? — spuneti-mi dar' ce amu dïsu. Ér' voiu spune cev'a, ascultati. Cine asculta de invetiatoriulu seu, se numesce ascultatoriu. Ce amu dïsu? — prunculu bunu asculta si de parinti; ce amu dïsu? — acumu invetiati versulu acest'a:

Urechile sunt create,
Cá sè poti audií tóte.
Sè ascultu de 'nvetiatori,
De parinti si crescatori.
La acesti'a me supunu,
Cá copilulu celu mai bunu.

§. 9.

Pregatiri mai speciali pentru instructiunea cetirei. Continuare in deprinderea ochiloru si a maniloru prin intuitiune si desemnu.

Fia-care sè si-arete gur'a cu mân'a drépta. Aveti toti gura? — vediut'ati omu fara gura? — câte gurí are fia-care? — aretati-ve partea de-asupra gurei. Partea de-asupra gurei o numimu buz'a din susu. Ce am dïsu. Aretati-ve partea din josu a gurei. Patea din josu a gurei o numimu buz'a din josu. Ce amu dïsu? — Dar' in gura ce aveti? — in gura avemu limba si dinti.

Ce facemu cu gur'a, cându suntemu flamândi? — Cându suntemu flamândi, mâncàmu cu gur'a. Dar' cându ni sete ce facemu cu gur'a? — cându ni sete, bemu cu gur'a. Ce potemu dar' face cu gur'a? — cu gur'a potemu bé si mâncá.

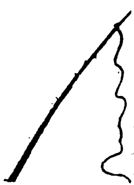
N. Ce feliu de bucate te-ai indatinatu a mâncá din acelea, pre cari le pregatesce maic'a tea? — pâne, colacu. Dar' tu B...? Dar' tu C...? etc. D...! Ce feliu

de póme ti-placu sè mânci? — — Dar' tie E...! Ce-i place calului sè mânce? — dar' vacei? — Ce-i place porcului? — ce gainei? ce gânscei? etc.

Bun'a vóstra maica din ce pregatesce pânea, colaculu? etc. Unde cresce grâulu, crumpenile (baraboii), bobulu, curechiulu? etc. Merele, perele? etc. Potere-aru maic'a vóstra pregatí nutremêntu, déca nu s'aru face grâulu, bobulu si morcovii? etc. Ati poté voi mâncá pómele celea multe si bune, déca acelea nu s'aru face pre pomi? — Óre avére-aru animalele nutremêntu, déca nu ar' cresce érba, ordiu, cucuruzu etc. pentru dinsele? — — — Sciti-voi cine e tat'a celu bunu cerescu, care dà atâtu de multu nutremêntu ómeniloru si animaleloru? Acelu tata bunu cerescu, care dá omeniloru si animaleloru nutremêntu multu si bunu, este Dumnedieu. Cui-i suntemu datori dar' cu multiumita pentru nutremêntulu celu multu si bunu, cu care ne nutrimu? — Cui sè-i multiumimu cà se ingrigesce de noi? — Deci dar' scolându-ve in pitióre si puênndu-ve mânile la olalta, dïceti cu mine:

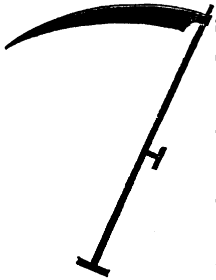
Tie Domne ti multiumimu,
Te laudàmu, Te marimu;
Pentru 'nalt'a bunatate,
Carea nutremintu ne'mparte.

De alta data éra-si vomu mai vorbí; acumu inse sè ve desemnu ceva pre tabla. Voiu vedé, conosce-veti ce voiu desemná. (Invetiatoriulu desémna unu sbiciu).

Ce e acest'a? — Sbiciu. Ati nimeritu. (Aretându codoriscea). Ce parte a sbiciului e acést'a? — Codriscea. Dar' ácést'a? Sbiciulu. Ce parte a sbiciului e acést'a óbla? — codoriscea. Dar' acést'a strâmba (sucita) — ? Sbiciulu.

Cumu stà codoríscea? Plecata. De care parte este sbiciulu? — De a drépt'a. Acum'a incercati-ve alu desemná

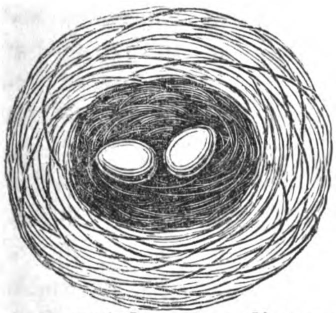
si voi. Acumu voiu desemná altu cev'a. (Invetiatoriulu desémna cósa). Ce am desemnatu? o cósa. Ce e acést'a de asupra? — E insu-si cós'a. Dar' acést'a? — manunchiulu (toporiscea). Dar' acést'a, care e la midi-loculu toporiscei? — Acel'a e pitiorulu cósei. Dar' acést'a dela capetulu toporiscei? — Celalaltu pitioru. Care parte a cósei este óbla? — Care strimba? Cumu sta toporiscea? Plecata. De care parte se afla cós'a? — De partea stânga. Acum desemnati si voi. (Invetiatoriulu, dupa impregiurari acum ori cu alta ocasiune, va desémná o secere, analisandu-i partile constitutive.

Continuare. Sciti deja ca cu gur'a potemu mâncá si bé. Cu ea inse potemu face si alte celea. (Invetiatoriulu dà unu sunetu), ce am facutu cu gur'a? — Asiá dar' cà am datu unu sunetu? Ce potem face dar' cu gur'a? Cu gur'a potem dá sunetu. Voiu dá unu sunetu cu gur'a; voiu vedé, cà ore voi poté-veti dá cu gur'a chiar' acelu sunetu. Fiti cu atentiune. (Invetiatoriulu dïce): **a**. Dïcetí si voi cu toti acestu sunetu, (prunci dïcu). Dati sunetulu acest'a: **e** (pruncii dïcu). Dati sunetulu acest'a: **i**). (Invetiatoriulu trece pana in capetu cu fie-care pruncu preste vocalele: **a, e, i, o, u**. Én sè le dïcemu un'a dupa alt'a, eu inca voiu dïce cu voi. (Invetiatoriulu o póte repetií acést'a mai de multe orí). A.. pronuncia unulu din sunetele date. B.. pronuncia si tu unulu. C.. tu pronuncia doue — trei etc. (sunetele nepronunciate bine, trebue corese).

Acum dïceți dupa mine sunetulu acest'a: **a** (scurtu), acentuati-lu scurtu. (Invetiatoriulu in modulu acest'a percurge sunetele celea scurte **e, i, o, u** pana in capetu, facundu-i atenti la pronunciarea cea scurta). Acum sè repetïmu tóte sunetele, câte le am pronunciatu scurtu. — — N.. dií dupa mine acestu sunetu: **a**. Dií si tu O.. etc. Voiu dá doue sunete, unulu va fi acest'a: **a**, acum dïcu celu-alaltu: **á**; pre care l'amu esprimatu mai lungu? — pre care mai scurtu? — Dar' **ó** si **o**, **é** si **e**, **ú** si **u**, care e lungu si care scurtu? acumu ve voiu spune unu sunetu nasalu: â. Pentru ce e nasalu? pentru cà se pronuncia pre nasu: pâne, câne. Dïceti si voi sunetulu celu lungu. — Acum dïcetí-lu celu scurtu. — (Invetiatoriulu continua astu-feliu mai departe). Voi iubitiloru copii acum'a sciti dá multe sunete cu gur'a, se potu dá inse si mai multe. Sè cercàmu. Fiti numai atenti. (Invetiatoriulu pronuncia sunetulu lui **r**). Pronunciati-lu si voi. Sciutul'ati pronunciá cu totii? — Sè audiu cum l'ai pronunciatu tu A...? — tu l'ai pronunciatu bine. Sè te vedemu pre tine D... — tu inca nu lu-poti pronunciá bine. Esercitéza-te si singuru, apoi mâne voiu vedé cà sci-lu vei. (Invetiatoriulu trebue sè indemne pre prunci la esercitiu propriu atâtu aici, câtu si la sunetele de mai inainte). Fiti atenti! Ce sunetu dà gânsc'a? — asiá cà astu-feliu: **s s s**. Pronuntiatí-lu si voi. Pronuncia-lu A... B... etc. Cându suflàmu ceva, suna astu-feliu: **f f f**. Pronunciati si voi. Acum-mi impreunu buzele la olalta si cându se voru despartií, veti audií unu sunetu. (Invetiatoriulu da sunetulu lui **b**). Dati si voi sunetulu acest'a. Acum dau unu sunetu: **p**. Dà-lu si tu A... etc. (Invetiatoriulu dà in modulu acest'a sunetulu tuturoru celoru lalte consonante, neconcedendu cá sè se adauga lânga dinsele sunete ajutatórie: **p, t, s**.

Nu e de lipsa cá deprinderea sé fia indelungata séu perfecta, pentruca acést'a se tiene de instructiunea cetirei prin scrisóre, si acum nu avemu altu cev'a de scopu, decâtu a desceptá in pruncu preceperea si ai gatí calea la cetire). Sè póte, cà v'ati si ostenitu cu pronunciarea acestoru sunete. Nu vá fi bine sè mai desemnàmu? — Numai decâtu voiu aretá ceva. (Invetiatoriulu aréta

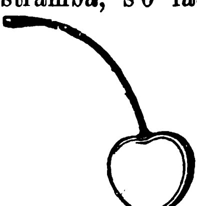
unu cuibu de pasere, séu altu-ceva, in ce se afla si óue). Care conósce, ce feliu de cuibu e acest'a? — Cuibu de pasere. Priviti, in elu se afla si dóue óue. Uitati-ve la cuibu câtu de bine l'a facutu paserea. — Aici e partea interna a cuibului, in care sunt dóue óue, dintre cari eu voiu scóte unulu afara; uitati-ve la elu; ce forma are? asiá cà e ovalu? (rotundu-lungaretiu?) — uitati-ve pre tabla, eu voiu desemná mai antaiu cuibulu si dupa acea in elu dóue óue. — De-

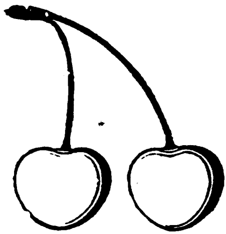
semnati si voi cuibulu acest'a; tieneti inse cerus'a bine in mâna. — Sémana oulu acest'a cu prun'a? — Ati poté voi desemná si prun'a acést'a? desemnati dar' (Invetiatoriulu desémna si le aréta)

bagati inse de séma ca prun'a are si o coditia mica si strâmba, s'o facemu si pre ace'a. — Une ori sunt dóue

coditie crescute la olalta si atunci e o parechia de prune. Sè desemnàmu si de acelea. Conósceti voi visïnile? — Care e mai rotunda visïn'a séu prun'a? — asiá ca visïn'a? pentru cà ea e de totu rotunda; precum e acést'a (Invetiatoriulu desém-

na). Care are cód'a mai lunga prun'a, ori visïn'a? — Asiá cà visïn'a? — e de lipsa dar' cá visinei sè-i facemu códa mai lunga. Desemnati dar'; desemnati cinci parechi de visïne cu códele crescute la olalta.

Continuare. (Invetiatoriulu aréta spre tabla). Ce e acést'a? — tabla. Bagati de séma ce ati esprimatu cu gurele vóstre? — mai pronunciati odata (pruncii repetiescu cuvintulu). Voi ati dïsu acum'a unu cuventu, adeca cuventulu: tabla. (Invetiatoriulu aréta spre parete). Ce e acest'a? — Parete. Ce ati esprimatu acum'a, mai pronunciati-lu odata, (pruncii repetiescu cuvintulu parete). Ce ati pronunciatu acum, inca e unu cuventu, (in modulu acest'a invetiatoriulu-i deprinde si in alte cuvinte). — Voi sciti acum'a cà cu gur'a potemu pronunciá mai multe sunete, spuneti-mi inse ca ce mai potemu pronunciá cu gur'a, cându dïcemu: tabla, parete, scaunu si mésa? — cu gur'a potemu pronunciá si cuvinte. Dïceti cu mine cuvintele acestea: Petru, Ana, tata, mama, pruna. (Invetiatoriulu sè faca pruncii atenti la provincialismi: pcele, chele, pele etc.). A... pronuncia vre unu cuvintu, B... pronuncia tu trei cuvinte etc.

Observatiune. Pentru a poté destinge sunetele cuvinteloru va fi cu cale, cá cu acést'a ocasiune invetiatoriulu spre a conduce si mai bine la cetire sè facà ceva-si abatere. Dïceti cuvintulu **in.** Déca bagàmu de séma, in cuvintulu acest'a observàmu dóue sunete pre **i** si **n.** Ce feliu de sunete se audu dar' in cuvintulu **in**? — Care e sunetulu primu, care alu doilea?

Fiti atenti! eu voiu esprimá unu altu cuvintu, pre voi inse voiu intrebá, ca ce sunete se audu in cuvintulu acel'a.

Am — ce sunete se audu in cuvintulu acest'a? — care este sunetulu primu? — care e alu doilea? — dupa impregiurari sè

continua in modulu acest'a deprinderea in sunete; dar' trebue consideratu, cá cuvintele sè nu fie mai lungi de câtu de trei sunete; esemple se voru aflá in ABC-dariu.

Én spuneti-mi ce potemu face cu gur'a? — — Sè dïcemu in continu ce potemu face cu gur'a; cu gur'a potemu mâncá, bé, a pronunciá mai multe sunete si cuvinte.

Cu gur'a potemu si altu-ceva face, deci fiti atenti càci voiu enará ceva:

Unu pruncu cu numele Ioanu avea unu câne, pre care lu-invetiá-se a se culcá, a siedé, a serví, a cautá si a trage la carutiulu seu; vediendu tatalu lui Ioanu ca câte au invetiatu cânele l'au facutu atentu pre Ioanu si i-au dïsu; tu ai invetiatu cânele acest'a la fórte multe, si din tóte acestea si tu ai poté invetiá ceva; scí tu ce? acea, ca cine e diligente, scie multe si póte invetiá fórte multe.

Despre cine v'am enaratu eu acuma? — despre Ioanu. Ce v'am enaratu? — ne-ai enaratu cà spre ce si-au invetiatu cânele. Ce au dïsu câtra elu tatalu seu? etc. Enarati-mi si voi acea ce v'am enaratu eu. Ce mai potemu dara face cu gur'a? — cu gur'a potemu si vorbí.

Eu ve voiu mai enará ceva despre o copila cu numele Ana. Copil'a Ana erá indatinata a se jocá cu aculu, ba une ori si in gura si lu-bagá, de si mam'a sea o au sfatuitu mai de multe ori, sè se lase de acelu jocu; inse tóte sfaturile eráu indesiertu, càci An'a erá neascultatória, si nu ascultá sfaturile bune. De odata jocându-se cu aculu, si lu-baga in gura, si ce se vedi! aculu i se baga in grumazu si ne mai potêndu-lu scóte au trebuitu sè móra intre chinuri mari.

Sè scí cà-ti va paré reu
De n'asculti de tatalu teu,
Si nu bine-ti va amblá
De n'asculti de mama-tea.

Enarati acum si voi ce v'am enaratu eu, càci dupa ace'a vomu desemná o flóre frumósa. Despre cine am vorbitu eu? — Cu ce erá Ana indatinata a se jocá? Dela ce o au desfatuitu mam'a sea mai de multe ori? etc.

Amesuratu promisiunei mele de mai inainte voiu desemná o flóre frumósa sedita in óla. (Invetiatoriulu desémna mai antaiu olulu; vedeti, olulu e gata). Ce am desemnatu mai antaiu? gur'a olului. In ce directiune am desemnatu gur'a olului? — in directiune orisontale. Dar' dupa acea ce am desemnatu? — marginea stânga, care e plecata spre drépt'a. (In acestu modu le aréta cum se desémna si cele-lalte parti). Acum voiu desemná cotorulu flórei. Cum e acela? — asiá ca e de dóue ori strimbatu? — acuma voiu desemná flórea, care e in virfulu cotorului; vedeti, ca acea e rotunda, juru imprejurulu flórei voiu face cele cinci frundie a flórei, cari inca sunt in câtu-va rotunde; acumu voiu desemná petiorulu florei; dóue frundie mici. Vedeti? — care conósceti flórea acést'a? — care dintre voi au vediutu flórea numita: nu me uitá? — (Déca se póte va fi fórte bine, cá prunciloru sè li se arete flórea in natura). Acést'a e floricic'a numita nu me uitá. Cercati si voi a desemná floricic'a acést'a. Ce veti desemná mai antaiu? — desemnati. Dar' dupa acea ce veti desemná? — etc. etc. (Invetiatoriulu din nou desémna tóte partile inaintea prunciloru).

C o n t i n u a r e. Spuneti-mi inca odata ce potemu face cu gur'a? — (Se repetiescu celea mai susu dïse). Acumu voiu spune o poveste: O copila cu numele Victori'a siedea in gradina lânga stratulu de flori, pre umerulu ei inse se asiedià unu puiu de porumbu. — Victori'a au prinsu puiulu si jocandu-se cu elu lu-netedií; puiulu de porumbu inse incepú a se rogá si dïse: lasa-me se me ducu indereptu la mam'a mea, càci eu sum micu si inca am lipsa de mam'a, déca voiu cresce ér' voiu vení indereptu. Victoriei fiindu-i mila de elu lu-lasà sè sbóre. De alta data, cându Victoria nici aminte nu-si-aduse, observa, ca porumbulu acum fiindu mare i-sborà ér' pre umeru dïcundu: iubita copila! écata-me; amesuratu promisiunei mele, m'am rentorsu. Victori'a se bucurà fórte, cumperà porumbului sotiu si cascigându-le o galisca i-grigì cá sè nu su-

fere fóme séu sete. Invetiati dela puiulu de porumbu, ca ce promiteti, sè tieneti; càci asiá aduce omeni'a cu sine.

Ce-ai promisu de-i implinî
Totu omulu te va iubí.

Acumu voiu spune o poveste despre securea dîlerului: Unu lucratoriu seracu, inse de omenía si-scapà securea in unu rîu; acést'a o vediù unu pescariu, se dúse si i scóse din apa o secure de auru. Elu intrebà pre lucratoriu: acést'a-ti e securea? — ba, respunse lucratoriulu; dupa acea trase pescariulu o secure de argintu din apa si intrebà: póte acést'a ti-au fostu securea? — ba, respunse seraculu lucratoriu; dupa acea trase din apa securea scapata. Acést'a e! striga lucratoriulu cu bucuria. Pescariulu inse dîse: tu esti omu dreptu dú cu tine tóte securile. Acést'a intimplare o vediú unu omu reu, si aruncandu-si cu voi'a securea in rîu, se rogà de pescariu, sè i o scóta afara. Pescariulu trase o secure de auru din apa, si intrebà: acést'a-ti e securea? — acést'a respunse omulu celu reu cu bucuría. Minti omu de nemica! dîse pescariulu; acumu nu vei capatá nici un'a, si asiá securea acestui omu reu a remasu pre fundulu rîului. Asiá se pedepsì omulu celu reu pentru mintiuna, si asiá se remunerà lucratoriulu celu seracu si de omenie pentru ca au vorbitu adeverulu.

Adeverulu eu iubescu
Si mintiun'a o urescu.
Cu mintiun'a nemic'a
Nu se póte cascigá.

Sciti voi enará, cum v'am enaratu eu povestile despre Ioanu si Victoria? — Déca cine-va ve enaréza o poveste, asiá cà si voi o sciti enára dupa elu? — Deci dara ce mai potemu face cu gur'a? cu gur'a potemu inca enará, ce audîmu dela altii. Eu nu voiu enará acum nemica, ci numai voiu intrebá, voi inse respundeti-mi la intrebari cum ve-ti socotí; spuneti-mi cum e

sórele? — sórele e luminosu. Acuma mi-ati spusu cugetulu vostru. Ce cugetati de ce e de lipsa cá sér'a sè aprindemu lumina? — Cá sè vedemu la lumina.

Ce cugetati, bunu pruncu e acel'a, care fura lucrulu altui'a? — Cine fura lucrulu altui'a nu e pruncu bunu. Acumu ér' ati esprimatu cugetulu vostru. Ce cugetati acuma —, numai vorbele altor'a se potu pronunciá cu gur'a? — Scí-mi-ati spune voi cugetele vóstre? — Ce mai potemu dar' face cu gur'a? Cu gur'a potemu esprimá si cugetele nóstre. — Spuneti-mi acumu, ce cugetati facia cu acestea intrebari: Bunu pruncu e acel'a, care injura cu gur'a sea? — Care injura cu gur'a sea, nu e pruncu bunu. Bunu pruncu e acel'a, care se blastema pre sine? — Care se blastema pre sine, nu e pruncu bunu. Bunu pruncu e acel'a, care pronuncia cuvinte urîte? — Care pronuncia cuvinte urîte, nu e pruncu bunu. Cade-se sè batujocoresci pre altii? A batujocorí pre altii, nu e lucru cuviintiosu. Lucru cuviintiosu e a scóte limb'a catra altii? — Nu e lucru cuviintiosu. Lucru cuviintiosu e, cá sè strimbàmu gur'a? — Nu e lucru cuviintiosu. Copilulu, care scia cuviinti'a, respunde óre la acelea intrebari, la cari e provocatu? — Copilulu, care scia cuviinti'a, respunde la intrebari. Unu invetiacelu bunu, óre preparatu e totu de a una a respunde la intrebarile invetiatoriului seu? — Asiá-e; unu invetiacelu bunu totu de a una e preparatu a respunde la intrebàrile invetiatoriului seu.

Tóte câte me intréba,
Profesorele celu bunu;
La tóte respundu ingraba
Si nu stau cá unu nebunu.
Celu ce tace intrebatu,
Nu va fi de laudatu.

PARTEA A DOU'A.

Obiectele din scóla si viéti'a scolastica.

---

§. 10.

Numirea obiecteloru din scóla si numerulu loru.

Observatiune. Pruncii prin deprinderile si naratiunile mai de asupr'a sunt destulu de pregatiti de a incepe invetiarea in sensulu strictu. Invetiatur'a trebue impartïta in doue clase. Mai antaiu trebue pruncii invetiati a scrie si a cetí, cu acestea de odata: la vorbire si la deprinderile intelectuali, cari acum'a iau alta directiune. De aici inainte trebue grigitu la ace'a, cá poterea pruncilor la intuitiune, si cu destingere la cugetare, sè se desvolteze câtu mai tare; si de si nu totu de a un'a, dar' mai adese-ori resultatulu sè se impreune in constructiuni intregi.

Indreptare. Numiti-mi tóte acelea obiecte, cari se afla in scóla si pre cari eu vi le voiu aretá cu nuiéu'a acést'a, séu cu mân'a. Parete, usia, ferésta, boltitura (podu), grinda, cuptoriu, cuieriu, tabla, tabla de cetitu, almariu, politia, mésa, scaunu, carte, lenia, chartía, téca, negréla, péna, calamariu, creta, pinitielu, pitioru de iepure, palaria, caciula, stergariu etc.

Respundeti-mi la intrebare. Ce obiectu e acest'a, pre care lu-aretu? acestu obiectu e mésa. Ce e acela? — acela e scaunu. Ce e ace'a? — ace'a e tabla etc. (Astu-feliu de constructiuni simple sunt a se continuá mai departe). Ce feliu

de obiecte ati invetiatu pana acumu d'a esprimá? — Noi amu invetiatu a esprimá cuvintele: parete, usia, feréstra etc. Ce se afla dar' in scól'a acést'a? — In scól'a acést'a se afla: pareti, feresti etc.

Numerati, câte cuptórie se afla aici? — Respundeti-mi la intrebare! Câte sobe (cuptória) se afla aici? — Aici se afla numai o soba. Numerati acumu, câte usi se afla aici? — Respundeti la intrebare! Câte usi se afla aici? Aici se afla numai o usia. (Astu-feliu percurge invetiatoriulu tóte obiectele singuratice, mai antaiu numerându-le pre acelea, apoi formându constructiuni simple din ele). Numerati-mi, câte feresti se afla aici? — un'a, dóue, trei. Respundeti acumu la intrebarea acést'a? Câte feresti se afla aici? — Aici se afla trei feresti. (Astu-feliu de intrebari pune invetiatoriulu si despre acelea obiecte, ce se afla in numeru mai mare; sè fia inse atentu cá sè nu tréca numerulu preste diece; despre acelea obiecte inse, cari se afla in numeru mai mare de diece, se dïca numai atât'a: ca acestea séu acelea obiecte se afla in numeru mai mare. Si repetïndu, pune intrebarile in acésta forma: câte feresti sunt? — câte table? etc. Se póte estinde si la astufeliu de intrebari: câte degete am eu? — câte carti am in mâna etc. Prin astu-feliu de intrebari se pregatesce prunculu la calculare. Spuneti-mi, cari sunt obieetele acelea, cari se afla aici numai singuratice. — Singuratice sunt obiectele urmatórie: cuptoriulu, usi'a, tabl'a etc. Spuneti-mi acum astu-feliu de obiecte, ce se afla in numeru mai mare, se afla aici: ferestile, scaunele, cartile etc.

Déca voiu dïce: in scól'a acést'a sunt mai multe cuptórie, bine am dïsu óre? — bá! — pentru ce nu am dïsu bine? — pentru ca in scóla este numai unu cuptoriu. Cum trebue dar' sè dïcu? In scól'a acést'a este unu cuptoriu. Déca voiu dïce: In scól'a acést'a sunt feresti, bine am dïsu? — bine! — pentru ce am dïsu bine? — pentru ace'a, ca aici sunt mai multe feresti. (Astu-feliu de intrebari se potu pune mai multe; nu ar' fi inse cu cale a amintí multu despre numerulu acelor'a, séu despre form'a loru, pentru ca aici avemu de scopu a desceptá natur'a limbei).

Spuneti-mi spre ce se folosesce tabl'a? — Spre invetiare. Respundeti-mi la intrebarea acést'a. Spre ce se folo-

sesce tabl'a? tabl'a se folosesce spre invetiare. Tabl'a este dar' unu instrumentu de a invetiá. Spuneti-mi spre ce se folosescu tablele de cetitu? — — Spre invetiare. Respundetí-mi la acést'a intrebare. Spre ce am folositu eu tablele de cetitu? — Tablele de cetitu le-ai folositu spre invetiare. Tablele de cetitu sunt dar' instrumente de invetiamêntu. Spre ce intrebuintiéza pruncii cartile? — Spre invetiare. Respundeti-mi la intrebarea acést'a. Spre ce se intrebuintiéza cartile? — Cartile se intrebuintiéza spre invetiare. Cartile sunt dar' instrumente de invetiamêntu. Acelea instrumente, ce se folosescu spre invetiamêntu: se numescu instrumente de invetiamêntu.

Ce am dīsu? — — Ore masīn'a de calculatu inca e instrumentu de invetiamêntu? Pentru ce? — Óre instrumente de invetiamêntu sunt literile de chiartía? — Pentru ce? etc.

Spuneti-mi, nesce instrumente cu cari scriemu? instrumente de scrisu se potu numí: cret'a, cerus'a, tabl'a, tabliti'a, negrél'a, pén'a si chartí'a. — Acelea instrumente, cari se folosescu la scrisóre, se numescu instrumente de scrisu. Ce v'am spusu? — — Ore instrumente de invetiamêntu sunt scaunele? — Pentru ce? — Pentru ca nu se folosescu spre invetiamêntu. Ore de lipsa sunt in scóla? — Pentru ce sunt de lipsa? — pentru siediutu. Pentru ce e de lipsa més'a? pentru ce sunt de lipsa clescele, cuptoriulu etc. — Fiti atenti! Scaunele din scóla, més'a, si clescele se numescu: mobilele scólei.

Sunt aici unii prunci, cari strica instrumentele si mobilele scólei sî cari taia in scaune, zgarie tabl'a, spargu tablele de cetitu, sî patéza map'a. Spuneti-mi, bine facu acesti'a? — a face de acelea nu e iertatu; si celu ce face, aréta ca e prostu. Invetiati versulu acest'a:

Ori ce lucruri sunt in casa,
Trebue crutiate;
Carte, mapa, tabla, mésa
Nu treb'e stricate.

Copilulu bunu se feresce,
Si e leniscitu;
Celu reu inse nu grijesce
Si'a fi pedepsitu.

(Repetiesce intrebarile, inse numai cu privire la proprietatile principali).

§. 11.

Despre asiediarea si loculu obiecteloru scolastice.

Cautati-ve tablitiele si le luati in mâna. Puneti-le pre scaunu, acum miscati-le din locu; redicati-le in susu. Totu in acelu locu ve sunt si acumu tablitiele, unde au fostu mai inainte? — Puneti-le indereptu la loculu loru. Potu-se pune dar' tablitiele si intr'altu locu? — unde? — Tabl'a acést'a ce e pre parete, póte-se luá din cuiu? — Póte-se pune intr'altu locu? — Dintre obiectele, ce sunt de facia, cari se mai potu pune intr'altu locu? Obiectele, cari se potu mutá dintr'unu locu intr'altulu, se numescu miscatórie. Ce am dĭsu? Potu-se mutá dintr'unu locu intr'altulu paretii scólei? — dar' podulu? — dar' padimentulu? — Obiectele, cari nu se potu mutá dintr'unu locu intr'altulu, se numescu nemiscatórie.

Ce am dĭsu? — —

Respundeti-mi la urmatórele intrebari (Respunsurile sè se dea in propusetiuni intregi). Sunt in scóla obiecte nemiscatórie? — — Cari sunt obiectele miscatóre a scólei? — — Cari sunt obiectele nemiscatóre? — — Ore tóte obiectele din scóla sunt miscatóre? — — Ore tóte obiectele sunt nemiscatorie? — — Ore bine dĭcu eu, cându dĭcu asiá: Tóte obiectele din scóla sunt miscatóre. De ce nu dĭcu bine? — Ore bine dĭcu, candu dĭcu asiá: In scóla sunt obiecte miscatóre si nemiscatóre.

Unde e loculu tablei de parete? — Unde e loculu tableloru de cetitu? Unde e loculu mapei? — Unde e loculu masĭnei de calculatu? — Unde a cretei? — Unde a palariei etc. (Respunsurile se dau in propositiuni intregi).

(Arĕta paretele catra care siedu copii cu facia). Unde sta paretele acest'a? — Inaintea nóstra. Dar' acest'a? la spa-

tele nóstre. Dar' acest'a?— in drépt'a nóstra. Dar' acel'a? — in stâng'a nóstra. Dar' podulu? — de asupra nóstra. Dar' padimentulu? — sub noi. Unde e usi'a? — in partea interna a paretului. Dar' ferestile? — in midi-loculu paretelui. Dar' cuptoriulu? — lânga parete etc.

Voi in care scaunu siedeti? — in celu d'antaiu. Dar' voi? — in celu de alu doilea etc. Lânga care scaunu sta, scaunulu alu doilea? — lânga care alu trielea? etc. Care scaunu sta inainte de alu patrulea? Care inainte de alu trielea? etc. Cine siede de-a drépt'a t'a? — Cine de-a stâng'a? — Cine siede naintea tea? — Cine la spatele tele? — Unde siede A . . . ? dar' B . . . ? — Eu voiu mutá tabl'a dela loculu seu, si o voiu pune de o láture. Observati voi ca aici nu o vedeti asiá de bine, cá si cându erá la loculu seu? Uitati-ve la ea. Asiá ca trebue sè ve intórceti capulu, déca voiti sè o vedeti? — Asiá ca v'ar' doré grumazii, déca ar' trebuí se ve uitati totu asiá? — Deci dar' tabl'a sta mai bine la loculu seu. Unde e loculu maculatoreloru? — In pulpitu. Déca maculatórele ar' stá pre scaune, ar' cadé pre usioru de acolo sî voi le-ati calcá in pitióre. Deci dar', unde e loculu celu mai bunu pentru maculatórie? (Invetiatoriulu va vorbí in acestu modu sî despre alte obiecte din scóla, aretandu ca tóte si-au loculu seu, sî acel'a e loculu celu mai bunu).

In scóla trebue sè stea tóte la loculu seu.

§. 12.

Despre contemplarea si numirea obiecteloru din scóla.

Sal'a acést'a, in care suntemu, se numesce scóla. Priviti in juru! Ore acesti pareti de sal'a scólei se tienu? Fiindu-ca paretii se tienu de sal'a scólei, ei se considera, cá parti constitutive a salei. Priviti la podelele scólei. Tienu-se óre si acestea de sal'a scólei? — Asiá dar' sî podulu este o parte din sal'a scólei? Priviti acumu la padimentulu scólei. Ore sî acest'a se tiene de sal'a scólei? — Asiá dar' e parte constitutiva a scólei.

Respundeti-mi acum'a cu toti la intrebarile mele. Óre forméza paretii parte constitutiva a salei de scóla?

— Asiá-dara paretii sunt parte constitutiva a salei de scóla, (pentru ce?) pentru cà se tienu de sal'a scólei (invetiatoriulu va mai scóte prin intrebari acomodate, respunsurile urmatóre), boltitur'a (podelele) e parte constitutiva a salei de scóla, pentru cà se tiene de sal'a scólei. Padimentulu e parte constitutiva a salei de scóla, pentru cà se tiene de sal'a scólei, (partile propusetiunei, se potu straformá prin intrebari acomodate, sî in modulu acest'a) paretii, boltitur'a sî padimentulu sunt parti constitutive a salei de scóla. — Asiá dar' partile constitutive a scólei sunt: paretii, boltitur'a si padimentulu.

Priviti acum'a usi'a sî ferestile; de ce se tienu acestea? — De pareti. A cui parti sunt dar' usi'a sî ferestile? — Usi'a sî ferestile sunt partile paretiloru. Cari sunt dar' partile paretiloru? — Partile paretiloru sunt: usi'a sî ferestile.

Sè esaminamu acumu usi'a, din ce feliu de parti constitutive este construita? (invetiatoriulu aréta fiacare parte singuratica, pretinde sè o numésca, séu o numesce dinsulu, déca pruncii nu ar' sci-o numí). Acumu numiti un'a dupa alt'a tóte partile singuratice ale usiei? Partile usiei sunt: usciorii, pragulu de susu, pragulu de diosu, arip'a usiei, tïtienele sî incuetórea usiei (invetiatoriulu aréta totu deaun'a partile singuratice, pentru cà din contra s'ar' nasce unu caosu).

Observatiune. Datorinti'a invetiatoriului facia cu obiectele urmatóre este dupla. Mai intaiu sè se faca intuitiunea si sè se numésca; dupa acea prin intrebari acomodate se intretiase resultatulu obiecteloru in constructiuni, schimbandu câte odata form'a intrebariloru. Pentru scurtïme se vá cuprinde in constructiune numai resultatulu. Respunsurile se voru dá mai antaiu din partea tuturoru scolariloru, dupa acea pentru mai mare esercitare, din partea fiacarui'a scolariu.

Partile esentiali ale incuiatórei sunt: acoperisiulu, ratezulu, iverulu, cuiele etc.

Partile constitutive a ferestei sunt urmatórele: usciorii, crucea, aripele, tietienele, tórt'a.

Partile aripei de ferésta sunt: ramele, ochii, vîrtegiulu.

Partile mései sunt: facia mesei (tabl'a), pulpitulu sî pitiórele.

Partile scaunului sunt: spatele, pitiórele, scandur'a de siediutu.

Partile scauneloru din scóla sunt: scandur'a de siediutu, spatele, pitiórele, pulpitulu sî scandur'a superióre.

Partile cartiei sunt: paretii, dosulu sî foiele. Pre foi se vede numerulu pagineloru, pre pagini, sïrurile in sïruri, literile.

Tablitiele sunt facute din ardesa si rame.

Pén'a de otielu consta: din vervu, gavanu sî crepatura.

Masïn'a de calculatu e compusa din urmatórele parti: ramele, fundulu, strunele sî globurelele.

Penitielulu e compusu din: manunchiu sî din otielu; otielulu constà din taiusiu, spate sî verfu.

Tiundr'a constà din: mâneci, aripi, spate, guleru.

Partile caltiuniloru sunt: turecii, caput'a, talp'a, calcaiulu, cuptosial'a.

Partile cuptoriului sunt: paretii, usi'a, vétr'a sî hornulu. (Repetïre).

§. 13.

Intuitiunea obiecteloru din scóla, cu privire la colorile loru.

Uitati-ve la pareti. Colorea acelor'a e alba. Uitati-ve la podu. Sémana colorea podului cu colorea paretiloru? — —

Asiá-dara ce colóre are podulu? — — Uitati-ve la chartí'a acést'a. Sémana colorea chartíei cu colorea paretiloru? — Asiá-dara ce colore are chartí'a acést'a? — dar' cret'a acést'a? — dar' argintulu? — dar' laptele? — Acumu dara respundeti la urmatórele intrebari. Ce colore are paretele? — paretele are colóre alba; dar' podulu? — podulu are colóre alba; dar' chiartí'a? — chartí'a e alba; cret'a e alb'a; laptele e albu; argintulu e albu. Respunspundeti cu totii, ce obiecte su-aicea albe? — Obiecte albe sunt: paretii etc.

Uitati-ve la tabla. Colórea ei e négra. Uitati-ve la colórea tablei sî a negrelei; sémana acelea un'a cu alt'a? — Asiá-dara ce colóre are negrél'a? — Uitati-ve imprejuru; ce obiecte negre se mai potu vedé? — — Fiti atenti; câci eu voiu numí unele obiecte, voi inse spuneti-mi ce colóre au acelea? — tabl'a? — e négra. Negréla? — e négr'a. Funingenea? — e négra. Carbunele? — e negru. Incaltiamintele? — sunt negre.

Uitative la paretii acestui maculatoriu, colórea lui e rosia. Se autamu, óre mai sunt aici maculatorie rosie? — acest'a? — acel'a? — (Invetiatoriulu le aréta mai multe maculatorie cu pareti rosii sî in fine esprime resultatulu prin o propusetiune).

Ros'a e rosia. Sangele e rosiu. Caramid'a e rosia. Aram'a e rosia. Raculu fertu e rosiu. Panur'a acést'a e rosia. Frundia acést'a e rosia. Margéu'a acést'a e rosia.

Érb'a e verde. Frundia de pomu e verde. Paretii acestui maculatoriu sunt verdi. Margéu'a acést'a e verde. — Verdi sunt dara urmatórele obiecte: érb'a, frundia de pomu etc. (Esceptiuni cá mai susu).

Paiele sunt galbine, citronele sunt galbine. Paretii acestui maculatoriu sunt galbini. — Ceriulu are colóre vêneta, etc. (Esceptiuni cá mai susu).

Cenusi'a e sura. Siórecele e suru. Panur'a acést'a e sura.

Nuc'a e bruneta. Caféu'a e bruneta. Castanele sunt

brunete. Scaunulu acest'a e brunetu. Usi'a acést'a e bruneta.

Respundeti-mi la intrebarele acestea! Ce colóre are tabl'a de pre parete? — Ce colóre are cret'a? etc. — (Invetiatoriulu pregatesce 8 linii in deosebitele colori, cari pâna acum li sunt cunoscute pruncilorn sî le pune intr'unu locu cá toti sè le póta vedé). Uitati-ve incóce; aicea sunt optu obiecte, spuneti-mi pre rêndu care, ce colóre are? — Ce colóre are acestu obiectu? — Dar' acela? — etc. Fiti atenti; eu voiu aretá sî spune colórile. — Acést'a e négra, acést'a e alba, acést'a e rosia, acést'a e galbina, acést'a e verde, acést'a e vêneta, acést'a e sura, sî acést'a e bruneta. (Invetiatoriulu aréta o carte cu pareti pestriti). Uitati-ve la paretii acestei carti. Mai multe colóri are paretele acest'a? — Ce colóre e acést'a? — Dar' ace'a? — Dar' acést'a? — Câte colori se vedu pre paretele acest'a? — Trei. Acelea obiecte cari au dóue séu mai multe colori, le numimu: pestritie. Ce animale, paseri, flori cunósceti voi, cari sunt pestritie? — In cartea acést'a sunt mai multe paseri colorite; asiá de esemplu este aici unu vulturu, uitati-ve la elu, sî spuneti-mi, câte colori se vedu pre elu? — Uitati-ve, acumu ve aretu unu uliu. — Acumu ve aretu o prepelitia; spuneti-mi ce colori se vedu pre paserile acelea?

Observatiune: Pentru acumu vá fí de ajunsu, déca pruncii voru cunósce numai colorile radicali; câci in cele l'alte d. e. vênetu intunecatu, deschisu etc. i vomu introduce numai cu incetulu sî mai tardiu.

§. 14.

Introducere in cunoscinti'a formei obiecteloru, ce se afla in scól'a.

(Aréta o lingura). Eu voiu spune ceva despre lingur'a acést'a. Uitati-ve la dosulu sî; asiá ca la unu capetu e bulbucata? Asemenea forma are sî gruetiulu. Priviti acumu la láturea acest'a a tablei. Óre sî acést'a are forma bulbucata? — Asiá ca nu? — láturea acesti'a e merea, cá a unui obiectu, care cu totulu e turtitu. Tabl'a are láture óbla. Sè ne uitàmu

sî la celea lalte láturi. Acestea inca tóte sunt óble. Acestea láturi se numescu suprafacie.

Uitátí-ve imprejuru! cari obiecte mai au suprafacie cá tabl'a? — Acumu respundeti-mi la intrebarile acestea. Ce suprafécia are paretele? — Paretele are suprafacia óbla. Ce suprafacia are usi'a? — Ce suprafacia au ramele ferestei? — Ce suprafacia are tabl'a mesei? — Ce suprafacia au paretii cartii? etc. (Invetiatoriulu pune intrebarile totu dea una in propusetiuni intregi, sî cérca, cá pruncii inca se respunda totu in asemenea propusetiuni). — Spuneti-mi dar', cari obiecte au suprafacia óbla? — Suprafacia óbla are: tabl'a, més'a, paretele etc.

Uitati-ve la láturea acést'a a tablei, eu marginescu cu unu degetu o parte, cu celalaltu degetu tragu pre marginea celei lalte parti a láturei, care se intalnesce cu cea lalta intru unu locu. Acelu locu unde se intalnescu dóue láturi, forméza unu cornu. Vedeti voi aici mai multe cornuri? (Invetiatoriulu le aréta pre rondu sî celea-lalte cornuri). Deci dar' câte cornuri are láturea acést'a? — Sè ne uitàmu acumu la celea lalte láturi. Fia-care láture a tablei are 4 cornuri. Tóta tabl'a are forma patráta. (Invetiatoriulu face pre prunci atenti sî la alte obiecte patrate; cunoscintia mai detaiata despre firea anghiului, nu e de lipsa). Câte cornuri are suprafaci'a mesei? — dar' ochiulu ferestei? — Câte cornuri are paretele cartii? (la acestea intrebari trebue sè respunda pruncii in propusetiuni intregi). Numiti-mi dintre obiectele de aici, pre acelea, cari sunt patru-anghiulare.

Patru-anghiulare sunt: paretii, podulu, més'a, etc. (Cá sè precépa pruncii mai bine, vá fi cu cale, cá invetiatoriulu sè taia din chartía figuri trei, patru, cinci anghiulare; fâra a se demite la vr'o esplicare mai detaiata). Sè ne uitàmu la banulu acest'a. Vedu-se pre marginele acestui'a anghiuri? — Asiá ca marginea acestui'a e rotunda? — O asemenea forma e cercuale. (Invetiatoriulu aréta sî altu feliu de bani, mai aréta inca sî fundulu ulceorului, sî a galetei sî apoi pre celea aretate le impreuna prin intrebari in urmatórele propusetiuni). Banii forméza suprafacia cercuale. Fundulu ulceorului e cercuale. Fundulu galetei e cercuale etc. Fundulu ulceorului sî a galetei e cercuale. Aici

avemu o bila de gumi. Uitati-ve la ea. Suprafaci'a acesti'a pretotindenea e bulbucata. Form'a acést'a se numesce globurósa. (Invetiatoriulu va face bine déca va amintí sî alte obiecte globuróse d. e. cirési'a, globurile masînei de calculatu).

Globurele masînei de calculatu sunt globuróse. Cirés'a e globurósa etc. Uitati-ve la citron'a acést'a. Ce forma are acést'a? — Globurósa, inse sî cam lungarétia? — Numai decâtu voi aretá unu obiectu, care e globurosu, dar' mai lungaretiu. (Invetiatoriulu le aréta o cerusa). Sî acésta e globurósa, sî vedeti voi câtu e de lunga; obiectele de acést'a forma se numescu cilindrice. (Invetiatoriulu le aréta bastonulu, cerus'a, cevea de pipa etc. si-i intréba in modulu susu amintitu, la cari intrebari pruncii respundu in propusetiuni intregi). Penelulu are forma cilindrica. Bastonulu inca are forma cilindrica etc. Propusetiunile acestea contrase la olalta suna astfeliu: Penelulu, bastonulu, penele au forma cilindrica.

Aici e o pusca de socu. Uitati-ve la ea sî spuneti-mi ce forma are? — forma cilindrica. Góla e din launtru? — Déca cilindrulu e cavu, (golu) atunci se numesce tieve. (Invetiatoriulu le aréta cuptoriulu celu de fieru si tievea de pusca: asiá dar' atâtu cuptoriulu, câtu sî pusc'a au tievi).

(Invetiatoriulu le aréta unu ou). Are oulu acest'a forma globurósa? — asiá dara câ unu capetu e mai turtitu cá celalaltu? — Sémana form'a oului cu forma ciresii? — Form'a acestoru obiecte se numesce ovale. Repetire prin intrebari. Ce form'a are tabl'a? paretele? etc. Ce forma are galét'a, séu fundulu ulceorului? — Ce forma are pil'a? — Ce forma are cítron'a? — Ce forma are tievea pípei? — Spuneti-mi unele obiecte patru cornurate, rotunde, globuróse, cilindrice etc.

§. 15.

Despre intuitiunea obiecteloru cu privire la estensiunea loru.

Uitati-ve la tabl'a acést'a. In ce direptiune se estinde ea mai tare? — sî in care mai pucinu? — (Invetiatoriulu mèsura tabl'a inaintea pruncilorui). Acea direptiune, care e

mai lunga, se numesce lungime; care e mai scurta, se numesce latïme. Uitati-ve sî la láturea cea mai mica a tablei; acea se numesce grosime. Spuneti-mi dar', câte estensiuni are tabl'a? — Tabl'a are trei estensiuni, sî acelea sunt: lungimea, latïmea sì grosimea.

Invetiatoriulu li aréta mai multe obiecte cu trei estensiuni sî resultatulu lu-pronuncia in urmatórele propusetiuni intregi. Tabl'a are estensiunea de lungime, latïme sî grosime. Faci'a mesei are estensiune de lungime, latïme sî grosime. Paretele are etc. — — —. Cartea are — — —. Scaunulu are — — —. Usi'a are — — —.

Repetïre. Cari obiecte au estensiunea lungimei, latïmei sî grosimei? (Invetiatoriulu iá in mâna dóue penele de diferite lungime). Care dintre penelele acestea e mai lungu? Care e mai scurtu? (Invetiatoriulu ia in mâna unu penelu sî mai scurtu). Care din acestea trei e mai scurtu? — Uitative la degetele unei mâne; care e mai lungu? — degetulu celu mare séu celu de midi-locu? — Care e mai lungu celu aretatoriu séu celu de midi-locu? — Care e mai lungu? — degetulu anelatu séu celu micu? — Care e mai scurtu? — degetulu celu micu séu celu aretatoriu etc. Care degetu e mai lungu? — Care e mai scurtu? — Care sunt de asemenea lungime?

In ce direptiune se estinde lungimea acestui parete? — Asiá ca in susu? — In casulu acest'a lungimea se numesce: inaltïme; pentru ca merge in susu.

In ce direptiune se estinde lungimea usiei? — Asiá ca in susu? — Deci dar' lungimea ei, o vomu numí inaltïme. Aci este o carte. (Invetiatoriulu pune cartea pre mésa), lungimea acestei carti forméza inaltimea ei. (Invetiatoriulu aréta pruncilorn mai multe obiecte, cu respectu la inaltïmea loru). Deci dar' paretii, usi'a etc., sunt inalte. Care e mai inaltu, paretele séu usi'a? — turnulu séu baseric'a? — Paretele e mai inaltu de câtu usi'a; turnulu e mai inaltu decâtu baseric'a. Care e mai micu? — usi'a séu paretele? — Usi'a e mai mica, decâtu paretele etc.

Ce direptiune are lungimea fôntânei? — in diosu. Direptiunea lungimei in casulu acest'a se numesce afundïme. Afundïme are: funtân'a, rîulu, celariulu etc. Care e mai lata,

tabl'a ori tabliti'a? — (Invetiatoriulu le mesura). Tabl'a e mai lata decâtu tabliti'a. Care e mai lata usi'a séu tabl'a? — Ramele tablitiei séu a ferestei? — Faci'a mesei séu scându-r'a de siediutu a scaunului? (Pruncii respundu de odata la tóte intrebarile cu propusetiuni intregi). Care e mai ângusta, tabl'a séu tabliti'a? — (Cu astu-feliu de intrebari se deprindu pruncii asemenêndu obiectele susu amintite, unulu cu altulu).

Care e mai grosu: abecedariulu séu legendariulu? — Tabl'a séu tabliti'a? — Penelulu séu tievea de pipa? etc. Care e mai subtïre tabl'a séu tabliti'a etc.? — (Invetiatoriulu tiene in mâna dóue carti de marime deosebita, d. e. abecedariulu sî legendariulu). Sè mesuràmu acum lungimea acestoru carti. Care e mai lunga? — legendariulu. Sè le mesuràmu acumu latïmea. Care e mai lata? — legendariulu. Sè le mesuràmu sî grosimea. Care e mai grósa? — legendariulu. Legendariulu dar' e mai lungu, mai latu sî mai grosu; prin urmare legendariulu e mai mare, decâtu abecedariulu. (Invetiatoriulu comparéza sî alte obiecte cu respectu la marimea loru). Care e mai micu? — calamariulu séu sticl'a cu negréla? etc. (Invetiatoriulu aréta dóue penele egali). Care din aeestea dóne penele e mai lungu? — nici unulu. Care e mai latu? — Care e mai grosu? — nici unulu. — Acestea penele dar' sunt de marime egala. Óre egale sunt acestea dóue carti? — ochii omului? — urechile? — braciele? — pitiórele? — Egale sunt tablele de sticla ale ferestei? — A sî B, cu respectu la marime, egali sunt intre sine? — (Respunsurile trebue sè fia in propusetiuni intregi).

§. 16.

Dezpre intuitiunea obiecteloru din scól'a, cu respectu la materi'a loru.

Din ce e pregatita tabl'a acést'a? — Acésta tabla e pregatita din lemnu. Din ce e pregatita més'a acést'a? — — Scaunulu acest'a? — — Bancele scolare? — — Usi'a acé-st'a? — — Ramele ferestei? — — Padimentulu acest'a? — — acumu spuneti-mi: ce obiecte sunt aici pregatite din lemnu? — Din lemnu sunt pregatite tabl'a, més'a, scaunulu etc.

Ce maiestru pregatesce tabl'a? — més'a? — leni'a? — etc. Tabl'a o pregatesce mesariulu. Més'a o pregatesce mesariulu, etc. (esprimeri contrase). Tabl'a, més'a, leni'a etc. le pregatesce mesariulu.

Óre incuiatórea usiei din lemnu e pregatita? — Incuiatórea usiei nu e pregatita din lemnu, ci din fieru. Din ce e pregatitu calcaiulu usiei? — Dar' tītīnele ei din ce sunt pregatite? Cuptoriulu — carligele ferestei — tītīnele ei — drotulu masīnei de calculatu etc., din ce sunt pregatite? — (Respunsulu trebue sè fia in propusetiuni intregi).

Ce obiecte sunt dar' aici, pregatite din fieru? — Din fieru sunt pregatite: incuiatórea, tītīnele usiei etc. Numitimi sî alte obiecte, cari sunt pregatite din fieru. Din fieru mai sunt pregatite: firesulu, securea, sap'a, cós'a etc.

Ce maiestru face incuiatórea? — — Tītīnele usiei? — — (Respunsulu trebue sè fia in propusetiuni simple). Ce pregatesce de comunu lacatariulu? Lacatariulu pregatesce de comunu, incuiatóre, lacate etc.

Din ce se preparéza tablele de sticla ale ferestei? — Din sticla. Ce se mai pregatesce inca din sticla? Din sticla se mai pregatescu inca: calamare, pocale, plosce, butelie, oclinda (miratóre) etc. Sticl'a o pregatescu din bicasiu sî sare. (Invetiatoriulu sè vorbésca cev'a despre acea, cum se pregatescu obiectele de sticla prin suflare.

Din ce se pregatesce cartea? — Cartea se pregatesce din chartía. Din ce se pregatescu tablele de cetire? — — Maculatórele? — — Mapele? — — Din ce se pregatesce chartí'a? — — Cine pregatesce séu tiparesce cartile? — Tipografulu. Cine léga cartile? — Compactorulu. Cine scria cartile? — Auctorulu.

Din ce e pregatita palari'a? — — Mantéu'a? — — Tiundr'a? — — Panur'a? — — Calciunii? — — Camesi'a? — — Ismenele? — — Pândi'a? — — etc. (Respunsulu in propusetiuni intregi.)

Ce maestru face palari'a? — — Mantéu'a? — — Tiundr'a? — — (Propusetiuni intregi).

Ce feliu de obiecte pregatesce suciulu? — — Croitoriulu? — — Calciunarlulu? — — Curelariulu? — — Rotariulu? — — Timariulu? — — Faurulu? — — etc. (Pro-

pusetiuni intregi). Acea, din ce se pregatesce cev'a, se numesce materia. Tabl'a, numai din materia se pregatesce? — Din ce materia? — Din lemnu.

Uitati-ve la tablitiele vóstre, numai din lemnu sunt ele pregatite? — Asiá din câte materii e pregatita tabliti'a? — Tabliti'a e pregatita din dóue materii: din lemnu sî pétra. Sè ne uitàmu la erusa. Din câte materii e pregatita ace'a? — Cerus'a e pregatita din dóue materii; din lemnu sî din pétra. Sè ne uitamu la feréstа. Din câte feliuri de materia e pregatita feréstʼa? — Feréstʼa e pregatita din trei feliuri de materia: din lemnu, fieru sî sticla. Câti maiestrii pregatescu feréstʼa? — Feréstʼa o pregatescu trei maiestrii: mesariulu, faurariulu sî sticlariulu. Din ce se construescu paretii unei case de pétra? — Paretii unei case de pétra se construescu din tegla (caramida), nasipu sî varu. Din ce-i se face acoperisiulu? — — Din lemnu, tiegle (sĭndile, trestia, paia). Asiá-dar' ce feliu de maiestrii construescu cas'a? — Cas'a o construesce zidariulu, lemnariulu, mesariulu, faurariulu, sticlariulu. (Intrebarile referitóre la cele amintite se potu repetiĭ).

§. 17.

Despre intrebuintiarea obiecteloru ce se afla in scóla.

Déca nu ar' avé sal'a scólei usia, ce cugetati, poté-re-am óre intrá séu esií din ea? — Spre ce folosimu dar' usi'a? — Usi'a o folosimu, cá sè potemu intrá sî esií prin ea.

Poté-se-ar' vedé in scóla, déca nu ar' fi ferestile? — — Pentru ce nu s'ar' poté vedé? — Pentru ca nu ar' poté strabate lumin'a. Pentru ce sunt dar' ferestile? — Ferestile sunt pentru aceea, cá prin ele sè strabata lumin'a.

Déca ar' lipsí paretii, poté-re-am aflá refugiu in contra tempestatii? — — Spre ce servescu dar' paretii? — Paretii servescu spe aceea, cá sè ne scutésca contra tempestatei.

Déca nu ar' fi cuptoriulu, poté-re-am óre incaldií scól'a cându e frigu? — Spre ce folosimu dar' cuptoriulu? — Cuptoriulu lu-folosimu spre aceea, cá sè incaldĭmu scó-

l'a, cându e frigu. Spre ce folosimu bancile din scól'a? — Bancile din scóla le folosimu cá sè siedemu pre ele. Spre ce scopu avemu aici cuieriu? — Cuieriulu lu-avemu din acelu scopu, cá sè ne acatiàmu palariele. Spre ce folosimu almariulu? — Almariulu lu-folosimu spre acea, cá sè ne punemu pre elu, calamarele, penele, sticl'a cu negréla, cerusele, cartile, originalele scripturistice, maculatórele. Spre ce scopu e aici més'a? Més'a pentru aceea e aici, cá sè scriemu sî sè se puna câte ceva pre ea.

Pentru ce e tabl'a in scól'a? — Tabl'a in scóla e pentru acea, cá depre ea sè invetiàmu a scrie, cetí, desemná sî calculá.

Pentru ce sunt acatiate pre pareti table de cetitu? — Pentru aceea, cá sè invetiàmu a cetí de pre ele. Ce folosu aducu literile de chartía? — Literile de chartía aducu acelu folosu, ca din ele compunemu cuvinte. Spre ce folositi literile? Literile le folosimu, cá sè ne invetiàmu a cetí. Spre ce folosescu scolarii, cele lalte carti? — Scolarii folosescu cele lalte carti, cá din acelea sè invetie. Spre ce folositi tablitiele? — Tablitiele le folosimu, cá pre acelea sè scriemu, desemnàmu, calculàmu. Pentru ce s'au pregatitu cerus'a sî pén'a? — Cerus'a sî pén'a s'au pregatitu pentru acea, cá sè scriemu cu ele. Spre ce folosimu leni'a? — Leni'a o folosimu, cá sè leniàmu cu ea. Spre ce servesce stilulu? — Stilulu servesce, cá sè intiepenimu in elu pén'a de otielu. Spre ce intrebuintiàmu negrél'a, calamariulu, maculatoriulu, masïn'a de calculatu, bastonulu, cret'a? — (Respunsuri in propusetiuni intregi). Spuneti-mi acuma ce feliu de obiecte intrebuintiàmu la invetiare? — La invetiare intrebuintiàmu: tablele de pre parete, tablele de cetitu, cartile, mapele, etc. Spre ce intrebuintiàmu de comunu instrumentele de invetiatu? — Instrumentele de invetiatu le intrebuintiàmu de comunu la invetiare. Cari instrumente de invetiatu le folosimu mai cu séma la scrisóre? — Dintre instrumentele de invetiatu folosimu la scrisóre mai cu séma: tabl'a de parete, tabliti'a, chartí'a, negrél'a, pén'a, cret'a sî cerus'a.

Ce instrumente de invetiatu intrebuintiàmu la cetire? — La cetire intrebuintiàmu: tabl'a de cetitu, literile de chartí'a sî cartile.

Ce instruminte de invetiatu folosimu mai cu séma la calculare? — Dintre instrumintele de invetiatu folosimu mai cu séma la calculare: tabl'a de parete, tabliti'a sî globurelele de calculatu.

Óre tóte obiectele, ce se afla in scól'a acést'a? sunt folositórie?

§. 18.

Despre intuitiunea mai detaiata a singurateceloru obiecte, ce se afla in scóla, si descrierea loru dupa form'a aretata pana acumu. Indemnare la respunsu continuu si regulatu.

Observatiune. Invetiaceii cunoscu pâna acuma obiectele ce se afla in scóla, ei conoscu obiectele din scóla dupa nume, colóre, conoscu partile, form'a, estensiunea loru, sî sciu spre ce scopu sunt facute. Conoscinti'a acestoru obiecte trebue sè servésca de modelu spre a scí modulu de a conósce sî alte obiecte. De acì inainte se potu lasá pruncii de sine, sî invetiatoriulu va face destulu, déca icicolea i-va indreptá sî corege. Invetiatoriulu trebue inse sè fia cu cea mai mare atentiune la aceea, cà cum descrie, cum pricepe invetiacelulu obiectele despre cari va fi vorb'a. Cându se descria unu obiectu e a se considerá mai tare: numele, calitatea adeca colorea, form'a, estensiunea lui; mai departe sunt a se considerá pàrtile, numerulu partiloru, pusetiunea, materi'a din ce e produsu precumu sî producatoriulu, sî in fine folosulu ce ni-lu dà respectivulu obiectu.

Descrierea tablei de parete. Numele acestui obiectu e tabla de parete. Considerandu-i calitatea: colórea ei e négra, form'a è lungurétia — in patru cornuri. Partile ei singuratice sunt féciele, siese la numeru; dintre cari, un'a e dinnainte, un'a din diosu, un'a deasupr'a, alt'a de desuptu, un'a de-a drépt'a, alt'a de-a stâng'a. Tabl'a e pregatita din lemnu; pregatirea ei inse se intempla prin mesariu. Sî se intrebuintiéza cá instru-

mentu de invetiamintu, pentru cá sè scriemu cu cret'a pre ea.

Intrebari si esplicari particularie. Pentru ce se numesce tabl'a acést'a, tabla de parete? — Pentru ca de comunu aterna pre parete (unele table de parete stau pre pitióre. Din ce lemnu se face tabl'a? Din bradu: pentru ce? — Cá sè fia mai usióra. Ce facu mai antaiu din bradu; — Scânduri. (Din acestea o pregatesce apoi mesariulu. Pentru ce o colorescu cu colóre négra? — Pentru ca colórea cea alb'a apare mai vivace pre colórea cea négra.

Descrierea tablitiei. Obiectulu acest'a se numesce tablitia. Considerându calitatea: colórea ei e dupla, ramele-i sunt albe (déca e nóua), negre (déca e vechia), tabl'a e negría. Form'a ei e lungarétia — in patru anghiuri. Partile ei sunt: ramele sî tabl'a de ardesa (pétra) (pusetiunea ei in loculu acesta nu se amintesce).

E pregatita din dóue materii: din lemnu sî din ardesa (pétra). Ramele-i le pregatesce mesariulu, ér' tabl'a cea de pétra se pregatesce in fabrici. Se folosesce la scrisu sî calculatu, scolarii inse o folosescu sî la desemnatu.

Intrebari si esplicari particulari. Ce feliu de colóre e acea, care nu e de totu négra? — Negría. Ce colóre e acea, care nu e de totu alba? — Alburía. Ce colóre e acea, care nu e de totu galbina? — Galbînia etc. — Pétra acést'a o sapa din pamentu. Óre totu asiá de neteda e pétr'a acést'a cându o sépa, cumu e acum'a? — ba nu. Unde o facu asiá neteda? — In fabrica. Cu ce scriemu pre tabliti? — Cu cerusa de pétra.

Descrierea mesei. Numele acestui obiectu e mésa. Calitatea ei: colórea e bruneta, sémana cu colórea visïnei (?). Partïle mesei sunt: faci'a, pulpitulu, láturele sî pitiórele. Més'a are o facia (tabla), unu pulpitu, patru láturi, patru pitióre. Considerându form'a: tabl'a mesei

forméza o figura patru-anghiulara, acàrei latïme sî lungime de regula sunt egali; pulpitulu e lungaretiu patru-anghiularu, sî afundu, laturile sunt lungaretie patru-anghiulare, pitiórele au patru facie laturali, — sunt lungi, óble sî asemenea únui stêlpu. Cu privire la pusetiune: facia, pulpitulu sî láturile au pusetiune orisontale, pitiórele perpendiculare. Intrég'a més'a e facuta din lemnu sî o face mesariulu. Se folosesce spre ace'a, cá sè potemu asiediá pre ea mai multe obiecte sî sè potemu scrie.

Intrebari si esplicari particulare. Óre tóte mesele sunt de colórea visïnei? — Sunt dara mese sî de alta colóre? — Pentru ce se colorescu mesele? — Pentru acea, cá sè fia mai frumóse, sè le potemu tiené mai curate sî sè nu se póta strica. Dar' mese necolorate inca sunt? — Unele mese sè sî poliescu. Óre tóte mesele sunt patru anghiulare? — Sunt sî rotunde, sî lungaretie, ovale. Fia-care mésa are pitióre óble? — Fia-care are patru pitióre? — Óre numai din bradu se facu mesele? Din ce lemne se mai potu face mesele? — Óre mesariulu, numai mese face? — Ce feliu de mobile mai face inca mesariulu? — Ce cugetati; óre folosimu més'a din scóla sî la mâncare? — nu o folosimu. Poté s'ar' folosí sî la mâncare? — Cum se numesce més'a ace'a, care se folosesce numai la mâncare? — Mésa de mâncatu.

Cum se numesce més'a pre care scriemu? — Mésa de scrisu. — Cum se numesce ace'a pre care cósemu? — Més'a de cosutu.

Cum trebue preceputu ace'a, cându dïcemu despre cinev'a, cumca posiede mésa bogata? — Asiá, ca traiesce bine sî mânca mâncari scúmpe. Potu tiené óre ómenii cei seraci, mésa splendida? — Pôte-se óre, cá omulu sè se indestulésca cu pucinu? —

Nu bani sî avere sunt
Fericirea pre pamêntu.
Cine e indestulitu,
Acel'a-i mai fericitu.

Numai sẹ nu faca rele
Pre nimene sè nu 'nsiele.
Cine lucra cu dreptate,
Va traí in bunatate
Sî va fi totu fericitu
Sî cu tóte 'ndestulitu.

Descrierea scaunului. Numele acestui obiectu e: s c a u n u. Considerandu-i calitatea: colórea lui e bruneta — rosieteca. — Partile lui sunt: spatele, scandur'a de siediutu sî pitiórele. Are spate, o scandura de siediutu sî patru pitióre. Considerandu-i form'a: Spatele séu radiemulu scaunului e patru-anghiulare. — Scandur'a de siediutu are forma patru-anghiulare, care e construita astu-feliu, ca partea de cătra spate e mai angusta, cea din afara inse mai lata. Considerandu-i pusetiunea: spatele sî pitiórele sunt perpendiculari, scandur'a de siediutu e orisontale sî lu-face mesariulu din lemnu. Ómenii folosescu scaunulu, cá sè siéda pre elu.

Intrebàri si esplicàri particulari. Sunt óre sî astu-feliu de scaune, cari, afara de spate, scandur'a de siediutu sî pitióre, mai au sî alte parti? Unele au sî braciare, pre cari sî-radiama ómenii bratiele sî se numescu s c a u n e c u b r a t i a r e (fotele). Fia-care scaunu are patru pitióre? — Ba nu, căci sunt scaune sî cu trei pitióre. Óre numai din lemnu se facu tóte scaunele? — Sunt sî astu-feliu de scaune, acaror'a siediutu sî spate e impletitu din nuele, la altele numai siediutulu e impletitu din paie; mai sunt inca sî de acelea, acaror'a spate sî bratiare sunt amplute cu lâna sî apoi obduse cu piele ori cu panura. Afara de acestea mai sunt sî scaune de fieru. Atâtu scaunulu, câtu sî més'a se tienu de mobilele casei.

Descrierea scaunului de scola. Numele acestui obiectu e: scaunu de scóla (banca). Considerandu-i calitatea: Colórea lui e bruneta. Partile constitutive sunt: sie-

diutulu, spatele, pulpitulu, pitiórele, més'a sî grind'a pre care se radiema pitiórele. In scól'a acést'a sunt de o láture diece scaune (?), de cealalta parte inca diece. Form'a scaunului e lungurétia, patru anghiulare sî angusta. Pusetiunea partiloru singuratice: siediutulu e orisontale, spatele sunt perpendiculari, pulpitele orisontali, més'a orisontale, grind'a orisontale; scaunulu e facutu din lemnu sî lu-face mesariulu. Se folosesce spre siedere, spre scriere sî pastrarea cartiloru.

Intrebàri si esplicàri particulari. Cumu se numesce scaunulu acel'a din laboratoriulu mesariului pre care giluesce? — Giluitoriu. — — Dar' scaunulu acel'a pre care poleiesce? Polietoriu. — — Dar' scaunulu acel'a lungaretiu, ce se afla intre mobilele casei sî e umplutu? Divanu.

Descrierea cartei. Numele acestui obiectu e: carte. Partile ei sunt: Paretii, legatur'a sî foiele. Pre foi sunt paginele, pre pagini sïrurile sî in sïruri se aflà literele. Cu respectu la colórea ei: Paretii sunt de colóre diversa: rosii, galbini, verdi, pestriti, etc. Legatur'a cartii inca e de diverse colori. Foile sunt albe, literele negre. Cu respectu la form'a ei: Paretii sî foiele sunt lungaretie sî patru-anghiulare, legatur'a e lungarétia séu lata, sïrurile sunt óble, ér' literile au forma deosebita, pentru cà fia-care litera si-are form'a sea. Cartea e compusa séu din un'a séu din doue materie, adeca, séu sunt tóte partile de chartía, séu numai paretii sî foile, legatur'a inse e de piele. La facerea cartii contribuescu mai multi, adeca, autorulu cartii; autorulu se numesce celu, care scrie cartea; tipografulu, adeca celu ce tiporesce cartea. Compactorulu, adeca celu ce léga cartea. Cartile se fosescu la invetiare.

Intrebàri si esplicàri particulari. Cartile au deosebite numiri, sî numele li se afla de regula pre pagin'a prima a cartii. Ce nume are cartea, din care invetiati voi a cetí? — Abecedariu. Sciti voi cum se numesce cartea ace'a, din care invétia a cetí pruncii din a dou'a clase, — Ce carti mai cunósceti voi, din cari invétia celelalte clase? — — Óre intr'o marime egala sunt legate cartile? — (Marimea cartii e octava séu cuarta). Copii i buni sî-grigescu de carti, nu le maculéza, nu le rumpu sî nu scriu pre ele.

Cartea mea e cartea buna,
Eu de locu n'o lasu din mâna.
Place-mi cartea fórte tare,
Din ea 'nvetiu fâra 'ncetare.
Cetescu multe sî frumóse,
Sî 'nvetiaturi pretióse.
Eu n'o rumpu, n'o maculezu,
Ci o crutiu si-o adorezu.
Cartea cést'a prea iubita,
E de Maic'a daruita;
Cându in vér'a espirata,
Ea mi-o dede dreptu resplata.
Ca totu bine am invetiatu,
Sî totu bine m'am portatu.
Nu o frangu, n'o maculezu,
Ci in locu bunu o pastrezu.
Cá sè n'o perdu sè n'o stricu,
C'atunci asi-fi de nimicu.

Descrierea masinei de calculatu. Numele acestui obiectu e masïna de calculatu (calculatória). Partile ei sunt: pedestalulu (bas'a), globurelele sî córdele. Colórea pedestalului e bruneta, a globureleloru e bruneta-intunecata sî cordele sunt sure lucitóre. Cu respectu la forma: Masïn'a de calculatu e lungarétia patru

anghiulare, globurelele sunt rotunde, ér' córdele cilindrice. Cu privire la pusetiune: Ambele parti a pedestalului se inaltia in direptiune paralela; marginea superióre sî córdele au pusetiune orisontale un'a sub alt'a, sunt paralele sî incordate. Pre fia-care córda se afla diece globurele lânga olalta. Pedestalulu sî globurelele sunt facute din lemnu, córdele din fieru; pedestalulu lu-face mesariulu, globurelele le face strugariulu. Se folosesce spre calculare.

Intrebàri si esplicàri particulari. Vediut'ati móra de ventu? — Vediut'ati cu câta maiestria e acea facuta? Vediut'ati cum intórce rót'a crangulu, sî crangulu pétr'a morii? — Instrumintele compuse cu atât'a maiestria, se numescu masîne. Mai vediut'ati voi masîne? — plugulu, grap'a, orologiulu etc.; inca sunt masîne. Masîn'a acést'a de calculatu, de acea se numesce masîna, pentru ca e compusa cu multa maiestria. De ce o numimu masîna de calculatu? — Pentru ca invetiamu cu ea a calculá.

Ce cugetati, ore déca am intinde córdele acestea totu in acea direptiune, intalní-s'ar' ele la olalta? — Pentru ce nu s'ar' intalní la olalta? — Pentru ca totu in acea-si departare ar' remané. Uitati-ve pre tabla, eu voiu trage o lenia in direptiune cu o láture a tablei, sî alt'a, in direptiune cu cealalta láture a tablei. Intalni-se-voru acestea doue lenii la olalta, prolongandu-le câtu de tare? — Pentru ce nu se voru intalní? — Pentru ca remanu totu in acea distantia un'a de alt'a. Uitati-ve la tabla; voiu trage o lenia pre lânga o margine a tablei, sî pre lânga cea lalta margine, alta lenia. Ore acestea intalnise-voru la olalta, déca le voiu prolungí mai departe? — Pentru ce nu se voru intalní? — — Astufeliu de lenie, cari sunt pretotindenea intr'o forma departate un'a de alta, se numescu linii paralele, din contra converginti. Uitati-ve la maculatórele acestea. Cumu curgu in acestea leniele? — Uitati-ve la paretii paraleli, séu la marginele tablei, cari asemenea stau paralele etc. Ce direptiune au acestea unulu facia cu altulu? — — Voiu trage dóue lenii. Acestea sunt converginti. Déca le lungescu

pre acestea mai departe, in fine convinu; se cercamu; unde au convenitu acestea la olalta, s'au formatu anghiu.

Descrierea leniei. Numele acestui obiectu e: lenia. Colórea ei e bruneta. Form'a ei e patru-anghiulare, lunga sî subtïre. Are dóue láturi, sî dóue capete. Se face din lemnu prin mesariu sî se folosesce la leniatu.

Descrierea usiei. Numele acestui obiectu e: usia, Colórea ei e bruneta. Partile ei sunt: usciorii, aripele. pragulu de diosu, pragulu de susu, calcaiulu, tietienele, incuetórea sî clinciulu. Partile incuetórei sunt: acoperisiulu, embolulu (iverulu) sî zavorulu. Cu respectu la forma: usciorii usiei cu pragulu inferióre sî superióre forméza unu patru-anghiu sî se estinde in susu prin parete. Usciorii usiei au pusetiune paralela sî perpendiculare sî marime egala. Ambele praguri inca sunt paralele sî marimea loru este egala, numai ca sunt mai scurti cá usciorii usiei, sî ambi au pusetiune orisontale. Arip'a usiei e o tabla patru-anghiulare — lungarétia. Usi'a sî usciorii usiei se pregatescu din lemnu, calcaiele, tietienele sî incuetórea din fieru. Partile de lemnu ale usiei le pregatesce mesariulu, ér' cele de fieru lacatariulu. Se folosesce spre esïre sî intrare sî spre incuierea salei.

Intrebàri si esplicàri particulari. Cumu se numescu usiele celea mari, dela curtile bine impresurate, pre unde esu sî intra carale? — Pórta, — — Dar' usiele celea mici, cari se afla lânga porti, pre cari ambla ómenii? — usià séu portitia. Cum se numesce usi'a dela gradina, dela staulu, dela cotetiu, dela pravalia? — — Usi'a gradinei, a staulului (strung'a), a cotetiului etc. Cumu se numesce usi'a facuta din fieru? Cumu se numesce cea facuta din sticla? — Usia de fieru sî usia de sticla. Sunt usie cu dóue aripe? — sunt. De esemplu: la baserica, la curti domnesci etc. Care edificie au mai cu séma usie cu dóue aripe? — Cele mari.

Intieleptiesce lucra acel'a, care trantesce usi'a? — — Dar' acel'a, care intra strigandu pre usia? — Copilulu, care scia cuveninti'a, ce face cându intra in cas'a altui'a? — Inainte de ce intra, bate la usia sî déca-i se concede a intrá (prin cuvintele: placa, vina); intra frumosu pre usia, cu palari'a in mâna se inchidiendu usi'a, sè dea bunétie.

Cu acest'a ocasiune se póte esplicá intielesulu urmatoriului proverbiu: „bateti sî vi se vá deschide!"

Cându seracu intra la tine
Sî se róga sè-i faci bine
Dà-i câtu poti elemosina
Cà faci o fapta divina.

Descrierea ferestei. Numele acestui obiectu e: feréstʼa. Colórea ei e bruneta. Partile ferestei sunt: lemnulu, crucea, aripele, ferestei, fierulu sî scandur'a ferestei. Arip'a de feréstʼa are urmatórele parti: ramele, tablele de sticla sî carligele. Cu respectu la forma, feréstʼa e lungarétia patru-anghiulare. Cele dóue margini a lemnului de feréstʼa sunt egale sî paralele; pusetiunea loru e perpendiculare; celu de asupr'a sî celu de de suptu sunt mai scurte, decâtu cele din margine, inse egali, sî pusetiunea loru este divergente sî orisontale. Dintre aripele de feréstʼa, celea dóue de asupr'a sunt patru-anghiulari, latîmea sî lungimea loru inse e egala; celea dóue inferiori sunt patru anghiulari; asemenea forma au sî tablele de sticla. Fierulu dela feréstʼa forméza o figura patru-anghiulare. Scandurile dela feréstʼa sunt lungaretie patru-anghiulare. Cu respectu la materia: Feréstʼa consta din trei specii de materie; din lemnu, fieru sî sticla. Ea se pregatesce de trei maiestrii sî anume: de mesariu, lacatariu sî sticlariu. Se folosesce pentru luminarea salei sî curatîrea aerului din ea.

Intrebàri si esplicàri particulari. Uitati-ve pre ferést'a. Ce vedeti prin ea? — — Asiá dar' potemu vedé prin sticla? — Sticl'a e transparente. Dar' prin parete sî prin lemnu, potemu vedé? — Paretele sî lemnulu sunt netransparente. Numiti-mi mai multe obiecte netransparente. Aici avemu o tabla de sticla, se cercàmu, óre nu am poté-o indoí, cá pre nuiau'a acést'a? — — Sticla e neindoitiósa séu neflectibile. Déca lovescu sticl'a cu ciocanulu, numai decâtu se frânge. Corpulu, care se frânge usioru, se numesce frângibile. Pipaiti ram'a ferestei. Asiá ca la pipaitu se simte aspra? — Pipaiti acum sticl'a. Asiá ca e neteda? Impreunati acum tóte patru insusïrile sticlei intr'o propusetiune. Sticl'a e transparente, neindoitiósa, frângibile sî neteda. (Aici se póte vorbí despre cristalisarea sî coloritulu sticlei).

Descrierea cuptoriului. (Unu cuptoriu cilidricu de fieru). Numele acestui obiectu e: cuptoriu de fieru. Colórea lui e sura-negría. — Partile lui sunt: vétr'a (bas'a), vêrfulu, láturea, pitiórele (?), usi'a sî de elu se tienu sî urloiulu séu hornulu. Form'a lui intréga e cilindrica, din launtru are cavitate, vêrfulu sî vétr'a sunt cercuali, usi'a e patru-anghiulare, hornurile au form'a tievei, sî pusetiunea e perpendiculare. Partea inferióre a tievei inca e perpendiculare, cea superióre inca e orisontale. Materi'a cuptoriului e fierulu. Se face in fabricele de fiieru, din fieru versatu, sî se folosesce in timpu de érna pentru incaldïrea saleloru; pentru cá foculu sè nu cadia din elu, se intrebuintiéza usi'a; ér' servitiulu hornuriloru e, cá prin ele sè ésa fumulu afara.

Intrebàri si esplicàri particulari. Fierulu se topesce, déca se baga in focu mare. Se preface fluidu in cuptóre mari sî se tórna in diferite forme. Astu-feliu de forme sunt facute de fieru, lutu sî pamintn. In cuptoriulu de fieru se face foculu mai cu séma cu lemne sî cu carbuni de pétra. In cele lalte inse se face sî cu paie, trestie, tulei, coceni, má inca chiar' sî cu gunoiu de paie etc.

Ce cugetati! Óre foculu numai spre incaldïre se intrebuintiéza? — La ce folosesce maic'a vóstra cuptoriulu? — La fierbere, cócere sî spelatu. La ce lu-folosesce pitariulu? — La cócerea zemisceloru, covrigiloru, cornuriloru sî a pânei. Spre ce lu-folosesce lacatariulu sì faurariulu? — Spre inferbintarea séu 'calirea fierului. — — Mesariulu? — Spre incaldïrea cleiului. — — Croitoriulu spre ce folosesce foculu? — Spre calcarea cu fierulu; — — dar' facatoriulu de caramida sì tiégla? — Spre arderea tieglei sî a caramidei etc.

Intîmpla-se prin focu daune mari? sî prin ce se intîmpla? — Daune mari se potu intîmplá:

1. Prin neatentiune. S'a intîmplatu odata, câ unu servitoriu s'a suitu in podu cu lumin'a aprinsa, cá sè caute cev'a. In timpulu cautarei inse a tienutu lumin'a aprópe de cânep'a ce erá in podu. S'a incinsu foculu sî a arsu cas'a.

2. Prin neglignintia. Odata o servitóre a dusu spudi'a pre gunoiu sî o a lasatu nestropita. Nóptea inse s'a escatu unu vêntu sî au dusu spudi'a cea cu focu in nesce paie, cari erau aprópe de acolo; acestea s'au aprinsu; din ele trecându foculu la edificiuri au arsu fórte multe case.

3. Prin nesciintia. Unu proprietariu a pusu in claie fênu umedu, preste câtev'a dïle inse s'au aprinsu sî au arsu clai'a. Densulu adeca nu au sciutu, cumca fênulu umedu gramaditu preste olalta, se aprinde.

4. Prin nenorocire. Une-ori, cându e tempestate, trasnetulu lovesce in vr'o casa sî arde.

5. Prin animale. O mitia s'a culcatu lânga focu sî i s'a aprinsu perulu. Ea a fugitu in podu, unde erá cânep'a. Foculu a apucatu in cânepa sî cas'a a arsu.

6. Prin reutate. Sunt unii ómeni atâtu de rei la anima, in câtu din mania, aprindu cas'a séu adunatur'a de pre lânga casele altor'a. Cându e nenorocire prin focu, trebue sè se grabésca toti ómenii la stângere. Spre stângerea focului se folosescu puscele de apa.

Bune sunt ap'a sî foculu,
Incâtu ne servescu;
Inse venindu nenoroculu,
Ele pagubescu.

Descrierea edificiului scolasticu, mai cu séma a salei scolastice. Numele acestui edificiu e: s c ó l a. Partile ei sunt, din afara: acoperisiulu, paretii, ferestile; din laintru: locuintiele, sal'a de invetiamintu, celariulu, camar'a, bucatari'a. Partile salei de invetiamintu sunt: paretii, podulu, padimintulu. De pareti se tienu: usi'a sî ferestile. Cu respectu la colori: paretii sunt albi, podulu sî padimintulu sunt bruneti. Cu respectu la forma: paretii, podulu sî padimintulu forméza facie lungaretie, patru-anghiulare, dintre cari, déca se intalnescu dóue la olalta forméza margini lungaretie; déca se intalnescu trei, forméza anghiu (coltiu). Cu respectu la pusetiune: paretii sunt perpendiculari. Unde se intalnescu paretii cu podulu se forméza 4 margini, cari au pusetiune orisontale; unde convinu paretii cu padimentulu se forméza totu atâtea margini orisontali; ér' celea formate câte prin doi pareti de lânga olalta sunt perpendiculari. Cu respectu la numeru: sunt patru pareti, unu podu, unu padimintu, 8 margini sî 8 anghiuri (coltiuri). Materi'a edificiului e caramida (pétra), nasipu, varu, lemnu, fieru, sticla, tiegla, (sîndile, paie, trestia). Se construesce de mai multi maiestri, adeca, de zidariu, bardasiu, mesariu, lacatariu, sticlariu sî inca sî dîleri. Salele de invetiamintu se facu in scóla pentru cá acolo sè invetie scolarii dela invetiatoriulu loru.

§. 19.

Despre asemenarea si destingerea obiecteloru ce se afla in scóla.

O b s e r v a t i u n e. Dupa ce sunt apti pruncii la descrierea obiecteloru ce se afla in scóla, nu le va fi greu a compará câte dóue obiecte totu din acelea considerintie, din cari le-au contemplatu pâna acumu, sî le-au invetiatu a le descrie. Incâtu se póte, aici inca tre-

bue lasatu pruncii de sine. Intrebàrile introducatóre aici remanu cu totulu, pentru ca acelea se afla din natur'a lucrului. Se poftesce singuru resultatulu.

Comparatiune intre tabla si tablitia.

Tabl'a de (parete) e négra, tabliti'a inca e négra.

Tabl'a de parete e lungarétia patru-anghiulare, tabliti'a inca e lungaretia patru anghiulare.

Materi'a tablei de parete e lemnulu, din asemenea materia sunt pregatite sî ramele tablitiei.

Ambele sunt instruminte de invetiamintu, ambele se folosescu la scrisu.

Tabl'a de parete se pregatesce prin mesariu, o parte a tablitiei, adeca ramele, inca se pregatescu prin mesariu.

Ce destingere e intre ele? Acea: cà un'a se numesce tabla (de parete), cealalta tablitia.

Tabl'a de parete e de totu négra, tabliti'a inse nu.

Tabl'a de parete e mai lunga, mai lata sî mai grósa decâtu tabliti'a.

Tabl'a de parete e mai grea decâtu tabliti'a.

Tabl'a de parete nu e atâtu de frangibila cá tabliti'a.

In ce sémana tablele acestea un'a cu alt'a? — In ace'a, câ ambele se numescu table.

Tabl'a de parete aterna de cuiu pre parete, tabliti'a inse se conservá pre scaunu, séu in biblioteca.

Tabl'a de parete e facuta cu totulu din lemnu, tabliti'a inse, parte din lemnu, parte din pétra.

Pre tabl'a de parete scriemu cu creta, pre tablitia inse cu stilu de pétra.

Pre tabl'a de parete, scrie de regula invetiatoriulu, pro tablitia scriu invetiaceii.

Comparatiune intre usia si ferésta.

In ce sémena usi'a cu ferést'a?

Atâtu usi'a, câtu sî ferést'a sunt partile casei.

Ambele au colóre bruneta.

Ambele sunt lungaretie — patru-anghiulare.

Ambele stau perpendicularu in parete.

Materi'a ambeloru e: lemnulu sî fierulu.

Ambele au cardine sî tietieni.

Ambele se potu inchide sî deschide.

Diferintia.

Usi'a e mai mare decâtu ferést'a.

Usi'a e mai scósa din parete, decâtu ferést'a.

Usi'a ajunge pâna josu, ferést'a inse nu.

Usi'a nu se estinde atâtu de susu, precumu ferést'a.

Usi'a se pregatesce numai din lemnu sî fieru, ferést'a inse, afara de acestea sî din sticla.

Usi'a se pregatesce numai prin doi maiestrii, ferést'a inse prin trei.

Usi'a se folosesce spre esïre sî intrare, ferést'a inse spre curatïrea aerului sî spre luminarea salei.

Comparatiune intre carte si maculatoriu.

Comparare.

Ambele au table, dosu, sî frundie.

Ambele sunt lungaretie patru-anghiulare.

Ambele sunt pregatíte din chartía.

Ambele sunt instrumente de invetiamintu.

Diferintia.

Tablele cartiei sunt séu tari séu moi inse, a maculatoriului totu dea-una sunt moi.

In carte de comunu sunt mai multe foi, decâtu in maculatoriu.

Frundiele din carti sunt din chartí'a de tipariu, in maculatoriu inse din chartía de scrisu.

In carti sunt tiparite literele inse in maculatoriu scrise.

Cartea se folosesce la cetire, maculatoriulu la scrisóre.

Comparatiune intre pén'a dè gansca si pén'a de otielu.

Comparare.

Ambele se numescu pene.

Ambele au concavitate, verfu, crepatura.

Ambele sunt elastice.

Ambele se folosescu la scrisóre.

Diferintia.

Un'a se numesce péna de gânsca, ceia lalta péna de otielu.

Stilulu penei de gânsca e din sine insu-si, a pénei de otielu e facutu separatu.

Pén'a de otielu e mai tare cá pén'a de gânsca.

Pén'a de otielu e pregatita din otielu, cea de gânsca se face din penele de gânsca.

Cu pén'a de otielu poti face trasuri mai fine de câtu cu pén'a de gânsca.

Comparatiune intre scaunu si més'a.

Comparare.

Ambele au patru pitióre.

Ambele se facu din lemnu.

Ambele se facu prin mesariu.

Ambele au un'a sî aceasi colóre.

Diferintia.

Més'a are tabla, scaunulu nu are.

Scaunulu are scandura de siediutu sî bracie, més'a inse nu le are nici pre una.

Scaunulu se folosesce pentru siediutu, més'a inse pentru punerea unoru obiecte pre dins'a sî pentru scriere.

Comparatiune intre scaunu si banca.

Ambele au pitióre.

Ambele sunt facute din lemnu.

Pre ambele le face mesariulu.

Ambele se folosescu pentru siediutu.

Diferintia.

Banca e mai lunga decâtu scaunulu.

Banc'a are numai dóue pitióre, scaunulu inse patru.

Pre o banc'a potu siedé mai multi, inse pre scaunu numai unulu.

Saunulu se póte mutá dintr'unu locu in altulu, banc'a inse sta tiépanu intr'unu locu.

§. 20.

Invetiatoriulu si scolarii in scóla.

Voi toti câti sunteti aici amblati la scóla, asiá dar' sunteti scolari. Care dintre voi are vr'unu frate mai micu, care nu ambla la scóla? — Çare are frate, care a absolvatu scól'a? — Óre scolari sunt acesti'a? — Spunetimi dar', numai cari prunci se numescu scolari? — Scolari se numescu numai acei prunci, cari ambla la scéla.

Pentru ce amblati voi la scóla? — Noi amblàmu la scóla cá sè invetiamu. Fiindu ca voi amblati la scóla cá sè invetiati, — ve numiti invetiacei. Cari se numescu invetiacei? — Invetiacei se numescu acei prunci, cari ambla la scóla.

Numai prunci ambla la scóla cá sè invetie? — Nu numai prunci, cí sî prunce. Dar' acestea inca se numescu invetiacei? — Invetiacei potu sè fia copii sî copile.

Eu ve invetiu pre voi. Asiá dara voi sunteti invetiaceii mei.

Respundeti-mi! Cum numesce invetiatoriulu pre pruncii acestia, pre cari-i invétia? — Invetiatoriulu numesce pruncii, pre cari i-i invetiá dinsulu: invetiacei.

Pruncii, cari se jóca la olalta se numescu: soci de jocu. Dar' acei'a, cari sunt intr'o scóla; potu-se numí soci de scóla (conscolari)? — Cari prunci se numescu dar' conscolari? — Conscolari se numescu acei prunci, cari ambla intr'o scóla sî invetia la olalta. — Conscolariu vi este dar' N. N.? Dar' A? Dar' B? etc. X! Numesce cu numele pre cinci conscolari! cari sunt conscolarii tei din banc'a d'antaiu? Dar' din a dou'a, din a trei'a etc? Déca asiu merge eu pre strada si ar' intrebá cinev'a de voi: cine-e acel'a? Ce ati respunde? — Asiá dar' cà ati respunde asiá: acel'a e invetiatoriulu nostru. Asiá e, sum invetiatoriu, pentru cà ve invetiu pre voi.

Voi cu totii sunteti de o etate (vrîsta) mica, sî ve invetiu deosebitu de cei'alalti. Voi formati in scól'a acést'a o clasa sî ve numiti scolari de clas'a prima. Sunt aici sî mai multe clase? — Câte clase sunt de tóte? — Care e clas'a a dou'a, a trei'a, a patr'a etc.? — De care clasa se tiene A.? — De care B.? — etc.

Spuneti-mi la ce ve invetiu eu? — La cântare, rugatiune, cetire, calculare, cugetare, vorbire sî la versuri.

Déca ve vorbescu cev'a, ce m'am indatinatu a face dupa enarare? — A intrebá. Dar' cându nu precepe cine-

v'a dintre voi? — A esplicá. Dar' càndu ve dau cev'a ocupatiune cá sè o faceti? — A dá de lucru. Ce facu eu dara, càndu ve invetiu? — càndu ne inveti ne intrebi, ne esplici, sî ne dai de ocupatiune.

Ce m'am indatinatu a face cu celu ce nu e atentu séu nu stà in locu? — Alu admonié. Dar' cu celu ce se pórta reu? — Alu dogení, — alu pedepsí. Dar' cu celu ce e diligente sî se pórta bine? — Alu laudá, — alu premiá. Spuneti-mi dar' acum'a ce face invetiatoriulu cu invetiaceii? — Invetiatoriulu invétia pre invetiacei la cantare, rugatiune etc. (cá mai susu); cu ocasiunea invetiamintului i-i intréba, le esplica sî le da ocupatiuni; pentru portarea cea rea i-admoniéza, dogenesce sî pedepsesce; pentru portarea cea buna i-i lauda sî premiéza.

Asiá-dara sciti ce face invetiatoriulu in scóla. Ce facu inse invetiaceii? — Invetiaceii invétia. Spuneti-mi ce invetiati voi, cei din prim'a clas'a? — Noi, cei din prim'a clasa invetiàmu a scrie, a cetí, a calculá, a càntá, a ne rogá lui Dumnezeu, a vorbí, a cugetá.

Càndu invetiatoriulu intréba, ce face invetiacelulu? — Càndu intréba invetiatoriulu, invetiacelulu respunde.

Unulu dintre voi, cu numele N. N. nu au amblatu la scóla timpu mai indelungatu pentru cà au fostu morbosu. Din acést'a causa au remasu tare inapoi cu invetiatur'a; inse nu dinsulu a fostu caus'a cà au remasu inapoi. B. inca au remasu. Mai bine i-a placutu sè se jóce a casa, decàtu sè vina la scóla.

Elu inca a remasu indereptu cu invetiatur'a sî nu scie atàt'a, cá ceice au amblatu regulatu. Spuneti-mi dar' ce trebue sè faca acel'a, care voiesce sè propasiésca

in sciintia? — Celuce voiesce sè propasiésca in sciintia, trebue sè amble regulatu la scóla.

N. N. nu si-prea face ocupatiunea, care i-o dau eu. Pâna cându altii scriu elu tandalesce, séu se jóca. Cându dau deprinderi de cetitu, numai tiene Abecedariulu din naintea sea, dar' nu cetesce din elu; nu se deprinde nici acasa, cu unu cuvintu elu nu e scolariu diligente. Resultatulu e, cà scie cu multu mai pucinu decâtu acei'a, cari sunt diliginti. Nu le scie celea invetiate. Spunetimi dar', cum trebue sè fia scolariulu, care voiesce sè scie celea invetiate? — Scolariulu, care voiesce sè scie celea prelese, trebue sè fia diliginte. B. inse pentru acea scie pucinu, pentru cà nu voiesce sè fia atentu sub prelegere. Celu-ce voiesce sè invetie in scóla, trebue sè fia atentu.

Scól'a e tesauru, institutu sublimu,
Noi patrunsi la spiritu câtra ea grabimu.
Déca n'ar' fi scól'a institutu sublimu,
Noi erám cu totii de multu sè perimu.
Sè nu fii dar' lenisiu cí fíi barbatielu,
Sè mergi dar' la scóla pân' esti tinerelu.
Sè fíi diliginte cá unu fluturelu,
Séu cá albinuti'a dupa fagurelu.

Sè tienemu in minte
Dulcile cuvinte.
Cele ce le spune
Dascalulu in óre,
Cà tóte sunt bune
Sî folositóre.

Cându v'a datu pre voi la scóla mai nimic'a n'ati sciutu. Nu ati sciutu scrie, cetí, calculá, cântá sî vorbí corectu. Iéta acum din acestea tóte sciti câte cev'a. Pentru acestea cui

i-sunteti datori cu multiumita ? — Invetiatoriului nostru. Asiá e! eu v'am invetiatu pre voi la acestea. Voi inca intru adeveru ati trebuitu sè lucrati; invetiatoriului inse, mai multa ostenéla i-causéza instruirea decâtu invetiaceiloru invetiarea. Acum ve punu intrebarea: déca iubesce sî se ostenesce invetiatoriulu pentru invetiaceii sei, cu ce sunt datori acesti'a facia cu invetiatoriulu? Invetiaceii sunt datori facia cu invetiatoriulu cu iubire, multiumita sî reverintia.

Sè ve spunu acum, cum si-aréta invetiacelulu iubirea multiumit'a sî reverinti'a facia cu invetiatoriulu. Invetiaceii si-aréta iubirea, multiumit'a sî reverinti'a facia cu invetiatoriulu, déca se pórta bine, asculta de vorbele lui, déca-i sufere fâra murmurare dojenele, mustràrile, amenintiarile, sciindu cumca tóte acestea servescu spre binele loru.

Fii cu reverintia
Sî ascultatoriu,
Apoi cu credintia
Câtra 'nvetiatoriu.
De te dojenesce
Séu te va mustrá,
Mai tare lu-iubesce
Nu te mâniá.
Cà elu scie bine
A tratá cu tine.

N. N. in dīlele trecute si-a uitatu acasa cerus'a. A inse indata au luatu un'a din busdunariu, pentru ca avea dóue sî a datu-o lui N. N. Eu inse pentru acést'a l'am laudatu pre A. Scolarii trebue sè aiba anima buna facia cu conscolarii sei.

Eu am avutu doi scolari mici. Unulu erá jubitoriu de cérta. In ace'a si-aflá placerea, cá sè traga pre conscolariulu seu acum de peru, acum de vestmintu sî a nu-i dá pace pâna atunci, pâna cându acel'a séu se mâniá séu plângea. Celalaltu erá fórte impacientu, asiá câtu déca conscolariulu seu numai lu-atingea cu cotulu, se aprindea de mânía sî incepea a-lu im-

pinge sî a-lu loví. Certarea, gâlcév'a sî nerabdarea sunt insusïri rele. Fii dar' cu conscolariulu teu cu rebdare sî tolerante.

Pacea sî rebdarea sunt
Din porunc'a celui sântu.
Sè nu fíi dar' certatoriu
Nici bataciu nici sfaditoriu
Astu-feliu de te vei portá,
Totu omulu te vá stimá.

PARTEA A TREI'A.

Cas'a parintiésca, animalele domestice, viéti'a familiare.

(Intuitiuni parte mediate, parte imediate).

---

§. 21.

Cas'a parintiésca, edificiele alaturate, mobilele de casa, instrumintele de cuina, instrumintele de gradina si economia.

Observatiune. Invetiatoriulu demanda invetiaceiloru sei inca de timpuriu, cá sè cerce cu diligintia jurulu casei loru: din ce sunt façuti paretii, câte chilii au, ce feliu de edificie au in curte? etc. pentru cà despre acestea i-vá intrebá.

Cercat'ati jurulu caseloru vóstre? — — Care dintre voi aveti casa nóua? — — Cari aveti casa vechia? — — Deci dar', déca consideràmu, cându s'au edificatu cutare casa, ce feliu de case sunt? Déca luamu in consideratiune, cându s'au edificatu cutare casa, aflamu câ sunt: case nóue sî case vechi. Cari dintre voi aveti case scunde sî cari inalte? — — Déca consideràmu inaltîmea caseloru, aflâmu ca sunt: case scunde sî case inalte. Sunt sî astu-feliu de case, in cari afara de chiliele ce se afla pre supr'afaci'a pamintului, mai suntu unu rêndu de chilie. Astu-feliu de case se nume-

scu cu etagiu (caturi). Déca afara de chiliele, ce se afla pre suprafécia pamintului, mai sunt dóue renduri de chilie, atare casa e cu dóua etagiuri; déca sunt trei rênduri de chilie, e cu trei etagiuri. In cetatile cele mari se afla case câte cu 3—4 etagiuri. Cu respectu la inaltïme, ce feliu de case sunt? — Cu respectu la inaltïme, casele sunt mici sî inalte; sunt inse case sî cu un'a, cu dóue, cu trei, séu sî cu patru etagiuri.

Cari dintre vei aveti case lungi? — — Cari scurte? — — Cari largi? — — Cari anguste? — — Cu respectu la estensiune sunt case lungi, scurte, largi sî ânguste.

Cari dintre voi aveti case varuite albu? — Cari aveti varuite cu colóre galbêna, verde, rosia séu bruneta? — Casele cu respectu la colóre sunt albe, galbêne, rosíi, séu brunete.

Ce forma are cas'a vóstra? — Câte cornuri are cas'a vóstra? — Casele cu respectu la forma, mai cu séma sunt patru-anghiulare.

(Impreunarea celoru mai dinainte sî repetïrea loru prin urmatórele intrebari. Ce feliu de case sunt cu privire la timpulu cându s'au edificatu, la inaltïme, estensiune, colóre, forma).

Cas'a vóstra are pareti? — Câti pareti are? — Dar' are si acoperisiu? — Câte? — Ce pusetiune are paretele? — Acoperisiulu? — Are fia-care casa pareti sî acoperisiu; pareti are patru; acoperisiu numai unulu; pusetiunea paretelui e perpendiculare, a acoperisiului declivíu.

Paretele. Care dintre voi au vediutu ca ce facu mai antaiu, cându incepu a edificá cas'a? — Voi ati vediutu, ca antaiu se mesura loculu casei si ca dupa acea sépa siantiuri de forma patru-anghiulare, sî ca in acést'a sepatura incepu a cladí paretii. — Acea parte a paretiloru, care e in pamîntu se numesce fundamentu. Ce se numesce dar' fundamentulu unui edificiu? — — Fundamentulu trebue sè fia tare, pentru ca pre elu se baséza edificiulu. Din ce se cladesce de comunu fundamentulu. Fundamentulu de comunu se cladesce

diu caramidi séu petre. (Pentru ce?). Din ce e claditu paretele casei vóstre? — Asiá dar' de comunu, din ce se cladescu paretii? — Paretii se cladescu de comunu din petre, séu caramidi arse, séu ne arse, séu sî din pamintu, séu din lemnu. Ce se face mai de parte cu paretii dupa ce sunt claditi? — Dupa ce sunt paretii claditi se lipescu sî se varuescu. (Pentru ce?). Cá sè fia mai durabili sî mai frumosi. Cu ce se lipescu paretii de caramida, cu ce cei de lemnu? etc.

Acoperisiulu. Fost'ati voi in podulu casei, cându v'ati uitatu la casa? (Invetiatoriulu aréta unu acoperisiu de casa). Asiá ca in form'a acestui'a erá facutu? Acestea-su cununele, in acestea sunt asiediati capriorii, cari sunt impreunati prin cingi, pre capriori sunt puse latiurile pre care se pune acoperemêntulu casei. Din ce parti e compusu acoperisiulu casei? Acoperisiulu casei e compusu din cununi, capriori, cingi sî latiuri. Cu ce e acoperita? — Dar' a vóstra? — Cu ce se acoperu dar' casele? — Casele se acoperu cu tiegle, sïndile, scanduri, trestie, paie, unele cu aréma séu sî cu pétra faliósa (ardesia).

Intrebari. Pentru ce se acoperu casele cu tiegle? Pentru ce cu sïndile? — Pentru ce cu trestie? — Pentru ce cu paie? — (Pentru ca su-mai eftine). Pentru ce se facu acoperisiele oblicue? — Spre ce sunt paretii? — Spre ce sunt scocurile? Spre ce e hornulu? — Pentru ce trebue acel'a curatïtu? — Cine 'lu curatiesce? — Cade-se a ne téme de hornari?

Interiorulu casei. Din ce consta interiorulu casei vóstre? — Câte chilii are? — Câte cuine? — Dar' a vóstra? etc. Fia-care casa buna trebue sè aiba o chilia, de locuintia, o' cuina, o camara sî unu celariu.

Ce mobile aveti voi in casa? — Dar' voi? — etc. Cari mobile-su mai de lipsa? — Mobilele mai de lipsa sunt: patulu, més'a, scaunulu, cuptoriulu, almariulu, (la ómenii mai seraci lad'a). Care mobile servescu spre comoditate? — Spre comoditate servesce: canapeulu, divanulu, oglind'a sî fotelulu? — Spre ce folosu ne este cuin'a? — Cuin'a o

folosimu, ca sè ferbemu in ea sè cócemu sî spalamu.

Cu acést'a ocasiune se póte amentí sî despre focularíu de caldari, sî camnitia). Ce instrumente de cuina se afla in cuin'a vóstra? — Dar' in a vóstra? — etc. Cari sunt instrumentele mai de lipsa in cuina? — mai de lipsa sunt; ólele, cratetiulu, blidulu, stracuratori'a, ól'a de feru, piu'a (mosarulu), clescele, vatrariulu, sî picatóri'a. Pentru ce sunt facute camerele? Camerele spre aceea su-facute cá in ele sè tienemu bucatele de nutremintu. Ce nutreminte se tienu in camere? In camere se tiene slanin'a (clis'a), unsórea, fasolea, lintea, maserea, fain'a, pasatulu, mierea, pómele, sî altele.

In camere ce se mai afla? In camere se mai afla politie, cuie, ladi, latiuri, sî cuiere.

Pentru ce se cade, cá camerele sè fia svêntate?

Celariulu. Unde e facutu celariulu vostru? — Dar' a vostru? — Celariulu de comunu e facutu sub casa in pamintu.

Care dintre voi au observatu pâna acuma, ca érn'a unde e mai caldu, in celariu séu afara? — Dar' véra unde e mai recorosu in celariu séu afara? — Ce calitate are celariulu? Celariulu are calitatea ca érn'a e mai caldu in elu de câtu afara, vér'a inse e mai recóre de câtu afara. Acést'a sî mai scurtu se póte dîce asiá: In celariu érn'a e caldu, vér'a e rece. Au parintii tei vinu? — Dar' a tei? — Vinulu are insusîrea, ca sî in recéla, sî in caldur'a mare se strica. Ce cugetati, pentru ce punu pre lânga tóte acestea vinulu in celariu? Pentru aceea, ca in celariu nu-i nici pré rece, nici prè caldu sî acolo sta dara vinulu mai bine. — Ce mai punu parintii tei érn'a in celariu? — Dar' in a vostru? — Póme, cartofle (pere de pamintu, pecioici, crumpene), calarabe, morcoví, seleri, radichia, petrinsei. Acestea au insusîrea, ca in recél'a mare se strica. Cugetati dara, pentru ce se tienu acelea in celariu? — Pómele, crumpenele etc. se tienu érna in celariu pentru aceea ca fiindu acolo mai caldu decâtu afara nu se strica asiá usioru cá afara. Ce tiene

mam'a-tea vér'a in celariu? — — lapte, groscioru sî uneori sî carne. Acestea au insusïrea, ca in caldura se strica. — Pentru ce tiene dara laptele, grosciorulu sî carnea in celariu? — pentru ca acolo e mai rece decâtu afara sî de aceea nu se potu strică asiá usioru cá afara.

Podulu. In podulu casei vóstre sunt gauri. — Acestea sunt facute pentru aceea, cá prin ele sè se svênte podulu; cas'a inca se svênta déca se deschide usi'a sî ferestile. Ce tieneti voi in podulu casei? — Dar' voi? — In podu tienemu: carnea, slanin'a (clis'a), schimburile (cându se punu sè se usce), grâulu sî cu unu cuventu acelea obiecte ce trebue svêntate.

Porticulu. Este la cas'a vóstre porticu acoperitu? — Acesta se face pentru aceea, cá sè nu curga ap'a in usi'a cuinei séu a casei,

(Reasumarea celoru dïse pâna acuma).

Curtea. (Invetiatoriulu duce pre prunci in curtea scólei). Vedeti voi spatiulu acest'a inaintea scólei? — Acestu spatiu se numesce curtea scólei, sî se estinde pâna la gardulu acel'a juru imprejuru. Este sî inaintea casei vóstre astu-feliu de spatiu? — Dar' inaintea casei vóstre? — Inaintea fia-carei case este unu spatiu, sî acel'a e curtea casei acei'a. Ingradita e curtea vóstra? — Dar' a vóstra? — Sciti voi o curte neingradita? — Din curtea neingradita usioru pere ceva, pentru ca numai prin ingraditura sunt grigite obïectele din curte.

Unde e claditu grajdulu vostru? — dar' cotetiulu gainiloru? — etc. Unde se cladescu acelea de comunu? —

Acelea se cladescu de comunu in curte.

Cându aduce cineva acasa lemne, païe, viitie de viia, unde le pune? — Curtea se folosesce dara sî de magasinu.

In orasie, unde-su mai dese casele, sî curtiele mai mici, nu e iertatu a pune paiele sî fenulu in curte.

Pentru ce nu?

N...! spune-mi ce edificiuri sunt in curtea vóstra, afara de casa? — Dar' in a vóstra B...? Asiá-dara in curte sunt sî alte edificiuri afara de casa; pre cum: siur'a, grajdulu,

cotetiulu, sioprulu, etc. — (Invetiatoriulu intréba despre tóte obiectele, punêndu intrebari scurte, d. e. cum e edificiulu? cum e facutu din laintru? — spre ce se folosesce?).

Ce se tiene sub siopru? — Sub siopru se tiene: carulu, caruti'a, plugulu, grap'a, sap'a, grebl'a, cârligulu sî harletiulu. Acestea 'su instruminte economice. Uitati-ve, aici in curtea scólei este unu caru, unu plugu, o grapa de fieru sî un'a de lemnu, veniti se o cautamu mai de aprópe.

Observatiune. Mai cu séma in locurile, unde se ocupa ómenii cu agronomi'a, va fi bine déca invetiatoriulu vá duce pruncii la instrumintele economice sî le va aretá partile din cari sunt acele compuse, sî déca le va esplicá, care instrumintu spre ce scopu e facutu; d. e. déca le va spune cà carulu merge inainte prin miscarea (invêrtirea) róteloru, cari se sî invêrtescu, déca carulu se trage prin boi séu cai; câci atunci se póte vedé, câ in capetele osíeloru se invêrtescu celea patru róte, ce 'su puse in capetele osíeloru, sî strînse prin cuie cá sè nu ésa afara; carulu se indrépta in o parte séu alta prin ruda; etc. Plugulu se indrépta prin córnele plugului, ér' fierulu plugului taia bresdele etc. etc. Cu grap'a se netediesce pamintulu, sî se acopere semânatur'a etc.; in acést'a forma póte vorbí invetiatoriulu despre hârletiu, sapa, grebla etc.

Fôntân'a, ap'a sî folosulu loru. Este in curtea vóstra fôntâna? — Dar' in a vóstra? — Fôntâna e mai in tóta curtea. Pentru ce se sapa fôntânele asiá de afundu? — Fôntanele se sapa asiá afundu pentru aceea, câci in afundulu pamintului sunt isvóre, cari in continu-u dau apa. Din ce — 'su facuti paretii fôntânei? Din pétra, caramidi séu lemnu? —

Pentru ce? Pentru cá pamintulu sè nu cada in fôntâna. Pentru ce se gradinesce gur'a fôntânei? — Gur'a fôntânei se gradinesce pentru cá sè nu cada in ea ómenii séu animalele. (Fôntâni cu róta, cu cumpene sî cu smâcu). Invetiatoriulu trebue sè faca atenti pruncii, cà nu e bine a se jocá in jurulu fôntânei).

Observatiune. Cu respectu la obiectele vediute invetiatoriulu póte pune urmatórele intrebàri: Unde se adapa

caii, vacile, oiele etc.? De unde béu ómenii apa? — Óre morí-re-aru omulu de sete? — Buna e ap'a de beutu din tóte fôntânele? etc. reasuma sî cuprinde celea dîse in urmatórele probleme.

Ap'a servesce de beutu pentru ómeni sî animale. Ómenii sî animalele nu ar' poté traí fâra apa. Unele animale, precumu sunt de esemplu: pescii, cicarii, racii, lipitórele, numai in apa potu traí. Arborii, erburile sî florile ar' perí fâra apa. Ap'a se folosesce la ferbere, la spalarea vesminteloru tavalite (urite), la scaldare, la spalarea mâniloru sî a obrazului. Ap'a rece recreiéza sî intaresce corpulu.

Ap'a rece recreiéza
Ap'a rece 'mprospetéza.
Ap'a spala uritiunea
Curatia sî spurcatiunea.
Sî botezulu celu cu apa
De pecatulu vechiu ne scapa.
Iér' de celelalte tóte
Numai fapt'a buna póte
Sè ne apere de reu
Sè vedemu pre Dumnedieu!

O b s e r v a t i u n e. Invetiatoriulu, inainte de ce ar' incepe enarea urmatóre, demanda pruncilorn, cà déca voru merge a casa sè fia atenti la acelea animale, cari le au parentii pre lânga casa.

§. 22.

Despre animalele de casa preste totu.

Tabl'a acest'a, stà pre parete nemiscata, e in linisce. O atingu insa cu mân'a, miscatu-s'au acum'a? Óre de sine potea s'ar' miscá? — T a b l'a n u s'a r' p o t é m i s c á d e s i n e. Aici avemu o pila. Ea sta ne miscata. Sè o impingemu. Miscatu-s'a acumu? — Poté-s'ar' óre miscá de sine? — Cându macinàmu in mór'a séca (de vèntu), óre ce aduce in

miscare rótele morii? — Ce mâna mór'a de vêntu? — — Dar' mór'a cea de ap'a? — Prin intrebàri acomodate sunt a se impreuná in constructiuni sî dīcerile urmatóre: Ramii arborelui se incovaie de poterea vêntului, Pómele cadu depre pomu prin scuturare sî prin greutatea loru. Pendululu orologiului se misca prin greutatea globului. Globulu de pusca esplodatu se misca prin poterea pulverului de pusca. Ap'a curge prin greutatea sea.

N....! aveti voi câni? — Cându mergi a casa, nu fugu cânii la tine? — Cânele se póte miscá dintr'unu locu intr'altulu. Acést'a o potemu dīce sî in alta forma: Cânele se póte miscá de sine: Póte-se miscá cânele de sine? — (Cuprinderea acestoru principii in constructiuni). Calulu se póte miscá de sine. Vac'a se póte miscá de sine. Ói'a se póte miscá de sine. (Contractiune). Calulu, vac'a, oi'a, asinulu, gânsc'a, se potu miscá de sine. Totu ce se póte miscá de sine se numesce animalu. Animalu e calulu? — Pentru ce? — (Propusetiuni). Calulu e animalu, pentru cà se póte miscá de sine. Vac'a e animalu, pentru cà se póte miscá de sine etc. (Contragere). Calulu, vac'a, oi'a, etc. etc. sunt animale, pentru cà se potu miscá de sine.

Iepurele, déca vede vr'unu omu, fuge de elu. Déca se apropie omulu de cióra, tiarca séu vrabia etc. sbóra. Astu-feliu de animale, cari se temu de omu sî fugu séu sbóra, se numescu animale selbatice. Numesce-mi nesce animale selbatice.

Cându vine vaca a casa din ciurda, se lasa a o mulge, nu se teme, nu fuge de omu. Cânele, porculu, gânsc'a, rati'a, gain'a se ivescu, cându le chiama omulu. Calulu e bunu — stà sè lu-prinda la carutia. Animalele, cari se supunu ómeniloru se numescu animale blânde.

N...! Ce feliu de animale au parintii tei la casa? — B...! Dar' a tei? — Astu-feliu de animale, cari se afla pre lànga casa, se numescu animale domestice (de casa).

Spuneti-mi nesce animalele domestice! Animale domestice sunt: cânele, pisic'a, calulu, vac'a, ói'a, asinulu, capr'a, porculu, gânsc'a, rati'a, gain'a, curc'a sî porumbulu domesticu.

Siórecii din casa, precum sî din jurulu casei, clotianii, muscele, painginii, purecii sî insectele nu suut animale domestice. Acestea sunt nesce animale fórte incomóde la casa, de aceea s'au indatinatu ómenii ale stêrpí.

Observatiune preliminaria. Cu alta ocasiune vomu vorbí despre animalele domestice. Sciu cà ve va placé. Cu ocasiunea mai de aprópe vomu vorbí despre câne. Déca veti merge a casa uitati-ve cu atentiune la acestu animalu domesticu, ce capu are, ce nasu, cum-i sunt unghiele, cum dintii. Acusiu lu-voiu aretá sî desemnatu.

§. 23.

Canele*).

Uitatu-v'ati a casa fia-care cu atentiune la câne? — Voi vedé ca óre asiá e? — Ascultati acum la mine! Ce face cânele cându merge vre-unu strainu la casa? — latra. Numai diu'a latra cânele, séu sî nóptea? — Cânele atâtu diu'a câtu sî nóptea dà de scire domnului seu, déca vine vre-unu strainu la casa, cá sè fia atentu. Cânele pazesce cas'a. Astu-feliu de câni, pre cari i-tienu ómenii spre pazirea casei, se numescu câni de casa.

(Prin intrebàri acomodate trebue scóse urmatórele respunsuri). Cânii, cari se folosescu la pazirea oiloru,

*) Invetiatoriulu sè nu se urésca a tractá despre animalele de casa mai pre largu. Acést'a nu se póte incungiurá, pentru câci altmintrea obiectulu pedagogiei si-ar' pierde tóta insemnetatea.

Atentiunea pruncíloru numai acum se intórce spre obiectele naturali. Totu de a un'a impresiunele prime, au mai mare influintia asupra spiritului, sunt mai infocate sî mai marcabili. O descriere séca inse nu ar' avé nici unu resultatu.

se numescu câni pacuraresci. Cânii, cari se folosescu la prinderea animaleloru nedumerite, se numescu câni macelaresti séu zavodi. Cânii, cari se folosescu la vênatu, se numescu, câni de vênatu; sî inca aceia, cu cari prindu iepurii, se numescu ogari, cu cari cauta iepurii: cápài, cu cari vênéza paserile selbatice: visle; aceia, cari se tienu pentru desfatare, se numescu: pudli, notatori etc. Ce feliu de câni sunt dar'? — Sunt câni domestici, pacuraresci etc.

Partile sî form'a partiloru principali.

Éca aici este o figura. Cunósce-ti-o? — Ce represinta acést'a? — Aici e desemnatu unu câne domesticu. Ce feliu de specia de câni e acest'a, pre care lu-aretu? — Dar' acest'a? — Spuneti-mi acuma, care-su partile principali a cânelui? — Partile principali a cânelui sunt: capulu, cervicea, spatele, cód'a, pitiórele. Óre tóte speciele de câni au partile acestea (invetiatoriulu aréta sî celea lalte parti un'a câte un'a in câtu e cu potenti'a; resultatulu lu-impreuna in urmatórele). Capulu cânelui e lungaretiu, nasulu turtitu, ochii rotundi, urechile ascutîte, la unii plecate in josu, spatele lungi, partea anteriόre inse e mai grósa, cea posteriόre mai subtîre, cód'a e lunga; pitiórele subtîri, celea anteriori au cinci unghii ascutîte, celea posteriori numai patru.

Pelea, colórea, inmultîrea, marimea. Corpulu câniloru e acoperitu cu peru, perulu unor'a e netedu, altii inse au peru flocosu; sunt câni albi, negri, rosi, bruneti sî pestriti. Cu respectu la marime — sunt câni deosebiti. Zavodii, cânii pacuraresci sî ogarii sunt mari. Cânii de casa, capàii, vislele au marime midi-locía; pudlii sunt mici. Adeseori féta câte trei pâna in noue càtiei, càtiei, se nascu orbi sî numai dupa 10—12 dîle incepu

a vedé, pâna cându sunt mici sugu (animalu sugatoriu), dupa ce au crescutu mânca bucurosu carne, afara de acea mânca sî pâne sî bucate pregatite.

Tonulu. Cânele latra, urla, mâraia sî rângesce. Cându latra? — Cându urla? — Cându rângesce? —

Insusïrile: Cânele, e vighitoriu sî fidelu. Unu copilu, cam de siese ani cu numele Ioanu, avea unu câne de innotatu, care lu-urmarea pretutindenea. Odata s'a dusu Ioanu la unu rîu, ce erá in apropiere, — lu-urmarí sî cânele. Jocânduse pre tiermure prin nebagare de séma a cadiutu in rîu. Cânele au observatu acést'a, sî sarindu dupa elu, l'a apucatu de vesmintu sî a innotatu cu elu afara. Cânele celu desceptu sî credintiosu a mântuitu viéti'a lui Ioanu. Cânele e intieleptu, docile, simtitiosu. Unu cersïtoriu orbu nu avea nici unu pruncu, care sè lu-conduca. Avea inse unu câne. Dinsulu pre acest'a atât'a l'a invetiatu, pâna cându in fine i-deveni conducatoriulu celu mai bunu. Conducea pre miserulu orbu pre carare cá sè nu i se intîmple cev'a. Prin sînorulu celu dela grumazi dá semnu miserului, unde sè mérga dupa elemosina. Déca picá josu pânea, care o capatáse miserulu, o luá sî o punea in palarí'a lui. Cânda a muritu cersïtoriulu l'a petrecutu pâna l'a grópa, s'a culcatu pre mormentulu lui sî in suprararea sea, nici nu a beutu, nici nu a mâncatu mai multu, sî astu-feliu pre mormintulu domnului seu si-a finitu viéti'a. (Se póte esplicá de unde vine prudinti'a, docilitatea sî sîmtïrea cânelui).

Cânele e ascultatoriu sî curagiosu. Fratii: Alesandru sî Simionu aveau doi câni, acestia erau asiá de astuti, incâtu nici unu omu strainu nu potea se intre de ei in curte; facia cu Alesandru sî Simionu eráu fórte ascultatori, má inca se lasau sè-i prinda la sani'a loru cea mica. Intr'o dì frumósa de érna, cam pre la apusulu sórelui, Alesandru sî Simionu s'au dusu cu cânii la saniatu pâna lânga padure. Aici au voitu sè se saníe dinsii, sî au desprinsu cânii. Abea a facutu acést'a sî éta doi lupi esu din padure sî vinu asupr'a pruncilor. Pruncii s'au inspaimântatu. Cânii inse nu au luatu lucrulu de gluma, au intimpinatu pre lupi sî i-au

alungatu in padure. (Esplicare; de unde vine ascultarea sî curagi'a).

Cânele inca sî atunci e credintiosu, cându e tractatu reu. Unu macelariu au mersu in têrgu calare, cá sè cumpere vite de belitu; cânele inca s'au dusu cu elu. Trecundu macelariulu prin padure si-a pierdutu uneltele (bagagiulu), care erau legate de siéua, fàra de a observá. Cânele incepù a latrá sî a se apropiá de pitiórele calului, macelariulu inse continuà mai departe calatori'a. Dar' vediendu macelariulu, cumca cânele totu latra sî se apuca de pitiórele calului, au cugetatu ca au turbatu cânele, ià pistolulu sî lu-descarca in elu. Macelariulu nu preste multu timpu observà, ca a cadiutu bagagiulu; numai decâtu se intornà in napoi, dar' cânele nu erá in loculu acel'a, unde l'a puscatu. S'a dusu mai departe sî a aflatu bagagiulu, sî spre mirarea lui cea mai mare — cànele erá lânga elu. Cânele erá in ultim'a resuflare, aruncà o cautatura durerósa asupra domnului seu sî trecù din lume. (Esplicare).

Folosulu. (Prin intrebàri sî prin readucere aminte trebue construite urmatórele propusetiuni). Cânii pazescu pre lânga casa diu'a sî nóptea; prin latratu anuncia sosirea unui strainu. Pre cale ápara pre domnulu loru, pazescu turm'a oiloru, porciloru etc. de furi sî animale selbatice. Ei servescu la prinderea viteloru nedumerite — spre macelare, stîrnescu sî prindu animale selbatice, scotu din apa paserile puscate, cauta averea pierduta sî conducu pre ómenii retacitori (acestia 'su cânii de Bernhardu).

Insusîrile loru cele rele. Cânii sunt fórte invidiosi unulu pre altulu, se incaierea fórte iute la mâncare, celu mai tare ataca pre celu mai debile sî nefericitulu atacatu e gonitu sî de cei alalti; déca lu-irita, — musca chiar' sî pre omu. Cânele e fórte lingusîtoriu. Pentru acea face multa dauna in cuina sî in curte, in struguri sî in póme. Turbarea e morbulu celu mai peri-

culosu a cânelui. Ea se incepe asiá; la câne-i place sè fia singuru, e tristu, nu mânca, nu bea, cód'a o lasa in josu, nu latra, se arunca asupra omului. Cându lu-ajuge turbarea, i-cura balele, ochii i-sunt rosii sî se invirtu, fuge pâna póte, totu musca ce intimpina, déca s'a ostenitu se trage in unu locu ascunsu. Pre cine l'a muscatu, acel'a inca turba; morbulu acest'a e periculosu sî de mórte. Pre cine l'a muscatu cânele turbatu trebue sè mérga iute la medicu. Pâna ce vine ajutoriu inse trebue legata ran'a juru impregiuru, cá veninulu sè nu se mestece cu sângele.

Observatiune preliminaria. De alta data vomu vorbí despre pisica. Déca veti merge a casa uitati-ve la ea.

§. 24.

Pisic'a.

Vediutati voi clotiani sî sióreci? — Acestia sunt animale fórte stricatióse sî incomóde la casa, cu dintii cei ascutïti gaurescu paretii casei, rodu sacii, mânca grâulu, ordiulu, cucuruzulu. Déca se incuibéza in casa, nu poti de ei nici mâncá, nici dormí; dïu'a se jóca prin casa, nóptea se suie in patu sî fugu preste omu cându dórme.

Unde sunt multi clotiani, ori sióreci, indesiertu se incérca omulu sè-i stîrpésca. Decumv'a inse se ivesce intre óspetii ne asteptati vr'o pisica sî incepe ai sugrumá pre rendu, atunci cu cét'a intréga peregrinéza in altu locu. Numai pisic'a e in stare cá sè scutésca cas'a de acestea animale incomóde. Ce cugetati dar' óre folositoriu animalu domesticu e pisic'a? — Pisic'a e animalu domesticu folositoriu, (pentru ce?) pentru cà stîrpesce clotianii sî siórecii dela casa. E lucru fórte desfatatoriu a priví la mïtia cându pândesce sî prinde sióreci. Care ati vediutu dintre voi? — Atunci pisic'a se retrage in locuri ascunse, se têpesce, incovaia cód'a, se uita oblu, se arunca, sî éta prad'a e intre unghii, séu déca nu-i sucede, atunci parasesce loculu acela. Une-ori aduce siórecile sî in casa; intocmai, cá sî cându ar' voí a aretá, ca ea acu-

m'a merita lauda. Mai n'ainte de a consumá siórecele prinsu, lu-slobóde, lasa pucintelu sè fuga, lu-prinde sî éra-si lu-slobóde sî acést'a o continua pâna atunci, pâna cându se mai póte miscá siórecele. Pisic'a se numera asiá dara intre animalele rapitóre sî feróce.

O copila, cu numele Corneli'a avea o pisica, care i-placea fórte tare, asiá incâtu o tienea totu cu lapte sî groscioru, portandu-o in bracia. Prin acestea inse au desmerdatu-o asiá, in câtu nu mai prindea sióreci. Déca voimu cá pisic'a sè prinda sióreci, vá fi bine se-o lasàmu câtu se póte mai pucinu in casa, dar' cu atât'a mai multu afara.

Partile sî form'a pisicei. Éca aici o pisica. Sè-i privimu partile corpului. Ce parte e acést'a ? — Dar' ast'a ? — etc. (Impreunare in constructiuni).

Pisic'a are capu, cervice, spate, códa, pitióre. Capulu e rotundu, têmpitu.

Nasu micutiu, plesiugu; deasupr'a buzei superióre are mustetie. Are limba aspra, dinsii i-sunt crescuti fâra nici o ordine, de acea róde cu greu. Ochii-su rotundi de colóre verde galbía in intunerecu luminéza. Are urechi mici, ascutite. Spatele-su subtïri sî indoitióse. Cód'a lunga, ascutita. Pitiórele anteriori se chiama labe, sî au câte cinci unghii de form'a secerei, celea posteriori câte patru, pre cari le póte intinde sî trage in piele.

Cu respectu la marime, se tiene de animalele cele mai mici patru pedale.

Pèrulu, colórea, imultïrea. Pèrulu e móle, sî netediendu-se inapoi, la intunerecu dà schintei.

Ce feliu de colóre are pisic'a vóstra? — Dar' a vóstra? — Asiá dar' sunt pisici albe, negre, pestritie cu pete albe — negre, cu pete albe — rosietice, cu trasuri brunete negri (mêtocu triplu coloratu e raritate).

In fia-care anu féta de dóue ori: tómn'a sî primavér'a, câte trei pâna in siese mîti, cari se nascu fâra de

dinti sî orbi, incepu a vedé numai dupa nóue dīle sî se laptéza. Cându-su mari mânca sî bucate fierte, mai bucurosu mânca inse lapte sî carne, pisic'a e animalu mâncatoriu de carne sî rapitoriu.

Insusîrile ei. Voiu spune cev'a despre portarea de griga sî iubirea materna, ce o dovedesce pisic'a facia cu mîtii. Pisic'a féta in locuri ascunse sî laptéza fetii cu mare grige. Déca afla cinev'a loculu unde o puiatu, atunci cudeosebire mîtoculu duce puii in altu locu. Se ingrigesce fórte tare de ei, astu-feliu, incâtu déca se apropia cinev'a de ei, sare asupra lui sî lu-musca. Elu duce puiiloru sióreci, cá aceia sè se jóce cu dinsii sî sè se invetie a-i prinde. Vediut'ati cum se jóca mîtii cu siórecele? — E lucru de petrecánia a vedé acést'a.

Vediut'ati cu ce desteritate se suie mîti'a pre arbori, pre case etc. Câtu de secura ambla pre latiulu celu mai ângustu, pre rude sî pre alte obiecte? — Déca o arunca cineva de susu inca nu se lovesce, càci cade pre pitióre. Pisic'a e destera. Vediut'ati cum se spala pisic'a cu pitiórele cele anteriori? — Cum si-linge perulu, déca nu e curatu? — Pruncii inca potu invetiá dela ea curatienia. Mîti'a iubesce curatieni'a.

Mîti'a e lingusitória, cându se lingusiesce, tórce sî se fréca de omu.

Pisic'a e furu perfidu, déca ne uitàmu la ea, nu se atinge de nimicu, déca nu ne uitàmu, séu ne departàmu fúra ce e de mâncatu.

Pisic'a e necredintiósa sî astuta. De multeori lu-musca sî pre celu ce o gugulesce. Se intimpla uneori, ca sare in léganulu cu copilu, sî lu-nadusiesce.

Cânele sî mîti'a nu sunt amici buni. Vediut'ati cum se bate cânele cu mîti'a sî cum si-impartu la inboldituri? — Acést'a se dīce sî despre unii ómeni, cari nu traiescu in buna intielegere uni cu alti: Asiá sunt unii cu altii, cá cânele cu mîti'a.

Ati audītu ce tonu miunatoriu dau mîtile, cându se afla mai multe la olalta; acest'a musica eleganta se numesce music'a pisiciloru. Ce tonu da mîti'a, cându cere cev'a? —

(Se miauna). Cându se lingusiesce? — (Tórce). Cându se batu? — (Scupesce).

(Impreunarea calitàtiloru memorate).

Asemenare intre pisica sî câne. Observatiune. Noi nu potemu asceptá dela copii, cá sè descopere asemenàrile sî destinctiunile fâra de nici unu ajutoriu, precumu nici aceea, cá sè le cuprindia intr'unu respunsu continuu. Invetiatoriulu trebue sè puna pruncului intrebare la fia-care asemenare sî destinctiune sî e destulu déca la fiacare intrebare póte dá respunsu de sine. In acést'a inse nu va aflá nici o greutate, déca intrebàrile voru fi scóse din cele memorate sî acomodate la ratiunea pruncului. Acestea voru serví pentru acei'a, cari vinu mai tardĭu.

Comparatiuni. Respundeti-mi la urmatórele intrebàri. In câtu sémana cânele cu pisic'a? — Ambele su-animale de casa? — (acì sî mai in josu este a se respunde in constructiuni intregi). Ambele su-animale mâncatórie de carne? — Ambele su-rapitórie? — Au ambele capu, grumazu, cőda, pitióre sî spate? — Pelea loru cum e? — Ce pui féta? — Cu ce-si-nutrescu puii? — Folositóre animale sunt ele la casa? —

Diferintia. Cu respectu la marime, este óre deosebire intre pisice? — Dar' intre câni? — Cu respectu la forma ce deosebire este intre capulu pisicei sî a cânelui? — Sunt câni cu urechi plecate? — Dar' intre pisice? — In proportiune cu corpulu, care are pitióre mai scurte? — Cum sunt unghiele pisicei? — Dar' a cânelui? — Ce deosebire este intre tonulu loru?

Cum si-prinde cânele préd'a sea? — (Prin persecutiune). Dar' pisic'a? — (Prin pandire). Cu privire la firea loru, cum e cânele sî cum e pisic'a? —

Observatiune. Cu ocasiunea mai de aprópe vomu vorbí despre vaca. Uitati-ve bine la vaci déca ve-ti merge acasa, cá sè-mi poteti respunde la intrebàri.

§. 25.

V a c'a.

Uitatu-v'ati bine la vaci fiindu a casa? Uitati-ve la icón'a acést'a; conósceti voi ce animalu represinta ea? Care

parte a vacei e acést'a? — dar' acést'a? — etc. Fiti atenti sî comparandu spuneti-mi, cari sunt pàrtile constitutive a le vacei?

Pàrti sî forme. Vac'a are capu, grumazu, spate, códa sî pitióre. Din ce pàrti e compusu capulu vacei? — Din urechi, gura, in gura din dinti sî limba; din frunte, ochi, córne sî nasu.

Invetiatoriulu face atenti pre prunci cà vac'a nu are dinti de-asupr'a; sî le spune, cá sè se uite mergêndu a casa; cu deosebire sè se uite aceia, cari acést'a nu o au observatu. Spatele vacei din ce parti sunt compuse?

Trunchiulu vacei e compusu din spinare, din cóste, din fóle sî suptu fóle din ugeru. — Spuneti-mi pàrtile séu membrele pitióreloru vacei.

Membrele pitiorului sunt: partea din susu de genunche, genunchiele, fluerulu sî la fia-care pitioru dóue unghie tari.

Uitându-ve la vaca, observat'ati ce forma are capulu. fruntea, córnele, grumadii sî códa? — Spuneti-mi in ordine cum sunt formate pàrtile acelea?

Capulu vacei e mare. Fruntea vacei e lata. Córnele vacei sunt sucite. Grumadii vacei 'su lati. Corpulu e grosu, ér' códa e cu ciucuru.

Colórea, pelea, sî prasîrea. Colórea vaciloru e diferita, sunt vaci albe, negre, sure, galbine etc. Pelea loru e acoperita cu peri.

Vac'a numai odata féta intr'unu anu sî atunci numai unu vitielu. Vitielulu se nutresce la inceputu prin sugere.

Ce dau de mâncatu la vaca parintii vóstri? — Dar' a vostri? — etc.

Vacile se nutrescu cu érba, fênu, paie, tulei, leturi, sîsca sî napi.

Observat'ati cà vac'a chiaru asiá face din gura dupa ce e satula sî s'a culcatu, cà sî cându ar' mâncá? — fiti atenti, càci eu voiu spune ce face atunci vac'a. Nutretiulu, ce l'a mâncatu vac'a mai inainte, nefiindu inca bine rosu, lu-lasa ér' se ésa in gura sî rodiendu-lu bine ér' lu-inghitesce; acésta se numesce: rumegare. Deci dara vac'a e unu animalu rumegatoriu.

Unde se mâna vacile vér'a in multïme mai mare? — Cum se numescu multïmele acelea?

Vac'a e blânda sî pricepatóri'a. Observat'ati voi ce face vac'a venindu sér'a din ciurda acasa? — Ea vine pâna la pórta, acolo se desparte de celealalte, sî déca afla pórt'a inchisa se mânia sî incepe a mugí. Dupa ce i se deschide pórt'a, merge de sine la loculu seu, sî ascépta pre stapâna sea sè vina sè o mulga, sî déca acést'a nu vine curundu, incepe a fi neodichnita sî mugesce. Déca vitielulu se duce la ea sî o suge ea i lasa laptele, sî se lasa sè o mulga. Vac'a numai pâna atunci e blânda pâna cându tractàmu bine cu ea. — Déca o necadïmu, ea devine impungatiósa.

Folosulu. (Intrebàri corespundietórie spre a poté capatá respunsu). Vac'a e fórte folositórie in tóta viéti'a ei pentru omu, atâtu pentru laptele seu, câtu sî pentru gunoiu. Din laptele vacei se face groscioru, lapte acru, brânza de vaca, casiu, untu sî jintitia. Afara de acestea se facu sî mâncari cu lapte, precumu: pasatulu fiertu in lapte, urezulu fiertu in lapte; cu lapte se mai face màmàliga, colaci sî altele.

Dupa mórte e folositóre vac'a prin carnea ei, prin pele, córne, pèru, óse sî sàu. Carnea i se folosesce spre nutremintu omeniloru, pèrulu se folosesce spre a âmplé mobiliele, din pele se gatescu incaltiamintele, din córne se gatescu peptenii, din sèu se facu luminele sî saponulu, ér' ósele sfarmându-se se folosescu spre ingrasiarea pamintului.

(Aici se póte amintí sî despre junci, tauru sî bou sî cu deosebire trebue facutu pruncii atenti la folosulu loru, — se póte face

amintire, cà pre unele locuri se tienu bibolitie in locu de vaci pentru cà acelea au lapte mai bunu).

Repetïre. Ce e scrisu cu litere mai mari, trebue repetïtu cu pruncii.

Observatiune. Cu ocasiunea mai de aprópe vomu vorbí despre calu, uitati-ve dar' la caii, care i-aveti, ér' cei ce n'au cai, uita-se la calulu altuia.

§. 26.

Calulu.

Dupa cum v'am promisu adi vomu vorbí despre cai. Ve-ti aduce aminte cà vorbindu despre pisica am adusu un'a cu mine, ce cugetati, de ce nu am adusu sî unu calu? — De ace'a, pentru cà calulu e unu animalu mare.

Calulu se tiene de animalele cele mai mari de casa.

Nu face nemica, pentru ca nu am adusu cu mine unu calu viu, ve-am adusu aici o icóna, uitati-ve la ea, sî spunetimi, conósceti voi acésta icóna? — Numerati-i partile esentiali càci eu vi le voiu aretá.

Partile esentiali sunt: capulu, grumadii, trupulu (séu trunchiulu trupului), cód'a, sî pitiórele.

Care 'su partile capului? — — care a trunchiului? — care a pitióreloru? — (Copiii respundu sî invetiatoriulu aréta). Uitatu-v'ati la pitiorulu calului cându ati fostu acasa? Sémana unghiele calului cu ale vacei? —

Calulu are numai câte o unghia la fiesce-care pitioru, sî pentru aceea se numera intre animalele cu o unghia.

Pelea, colórea sî presirea. Calulu e acoperite in unele parti cu peru mai lungu, aiurea cu peru mai scurtu. Cu peru mai scurtu e acoperitu pre capu, trunchiu, pitióre sî sub grumadi, ér' cu peru lungu e

acoperita céf'a calului, sî perulu acest'a lungu dela céfa se numesce sî cóma; iéra indereptu cód'a.

De ce colóre e calulu vostru? — Dar' a vostru? — Spuneti-mi ce colori au caii?

Caii au colóre négra, sura, galbina, tarcata, murga. Pèrulu cailoru bine tienuti sî grigiti e luciu.

Épa numai odata féta in anu sî fetulu ei se numesce mândiu, mândiulu suge dela mam'a-sea sî prin aceea se nutresce. — Calulu e animalu sugatoriu. Calulu mâncà érba, fênu, paie ovescu, sî làturi; fênulu sî ovesulu i-place mai bine.

Calitatile calului. Calulu e credintiosu stapânului seu. Unu omu avea unu calu fórte placutu; Odata mersà pre elu calare, sî bolnavindu-se cadiù josu de pre elu. Calulu inse au statu lânga elu sî nu s'au departatu pâna ce nu venira altii intru ajutoriulu stapânului seu.

Calulu e intieleptu, elu precepe cuvintulu domnului seu. Din locuri neconoscute se reintórce singuru a casa. Déca merge in intunerecu nu perde calea. Calulu e aplecatu la invetiaturi. La sunetele conoscute, pléca séu sta. Cu hâtiurele se póte indreptá dupa placu. Póte merge cu ori ce iutïme; scià merge in pasi, in trapetu, in buestru sî in galopu. Calulu invétia sî a jocá, la intrebàri respunde prin plecarea séu scuturarea capului etc.

Calulu e audace, temeritiosu. Calulu bunu sare fâra grigía preste pèraie sî garduri déca voiesce calaretiulu. In lupte nu se teme de tunetele pusceloru sî tunuriloru, nu se teme de fumulu pravului de pusca, nici de lucirea sulitieloru sî sabieloru.

Calulu e superbu. Calulu sî-tiene capulu in susu sî grumadii incovaiati, déca nu se folosesce multu, sî se tiene bine.

Calulu e ascultatoriu. Asculta de celu ce tractéza bine cu elu.

C a l u l u e s p r i n t e n u. Calulu celu bunu, la alergàri fuge cá vêntulu.

C a l n l u e a s t u s u, d é c a t r a c t à m u r e u c u e l u; asiá-dara nu e consultu sè se apropia pruncii tare de calu, séu sè lu-irteze. Adeseori s'a intimplatu, cà calulu a scosu ochii copiiloru.

Spuneti-mi dar' ce feliu de insusĭri are calulu! — Calulu e credintiosu, calulu e intieleptu, calulu e docile etc. Spuneti-mi calitàtile calului asiá, câtu cuvintulu „calu" se nu se repetiésca, ci indata dupa elu se urmeze insusĭrile lui! — Calulu e credintiosu, intieleptu, docile etc.

N. . .! tatalu teu e lucratoriu de pamintu, spre ce intrebuintiéza dar' caii? B. . . ! tatalu teu e carausiu spre ce i intrebuintiéza elu? — etc. Spre ce folosescu dar' ómenii caii?

Lucratoriulu de pamintu folosesce calulu la tragerea carului, la aratu, la grapatu, la caratu, la imblatitu, la macinatu; carausiulu la transportarea greutàtiloru, soldatulu la calaritu sĭ la portarea tunuriloru. Dupa mórtea calului, pèrulu i-se folosesce la amplerea mobileloru, cóm'a sĭ cód'a la pregatirea síteloru sĭ a arcuriloru; din piele se pregatescu incaltiaminte, instruminte. (Repetĭre).

La carutia sĭ calare
Calulu s'a 'ntrebuintiatu
Calulu drumulu celu mai mare
Totu d'aun'a l'a scurtatu.

Calulu se mai folosesce,
La aratu sĭ semenatu;
Pentru care elu doresce,
De beutu sĭ de mâncatu.

Pâna este in vigóre
Este gata d'a lucrá
Sĭ ne lasa déca móre
Pelea, pèrulu, cód'a sea.

Repetïri! Pruncii trebue sè construésca propositiuni despre calu.

Observatiune preliminaria. Cu ocasiunea cea mai de aprópe vomu vorbí despre asinu, de veti vedé undev'a vre-unu asinu uitati-ve bine la elu.

§. 27.

Asinulu.

(Invetiatoriulu aréta unu asinu desemnatu). Sciu ca cunósceti icón'a acésta de nu altmintrelea apoi despre urechile cele mari. Sermanulu asinu, toti lu-batjocorescu, cà are urechi mari, cà urla urîtu, cà e stupidu, lenesiu sî incetu. Fiindu cà e fórte paciente, copii inca cutéza a glumí cu elu; lu-boldescu cu bastóne, pe'ntrecute se suie pre elu, lu-alunga, lu-lovescu. Acest'a nu e lucru frumosu dela dinsii. De multe ori inse si-perde sî asinulu paciinti'a, trantesce pre copii despre spate, séu asiá i-lovesce cu pitiorulu, in câtu pruncculu si-pierde tóta voi'a de a mai glumí cu elu. Calulu inca se indignéza pre acestu animalu sermanu, sfôrnae sî fuge de elu, déca e aprópe, sè nu lu-védia. Seracu animalu despretiuitu! Cu tóte cà sî elu se tiene de animalele folositóre — domestice —; déca nu ar' fi folositoriu, nici nu l'ar' tiené.

Spuneti-mi mai mare, séu mai micu e asinulu decâtu calulu? — Asinulu e mai micu decâtu calulu. Uitati-ve la chipulu acest'a, sî spuneti-mi ce parte a asinului e acést'a? — Dar' acést'a? — Spuneti-mi in ordine unicele parti ale asinului.

Partile principali din cari stà asinulu sunt: capulu, grumadii, trunchiulu, cód'a, pitiórele. Partile capului sunt: nasulu, gur'a etc. Capulu asinului e mare, urechiele lungi, grumazii suptïri, trunchiulu in josu demisu, capulu codii cu ciucuru, pitiórele scurte, câte cu o unghia, pèrulu sî cóm'a e scurta.

Colórea e cenusía, sura, pre spate sî umere are o cruce.

Féta odata in anu, sî si-nutresce mândiulu cu lapte. Mâncà fênu, érba, paie, tulei sî spini.

Insusîrile asinului. Asinulu e tardïu, elu nu fuge cá calulu de buna voia, ci se miscà numai incetu cu sarcin'a sea.

Asinulu se indestulesce cu putienu. Elu se indestulesce sî cu cele mai rele nutreminte.

Asinulu e tolerante. Elu sufere in timpu indelungatu bataie sî tractare rea. Dar' déca lu-nacajimu pré multu se mània, musca sì dà cu pitiorulu.

Asinulu e desceptu. Elu nu se impedeca nice pre calea cea mai rea séu brusiósa; merge siguru pre poduri, punti sî pre locurile petróse.

Reasumare. Asinulu e tardïui se indestulesce cu pucinu etc.

Folosulu. La noi se folosesce asinulu mai tare de oieri, càci acei'a pórta desagii pre elu; in unele tieri se folosesce asinulu astu-feliu, precumu se folosesce la noi calulu.

Laptele de asina e fórte folositoriu celoru-ce suferu de peptu. Din pelea asinului se facu curelele cele gróse; pelea dobeloru inca e din pele de asinu.

Lenesiu sum eu sî mereu
Voi mi-sciti necadiulu meu.
Cà sum lenesiu sî uritu,
Dumnedieu mi-a rênduitu.
Sî e tare bine-asiá,
Cà-mi potu duce sarcin'a.
Greutatea-o cumpanescu,
La totu pasiu-lu me ferescu.
Iute cá caii d'asi fi,
Fórte desu m'asi poticní.

Cele dîse despre asinu se reducu in propusetiuni scurte. **Asemenare intre calu sì asinu.** (Modulu de procedura vedi la finea **paragrafului 24**).

Observatiune. De alta data vomu vorbí despre oi. Uitati-ve pâna atunci la ele.

§. 28.

Ó i' a.

Pruncii iubescu fórte tare oile, cu deosebire inse meii. De siguru pentru acea, càci e unu animalu blându. Oile inse sunt fricóse, pentru ca déca fuge unu càtielu in midi-loculu loru, acel'a e in stare sè alunge sute de oi. Nici nu ar' fi bine, déca ar' fi astute sî muscatóre. Nu sciu cum ar' tunde atuncĭ lân'a cea frumósa de pre ele, din care se pregatesce penur'a. Éta ve aretu ói'a desemnata. Ce parte a óii e acést'a? — Dar' acést'a? — etc. Spuneti-mi acum partile singuratice a oii sî insusĭrile loru.

Partile principali a óii sunt: capulu, grumadii, spatele, cód'a, pitiórele. Partile capului sunt: nasulu, gur'a etc. Capulu e lungaretiu ascutĭtu, grumadii scurti, trunchiulu lungaretiu rotundu, cód'a mica, pitiórele subtĭri cu unghia crepata. Córnele berbeciloru sî a càrlaniloru sunt sucite, códele loru sunt mari.

Acoperemintulu, colórea, inmultĭrea. Intregu corpulu oiei e acoperitu cu lâna lunga sî numai capulu, urechile sî fluerile pitióreloru se vedu de sub ea.

Oile sunt animale fórte delicate, se bolnavescu mai cu séma de frigu. Ce cugetati dar' pentru ce i a datu Dumnedieu oiei vesmintulu acestu caldurosu?

Dumnedieu pentru acea a datu oiloru vestmintulu acestu caldurosu, pentru cà oi'a e unu animalu delicatu, s'ar' recí sî bolnaví usioru.

Care specia de oi are mai multa lâna, oiele muntene, ori cele tiegaie? — (Invetiatoriulu aréta ambele specie de lâna, sî face pruncii atenti la diferinti'a ce esiste intre acestea dóue specie).

Lân'a oiei muntene e mai mare, acelei tiegaie e mai mica; lân'a celei muntene e pletósa, a celei tiegaie e désa.

Ce colóre au oile? — De cari sunt mai multe? — Sunt oi albe, negre sî pestritie. De celea albe sunt mai multe.

Oile numai odata féta in anu, cari se numescu miei. Pre miei i-laptéza oiele, deci oile sunt animale sugatóre.

Observat'ati vr'odata, cà sî oile rumega cá vacile?

Oile sunt animale rumegatóre.

Calitatile óiei. Nu v'ar' placé, cá sè sciti mai multe despre acestu animalu domesticu, blându? — Sè mai vorbimu sî mai departe despre elu. Vediut'ati câtu de vioi saru sî se jocá mieii, cându i-mâna la pasiune.

Ói'a pâna cându e mica e animalu voiosu.

Sciti voi cum se tundu oiele? — Vediut'ati cum sufere ói'a fâra inpotrivire chiaru sî cându taia tundietorii in pele?

Ói'a e animalu blându sî suferitoriu.

Observat'ati, cà oiele fugu la olalta, cându fiindu la pasiune, audu larma séu tunetu? Déca pléca un'a intr'o parte, apoi tóte se ducu dupa ea; déca sare conducatória preste siantiuri séu gropi, tóte mergu dupa ea.

Ói'a e animalu fricosu, sî si-cauta mântuirea numai in fuga. Ói'a face cea ce vede dela cealalta.

Observat'ati cà turm'a de oi nu face locu la carulu ce vine asupra loru sî cà nici amente nu si-aducu de periclu? — Observat'ati cà ói'a lasata de sine nici cas'a nu si-o afla, precum si-o afla alte animale? — Observat'ati cà ói'a lasata de sine retacesce, fuge sî ér' se opresce, sbéra?

Ói'a e indocibila sî natânga. Se esprimàmu acum in propusetiuni, ce calitati are ói'a. Ói'a e animalu

voiosu. Ói'a e blânda, suferitória etc. Reasumare. Ói'a e blânda, voiosa, suferitória etc.

Eu sciu despre óia unu versu, din care se póte vedé câtu folosu ne dà acestu animalu.

Lân'a ómenii mi-o taia,
Pecurarii me despóia:
Tóte eu le implinescu
Numai sè-i 'ndestulescu.
Sî loculu se 'ngrasia bine,
Unde jacu eu in suspine.
Má tocmai sî mórtea mea,
O ascépta ei d'abea.
Pelea mea o folosescu,
Pentru papuculu domnescu.
Facu din matie-mi córde bune,
Cin' le-aude sè s'adune,
La laúta, la cimpóie
Sè mânce carne de óie.

(Invetiatoriulu sè esplice partile acestui versu; in esplicare póte amentí, cà din lân'a de ói'a se facu tiundrele sî straiele, ér' din pelea lânósa se facu bundiele).

Observatiune. Mergundu a casa uitati-ve la capre, càci cu ocasiunea mai de aprópe vomu vorbí despre ele.

§. 29.

Capr'a.

Ve-am promisu, cà vomu vorbí despre capra, sè vorbimu dara. Uitatu-te-ai la capra fiindu acasa? — Ba. — De ce nu? Pentru cà noi nu avemu. — B. . . nice voi nu aveti capre? — Pre la noi nu prea sunt capre. Caprele se tienu in locurele muntóse pentru cà ele acolo se afla mai bine, unde sunt muguri, crengi plecate, sî unde se póte suí sî scoberí, deóra-ce i-place tare a se suí sî scoberí chiaru cá

unii prunci. Caprele le tienu mai cu séma ómenii seraci, cari nu au modu de a tiené vaci.

Spuneti-mi totu-si, cari dintre voi au vediutu pâna acuma vre-o capra? Capr'a e cu ceva mai mare decâtu ói'a. Uitati-ve, cà vi o aretu aci in chipu, spuneti-mi cu ce animalu sémana mai tare? Capr'a sémana mai tare cu ói'a. Ce parti i-sémana cu a óiei?

Cu a óiei i-sémana capulu, grumazii, pitiórele sî trunchiulu; caprele inca sunt animale rumegatorie. Ce parti nu sémana cu a oiei? Asiá-dara prin cari parti se deosebesce de óia? — Se deosebesce prin córne, càci cónele ei in vêrvu sunt intórse, se deosebesce sî prin ochi pentru cà ochii caprei nu sunt asiá posomoriti cá a óiei, ci mai vii.

Corpulu caprei e invalitu cu lâna tiortiulata, cá sî ói'a, dar' lân'a e mai dura.

Colórea capreloru e sura, pestritia, alba sî bruna.

Capr'a féta odata in anu, fetulu i se numesce iedu, sî lu-nutresce cu lapte. Capr'a inca rumega cá sî vác'a sî cá ói'a; ea inca e animalu rumegatoriu, se nutresce cu érba, inse mai bine cu muguri si mladitie. Capr'a sbiara, sî are natura uimitóre. Pre strada stà in locu sî se uita cu mirare la straini. (Aici se póte aplicá esemplulu referitoriu la pruncii, ce stau cu gur'a cascata). Capr'a e voiósa, i-place a sarí sî a impunge. Capr'a e audace.

Tiapii alunga cânii prin impungere, une-ori impungu sî pre ómeni.

Capr'a iubesce curatieni'a.

Capr'a nu se afla bine in locuri necurate.

Capr'a iubesce societatea, sî i-place tare in jurulu óminiloru.

Capr'a e lingusïtóre.

Prin acést'a face mare dauna la casa, in gradini sî in locuri tufóse.

Capr'a e istétia.

Ea se sue usioru pre lemne, pre garduri, pre gruetie sî pre stanci.

Folosulu. Capr'a e folosîtóre prin laptele ei, càci e gustuosu sî se folosesce la vindecarea durerei de pieptu. Capr'a e folositóre sî pentru carnea ei; carnea de iedu e gustuósa. Capr'a e folositóre mai de parte pentru pielea ei; din pielea ei se face cordovanu sî marochina. Capr'a e folositóre pentru perulu ei, din elu se facu panura de saci, perii de maturatu sî perii de varuitu. Capr'a e folositóre prin seulu ei, din elu se facu lumini bune. Capr'a e folositóre prin matiele ei, din ele se facu strune; e folosîtóre capr'a sî pentru córnele ei, pentru cà din ele se facu plaselile de cutïtu sî de furcutie sî alte obiecte facute prin strugariu. Compararea caprei cu ói'a.

Observatiune preliminaria. Cu ocasiunea mai de aprópe voiu vorbí despre porcu, déca veti merge a casa, uitati-ve la elu.

§. 30.

Porculu.

Multi dintre voi au dïsu cà nu au capre, ér' unii au dïsu cà nici nu le cunoscu. Eu sciu cà voi toti sciti ce e porculu, sî nu credu sè fia unulu intre voi, care ar' poté dïce cà nu au vediutu nici odata vre-unu porcu; pentru cà sî celu mai seracu omu tiene érn'a vre-unu porcu séu doi. Unde nu se ucide porcu, acolo nici mâncarea nu e grasa. Dela porcu capetàmu unsórea, prin care ni se facu bune mancàrile. N. . .! uitatu-te-ai bine la porcu? càci de te-ai uitatu bine prin ajutoriulu acestui chipu mi-vei poté spune cum e porculu. Sè cercàmu (invetiatoriulu aréta unu porcu desemnatu

sî intréba, ce e acest'a? dar' acest'a? etc.) Resultatulu. Partile porcului sunt:

capulu, grumazii, trunchiulu, pitiórele, cód'a. Partile capului sunt: etc.

Sciu cà ati vediutu sî partile interne ale porcului, cându au ucisu porcu la voi; sè le numeràmu dar'.

Partile interne ale porcului sunt: inghititórea, plamân'a, anim'a, stomachulu, intestinele, ficatulu, splin'a, renunchii, besïc'a sî — in capu — crerii.

F o r m'a. Capulu porcului e mare, nasulu lungu sî tare, dintii mari sî tari, ochii mici, urechile mari plecate in diosu, grumazii scurti sî tiapeni, trunchiulu destulu de lungu, pitiórele scurte; la fia-care pitioru are patru degete, dóue in partea anteriore sî dóue in partea posterióre, numai câtu acestea sunt mai susu cá cele anteriori, fia-care degetu e obdusu cu unghie.

A c o p e r e m e n t u l u c o l ó r e a sî p r a s i r e a. Corpulu e acoperitu cu pèru aspru, grumazii cu cóm'a. Colórea loru e varia; sunt porci albi, balani, rosi, negri sî pestriti. In totu anulu féta de dóue ori dela 3—10, uneorea sî 11. Porcei, cari se nutrescu cu lapte; asiá dar' porculu e animalu sugatoriu.

Porculu mânca ori-ce; grâu, ordiu, ovescu, cucurudiu, cartofi, mazere, napi, tarîtie, làturi, zeru, érba, ghinda, póme, simburi de póme, óse, insecte, rîme, sierpi, brósce etc.

C a l i t a t i l e l u i. P o r c u l u n u e c u r a t u; se culca in cea mai urîta tina. Voiu enará cev'a:

Scróf'a admonià odinióra pre purceii sei astu-feliu: fiti frumosei, fiti curati, nu ve tavaliti in tina. Dar' mam'a loru nu le-au tienutu acestea. Fiii au invetiatu ce au vediutu dela mam'a loru sî s'au facutu porci. Déca cinev'a indémna pre altulu spre bine, sè premérga cu esemplu bunu.

Porculu e mâncatiosu.

Mânca cu placere sî cu gustu obiectele cele mai gretióse.

Porculu e lenesiu.

De multe ori jace intr'unu locu sî jumetate de dî.

Porculu are natura selbatica.

Porculu se arunca sî asupra omului, lu-musca, ori lu-impinge cu nasulu; uneori si-mânca chiar' sî porceii sei.

Porculu e aplecatu spre ingrasiare.

Porculu, care e aplecatu tare spre ingrasiare, in tóta diu'a se ingrasia de unu fontu.

Folosulu. Porculu numai dupa mórte folosiésce omului. Aduce mare folosu in bucataría cu carnea cea gustuósa, cu slanin'a, cu unsórea, cu càrnatiulu, cu maieteculu, sî dà sî materialu pentru saponu.

In unele paduri sunt porci selbatici.

Observatiune. Cu ocasiunea mai de aprópe vomu vorbí despre gaina. Luati bine sém'a la ea.

§. 31.

Gain'a.

Ce v'am promisu, despre ce vomu vorbí? — Sciti cum se numesce barbatusiulu? — Cocosiu, — dar' gain'a, care óua? — puica. Ce ati observatu, prin ce se destinge gain'a de celea lalte animale domestice? — Câte pitióre are cânele, pisic'a? etc. Dar' gain'a? — Cu ce e acoperitu corpulu calului, a vacei etc.? — Are calulu aripi? — Dar' gain'a are? — Ce feliu de animalu e dar' gain'a? — Gain'a e animalu sburatoriu. Numiti-mi sî alte animale sburatóre! — — Animalele sburatóre se numescu paseri.

(Invetiatoriulu aréta o gaina desemnata, ori naturale). Sè vedemu acum ce pàrti are gain'a sî ce forma are ea?

P a r t i l e. Partile principali a gainei sunt: capulu, grumazii, trunchiulu, pitiórele, aripele. Capulu e rotundu — micu —, de asupra are unu peptene de carne; cocosiulu are crésta; sub falc'a inferiore dóue barbíe, ciocul e unu picu curbatu sî tare, grumadii lungi sî frumosu curbati, truchiulu e rotundioriu, aripele-su scurte, cód'a se intinde in susu, la fia-care pitioru are patru degete, trei in partea anterióre, sî unulu in partea posterióre (cocosiulu are pintenu). A c o p e r e m e n t u l u, c o l ó r e a, i n m u l t ĭ r e a s î i n s u s ĭ r i l e e i. Corpulu e acoperitu cu pene; cu ajutoriulu peneloru din aripi sbóra; cu ajutoriulu celoru din códa se guvernéza; penele cele flocóse i-servescu de vesmentu caldu. Colórea peneloru e diferita: alba, négra, bruneta, galbina, galbinía, rosia. Pre penele unei gaine sunt mai multe colori amestecate. Tómn'a i-cadu penele sî crescu altele in loculu loru.

E l e o u a. Déca-i se lasa óuele, gain'a se pune pre ele, le incaldiesce sî preste trei septemâni spargunduse cógea oului, esu puii. Pre acesti'a nu-i laptéza, pentru ca muma loru nu are lapte, ci-i nutresce cu sfarmaturi de pâne, cu grâu sî cu ordiu; afara de acestea, mânca sî verdetiuri sî vermuleti.

Vediut'ati cum si-conduce cloc'a puii, cum i-chiama, déca a aflatu cev'a de mâncatu? — Cum le imparte cea ce a aflatu? — Cum i-striga sî i-iá sub aripi déca a vediutu vre-o pasere rapitórie? — C l o c'a s î i u b e s c e p u i i, c á s î m a i c'a c o p í i i.

Audĭt'ati câtu de amaru ciripescu puii, cându remanu fâra mama? — Cum alérga in laintru, la ori ce sgomotu? — Cum se bucura, cându afla pre maic'a loru? — Cum i se baga sub aripi? Cá sî cându ar' dĭce: maica! de aici in colo vomu fi mai atenti.

Puii iubescu fórte tare pre mam'a loru. Cocosiulu e certaretiu.

Doi cocosi nu se potu suferí unulu pre altulu in apropiare. Vediut'ati cum se lupta doi cocosi? — uitati-ve la acest'a. Care ati vediutu lupt'a cocosiloru pâna in capetu, acel'a-mi va spune cum s'a finitu.

Tonulu. Gain'a cotcorozesce, cocosiulu cânta: cucurigu.

Cocosiulu cânta de comunu inainte de revarsatulu dîlei.

Cându cocosiulu a cântatu,
Sî de dï s'a revarsatu;
Copilasii s'au sculatu,
Sî de carte s'apucatu.

Gain'a aduce multu folosu in cuina cu ouele sî cu carnea sea cea gustuósa.

Cloc'a inca nu 'ntardiíe,
Se scóle puii sè i mâie;
La mâncatu la preamblatu,
Pâna cându s'au saturatu.
Ea ne mai servesce nóue,
Cu carnea sea sî cu óue.

Observatiune. Cu ocasiunea mai de aprópe vomu vorb despre gânsca, bagati bine de séma la ea.

§. 32.

Gansc'a.

In ce sémana gânsc'a cu gain'a? — Gânsc'a in acea sémana cu gain'a, cà sî acést'a e acoperita cu pene, cá sî gain'a, ambele au aripi sî dóue pitióre. Asiá dar' sî gânsc'a se numera intre paseri? — Observat'ati, cà déca cade gain'a in apa se inéca? — Ce cugetati, pentru ce se innéca? — Déca

mânàmu gânsc'a in apa innéca-se óre? — Pentru ce nu? — Pentru ca scie innotá. — Dar' rati'a inca scie innotá? — Acelea paseri, cari sciu innotá, se numescu paseri inotatórie. (Gânscele selbatice pre câmpu, in jurulu apeloru). Gânscele, cari nu óue, se numescu gânsaci.

(Invetiatoriulu aréta o gânsca desemnata, séu déca e cu potintia una naturale), Ce feliu de parte a gânscei e acést'a? — Dar' acést'a? — etc.

Partile, form'a. Sè vedemu, cari sunt partile gânscei sî cum sunt acelea?

Partile gânscei sunt: capulu, grumadii, trunchiulu, aripile, cód'a, pitiórele. Capulu e rotundu, cioculu latu, gaurile nasului sunt la radacin'a ciocului, aprópe de ochi i-sunt cavernele urechiei, grumadii-su lungi sî curbati, au form'a lui S; truchiulu e grosu, gusi'a e bulbucata, cód'a e scurta. Aripele gânscei sunt lungi sî stau crucisiu de asupra codii, pitiórele sunt scurte de colóre rosia, au patru degete, celea trei anteriori sunt impreunate cu pelitia innotatórie.

Acoperemintulu, colórea etc. Corpulu e acoperitu cu pene dese — unsuróse —, care de comunu sunt albe, sunt inse sî brune impestritiate. Mânca érba, grauntie sî sfarmaturi din cuina. Cu destingere inse i-place ap'a, sî insectele din apa.

Gânsc'a numai dupa patru septemani scóte puii.

Gânsc'a sïsïe; gânsc'a gâgâe. Gânsc'a sî musc'a. Gânsc'a scie bate cu aripele. Gânsc'a dórme usioru. Ea nu póte fugí departe sî sbóra numai in apropiare. (Gâscele selbatece sbóra fórte bine sî departe).

Place-ve a dormí in patu móle? — De ce-su pilotele asiá moi? — Place-ve carnea de gânsca? — Tóte acestea le capatàmu dela gânsca. (Se póte amintí despre ingrasiarea gâscei). De unde càpatàmu penele de scrisu? — Pâna acuma

mai numai cu pene de gâsca s'au scrisu, acum se scrie sî cu pene de otielu.

Gânsca e unu animalu de casa fórte folositoriu.

Sum gânsca de pre càmpía
Prin lacuri 'mi place míe
Carnea mea este dulcía
Ér' cu pén'a mea se scrie.

Observatiune. Cu ocasiunea mai de aprópe vomu vorbí despre ratia.

§. 33.

Rati'a.

(Invetiatoriulu aréta pruncilor rati'a in chipu séu in natura sî sè straduesce a aduce urmatoriulu resultatu, purcediendu in modulu de mai inainte).

Rati'a se numera intre animalele sburatórie de casa; sî se tiene de paserile notatórie.

Partile ei sunt: capulu, grumadii, trunchiulu, cód'a, aripele sî pitiórele. Capulu e rotundu, rostru e latu, in capetulu rostrului i-sunt nàrile, cam spre vîrfulu capului i sunt urechile ce su-formate cá nesce gaurele, trunchiulu e grosu, inainte e bulbucatu, are gusia mare, códa scurta, aripi scurte, pitiórele rosie sunt in partea ulterióre a trunchiului (cá sè póta mai bine notá). Are patru degete la pitióre, trei sunt indreptate inainte, sî unulu indereptu; cele trei dinainte sunt impreunate prin pelitia.

Cu respectu la marime, rati'a e mai mica decâtu gânsc'a. Corpulu ei e acoperitu cu pene dese de coleri deosebite, precum: albe, pestritie etc.

Pe lânga nutrementu bunu ele oua de siesedieci de ori intr'unu anu. Óuele i se clocescu de comunu prin

gaini. Puii de rati'a in a trei'a dií sî sciu notá. (Cându apuca puii de ratia in apa, nu asculta de closca, care remane pre tiermure sî ambla in susu sî in josu. Puii de ratia iubescu salata preserata cu tarîtia. Déca crescu, mànca totu ce potu inghitií, precum érba, radecini, póme, carne, brósce, bundiari, pesci etc.

Rati'a e nesatiósa.

In màncare sî beutura e nesatiósa, déca póte fugí dela casa, sî póte merge in o balta, tóta diu'a si-cauta de màncare.

Rati'a nu se ingrigesce de ouele sele.

Ea le perde mergundu séu notandu.

Rati'a gâgâie.

Rati'a nóta, are mersu tropaitu, sî sbóra reu. E folositóre prin óuele sele, prin carne, pene sî pentru cà curatia gradinele de vermi sî insecte.

Rati'a — i mica, maruntïca
Face bine, sî nu strica,
Lacurile le cunósce,
Sî le curatia de brósce
E barbata fâra lene
Sî dà óue, carne, pene.

Comparare intre gâsca sî ratia modulu din paragrafulu 24.

Observatiune. Cu ocasiunea mai de aprópe, vomu tractá despre curca.

§. 34.

Curc'a.

Pâna acum am vorbitu despre gaina, gâsca sî ratia; aduceti-ve inse aminte sî de curca sî spuneti-mi, care dintre

tóte acestea e cea mai mare? — Dintre tóte acestea e mai mare curc'a. Uitati-ve la tipulu acest'a, elu represinta o curca; spuneti-mi acum care i-sunt partile, ce forma are, cu ce e acoperita etc.

Partile-i sunt: capulu, grumadii, trunchiulu cu o gusia mare, cód'a, aripele sî pitiórele. Capulu sî grumadii i-sunt acoperiti cu pele negelósa, care cu capetulu din inainte spandiura in josu. Acésta pele negelósa une-ori e rosia tare, une-ori vêneta; trunchiulu corpului e grosu, cód'a e lunga; curcanulu adeseori si-desface cód'a in forma rotunda; aripele i-sunt scurte, are pitióre lungi cu patru degete, trei stau inainte, ér' unulu stà indereptu. Penele i-sunt: de comunu pestritie, penele cele gróse i-sunt vênete, verdie sî sclipitióse.

Curc'a clocesce o luna. Puii de curca se crescu fórte greu, pentru cà loru le strica usioru timpulu umedu sî rece, pâna sunt mici se nutrescu cu brandia sî cu ordiu curatïtu, déca au crescutu se nutrescu de comunu cu grauntie. Manca sî insecte, petricele sî franturi de sticla.

Curc'a grijesce fórte bine puii contra paseriloru rapitóre.

Sè ve spunu o istoriora frumósa despre dins'a.

Curc'a sî-a invetiatu puii sei astu-feliu: de cumva voiu pleoscaí din gura, veniti, cà veti capatá de mancare, inse déca voiu strigá plangundu, ascundeti-ve pentru ca ve amenintï'a periclu. Se intîmplà odatá ca-i duse la pasiune sî cându amblau vioi, mum'a loru vediù unu petecu pre ceriu; ea planse sî si-ascunse capulu in érba. Puii inca au fugitu sî s'au ascunsu in érbá. Numai doi nu au ascultatu de maic'a loru. Acesti'a au statu sî au risu de ceia-lalti. Peteculu celu negru fù unu ulíu, care s'au aruncatu sî pre ambii i-a prinsu intre unghii sî i-a dusu. Maic'a loru uitandu-se plangandu dupa ei a dîsu:

Totu asiá va mai umblá,
Celu ce nu m'a ascultá.

C u r c'a s e i r i t é z a, inca sî atunci se manie, cându te uiti continuu la ea. Dar' inca atunci cându striga copiii câtra ea: „ti sunt urite pitiórele“ atunci in continu face sgomotu, — se iritéza.

C u r c'a e g i n g a s i a. Curcanulu si-lasa capulu pre spate, sî rosiesce faci'a, aripele sî le intiepenesce in pamintu, sî intinde cód'a in forma cercuale sî astu-feliu ambla in susu sî in josu. — (Aplicare la copii, cei desmerdati).

Curc'a se tiene numai pentru carnea ei cea gustuósa.

Eu adesu me iritezu,
Numai carnea o prestezu.
Carnea mea e pretiósa,
Frageda sî gustuósa.

(Observatiune. Cu ocasiunea mai de aprópe vá fi vorb'a despre porumbu).

§. 35.

Porumbulu.

Credu, cumca ori care dintre voi conósce porumbulu. Acest'a e paserea cea mai iubita inaintea prunciloru. Óre pentru ce lu-iubescu asiá tare? — P e n t r u a c e a l u - i u b e s c u a s i á t a r e, p e n t r u c a e f ó r t e f r u m o s u s î b l a n d u. Sunt sî porumbi selbatici? — Pre unde se tienu porumbii selbatici? — S e t i e n u p r i n p a d u r i s î p r e c a m p u r i. Pre porumbii domestici unde-i tienu ómenii? — P r e p o r u m b i i d o m e s t i c i — i t i e n u p r i n p o r u m b a r i s î p r i n p o d u r i. Porumbii domestici numai pre lânga casa se tienu? — P o r u m b i i d o m e s t i c i n u s e t i e n u n u m a i p r e l â n g a c a s a, c i s b ó r a s î a f a r a l a c a m p u s î s i - c a u t a n u t r e m e n t u. Cu ce traescu? — P o r u m b i i t r a e s c u c u g r â u, o r d i u, c u c u r u d i u. m a l a i u, s a m a n t i a d e c a n e p a; m a i

bine le place inse graulu curatu. Cu cari sburatóre de casa sémana mai tare? — Porumbulu sémana mai bine cu gain'a, dar' cu multu e mai micu cá ea (trebue aretatu in desemnu séu naturalminte). Partile lui sunt: capulu, grumadii, trunchiulu, cód'a, aripele sî pitiórele.

Capulu e rotundu sî cu totulu acoperitu cu pene, cioculu e subtïre, scurtu sî móle, in partea superióre a lui se afla gaurile nasului, de ambe partile — ochii; grumadii sunt preste mesura indoitiosi, trunchiulu micu, aripele lungaretie sî ascutïte, cód'a e scurta sî lata, pitiórele-su subtïri, rosie sî scurte, la pitióre are câte patru degete, unulu indreptatu in dereptu, ér' celealalte inainte.

Colórea, prasirea sî penele. Penele sunt fórte frumóse sî au multe colori (invetiatoriulu intréba ca cine sî ce feliu de porumbi a vediutu) cu deosebire sunt frumóse penele de pre grumadi, cari la pipaitu sémana cu metas'a. Porumbii óua sî clocescu de siese séu siepte ori pre anu, scotu inse numai doi pui. Pâna cându porumbiti'a clocesce, barbatusiulu ambla dupa nutremintu, une-ori clocesce in loculu porumbitiei. Dupa ce au scosu puii, atâtu porumbiti'a câtu sî barbatusiulu le aduce nutremïntu, pre care lu-baga in gur'a puiloru.

Asiá cà puii de porumbu au parinti buni? — Vediut'ati ce facu porumbii in porumbariu sî in jurulu lui? — Unulu face cuibulu, celalaltu nutresce puii, unii se jóca, alti se preambla pre pragulu porumbariului sî gurgurescu. E desfatare a vedé mai multi porumbi la olalta.

Calitatile porumbului. Porumbulu e docile, odinióra se invetiáu porumbii a duce sî epistole.

Porumbulu e fórte delicatu facia cu puii sei, — i cresce, i nutresce cu placere sî-i incaldiesce.

Porumbulu si-iubesce soci'a.

E tristu sî neodihnitu déca sî pierde soci'a.

Porumbulu uresce singuratatea,

numai acolo remane unde si-afla socii.

Porumbulu e inocente,

nu vetama pre nime, nu pisca, nu zgarie, nece nu bate cu aripele.

Porumbulu e timidu,

se teme de tóte animalele, in omu inse se increde.

Porumbii se iubescu intre sine,

se face placutu prin lingusïre, prin mersulu seu celu frumosu sî prin miscarea capului.

Porumbulu iubesce curatieni'a.

Déca vede pre corpulu seu cea mai mica necuratienia sbóra la apa sî se spéla pâna cându e de totu curatu. (Aici se póte face aplicare la viéti'a prunciloru).

Porumbulu se scie dá preste capu, scie sborá rapede, scie rîde sî guguri.

F o l o s u l u.

Porumbii se tienu la case pentru aceea, ca au carne buna, sî ne costa fórte pucinu.

Audït'ati proverbiulu, ca:

„Porumbulu friptu nu sbóra in gur'a omului".

Acestu proverbiu insemnéza, ca la bine nu potemu ajunge fara de ostenéla.

Voiu spune o istorióra despre porumbulu recunoscatoriu.

Unu vênatoriu si-intinsa pusc'a cá sè impusce unu porumbu; vediendu-lu o albina sbura spre elu sî lu-muscà, asiá, câtu impuscándu nu nimerí porumbulu. Albin'a porní câtra

casa, ventulu inse o aruncà in apa. Acést'a o vediù porumbulu, care in urm'a muscarei a scapatu de morte, aruncà in apa unu paiu pre care se suí albin'a, sî ventulu o suflà câtra tiermure, de unde usioru potù sborá a casa. Porumbulu a fostu recunoscatoriu, pentru ca a resplatitu facerea de bine, cu alta facere de bine.

§. 36.

Prospectulu si clasificarea animaleloru de casa, dupa calitatile cunoscute.

Numiti-mi animalele de casa-patru pedate! Animale domestice-patru pedate sunt: cânele, pisic'a, vac'a, oi'a, capr'a, calulu, asinulu, porculu. Ce animale domestice au numai o unghia? — Dintre animalele domestice au numai o unghia: calulu sî magariulu. Ce animale domestice au dóue unghie? — Dóue unghie au: vac'a, ói'a, capr'a. Ce animalu domestice are la fia-care pitioru câte patru unghie? — La fia-care pitioru câte patru unghii are porculu, dintre care, cele dóue anteriori sunt mai mari, celea dóue posteriori mai mici. Ce animalu domesticu are unghie mobile? — Unghie mobile are pisic'a. Ce animale domestice sunt provediute cu córne? — Cu córne sunt provediute: vac'a, ói'a, capr'a. Ce animale domestice se numescu vite cornute? — Vite cornute se numescu: vac'a, boulu, taurulu, bibolulu. Spuneti-mi, cari animale domestice sunt rumegatórie? — Animale domestice — rumegatórie — sunt: vac'a, boulu, ói'a, bibolulu. Numerati-mi animalele domestice-sugatórie — ! — Animale domestice-sugatórie — sunt: cânele, pisic'a, vac'a, ói'a, capr'a, calulu, magariulu, porculu. Cari animale domestice sunt rapitórie? — Animale domestice rapitórie — sunt: cânele, pisic'a. Cari animale domestice sunt mancatórie de carne — ? — Animale domestice — mancatorie de carne sunt cânele sî mîti'a. Cari animale domestice patru pedate sunt mancatórie de érba? — Animale domestice patru pedate — mancatórie de érba sunt: vac'a, calulu, asinulu, ói'a,

capr'a, porculu. Numiti-mi acum animalele domestice — sburatórie? — Animale domestice sburatórie sunt: gain'a, gâsc'a, rati'a, curc'a, porumbulu. Dintre animalele de casa sburatórie, cari sunt notatórie? — Notatórie sunt: gâsc'a, rati'a. Cari dintre animalele domestice se numescu galitie? — Galitie se numescu animalele domestice sburatórie. Cari animale domestice nascu feti vii? — Feti vii nascu animalele domestice celea sugatórie; precum cânele, mîti'a etc. Cari animale domestice scotu puii din óue? — Din óue scotu puii, animalele domestice celea sburatórie; precum: gain'a, gâsc'a etc. Cari animale domestice sunt acoperite cu peru, cari cu pene? — Cu peru sunt acoperite: cânele, mîti'a etc. Cu pene: gain'a, gâsc'a etc. Cari sunt animalele domestice — docibili — ? — Docibili, dintre animalele domestice, sunt: cânele, pisic'a sî porumbulu. (Invetiatoriulu se puna mai multe intrebari sî facia cu calitatile loru, d. e. cari animale domestice sunt iubitórie de curatienia? cari animale domestice sunt credintióse? etc.).

Ce folosu aducu animalele domestice? — Animalele domestice de comunu aducu acelu folosu, ca ele dau ómeniloru nutrementu, imbracaminte, ii ajuta in lucràrile sele sîli causéza multe desfatàri. Cui datorimu multiumita sî reverintia pentru animalele domestice — folosïtórie — ? — Noi datorimu multiumita sî reverintia pentru animalele domestice — folositórie — lui Dumnedieu; pentru ca elu le-a datu pre acestea ómeniloru.

Ce datorintia avemu noi, facia cu animalele domestice? — Datorintiele nóstre, facia cu animalele domestice sunt: 1. Sè le tractàmu cuvenintiosu, 2. Sè nu le causàmu doreri preste mesura, 3. Sè le aparàmu cu diligintia, 4. Sè ne ingrijimu facia cu ele de locuintie acomodate sî de nutrementu destulu sî bunu, 5. Sè nu le ingreunàmu preste mesura.

§. 37.

Animalele domestici-stricatióse.

Cunósceti voi clotianii, siórecii, muscele, painginii, furnicele; insectele precum: stelnitiele, purecii etc.? — (trebue aretate parte in desemnu, parte naturali). Sunt animale de acestea pre lânga casa? — Acestea animale se numescu: insecte de casa. Placu-le ómeniloru animalele acestea? — Pentru ce nu le placu? — Pentru ca sunt animale incomóde sî stricatióse; sî in locu de ale tiené pre lânga casa, mai vîrtosu le stîrpescu.

Clotianii sî siórecii. Ce dauna causéza la casa, clotianii sî siórecii? Cu dintii loru cei ascutïti spargu paretii edificiului, gaurescu sacii din camere, strica grâulu, articlii de nutremintu i rodu sî manca. Cu ce se stîrpescu? — Clotianii sî siórecii se stîrpescu cu veninu; dar' mai vîrtosu i stîrpesce mîti'a cea buna.

Musc'a. Ce incomoditate causéza musc'a? — Déca se aduce mâncarea pre més'a, musc'a e prim'a, care se ivesce sî ambla cu pitiórele sî cu arteriele prin bucate; une-ori cade in mâncare; nu dau pace omului, se asiedia pre obradiu, pre nasu, pre urechi; déca o alunga dintr'unu locu, se ivesce in altulu, maculéza oglind'a, ferést'a sî alte mobile.

Voiu spune o istorióra despre musca sî albina:

Musc'a dïse odiniora câtra albina: spune-mi pentru ce omulu me persecutéza in continu? — déca me apropíu de o sfarmatura de pane, me amenintia periclu; tu cu audacia poti sborá depre o flóre pre alt'a sî nu te vétama nimenea, ci inca te scutesce. Póte, déca asi avé sî eu acu cá tine, mi-ar' dá pace sî mie inimiculu. Ratacesci sorióra, respunse albin'a, eu, prin diligintia, folosescu ómeniloru; pentru acea nu me vétama, pentru acea me scutescu; tu nu numai, cà nu folosesci ómeniloru, ci pretutindenea faci incomoditate, pentru acea te persecutéza, (Aplicare la omenii lenesi sî incomodi).

Cu ce se stîrpescu muscele? Muscele se stîrpescu cu veninu de musce sî cu cursa de cleiu. (Se póte amintí sî altu modu de stîrpire). La stîrpirea loru mai ajuta inca painginii, rundunelele, motacilele rosi, filomelele sî alte paseri. (Trebue enarata o istorióra despre copilulu licàu, care gustase veninulu celu dulce de musce).

Trebue impreunate la olalta tóte lucrurile celea mai importante despre musca, painginu, furnici etc.

Painginulu. Mai inainte s'a dïsu cumca painginulu inca ajuta la stîrpirea musceloru, asiá dar' acest'a e unu animalu folositoriu, dar' pentru acea placutu e in casa? — Painginulu nu ne place la casa, pentru cà prin pandi'a sea maculéza paretii casei sî mobilele. Nu ne place nici pentru acea, ca ne infioràmu de elu. Stricarea pandiei sî curatïrea continua lu-departéza de casa.

Sè ve spunu o istorióra despre painginu.

Erá unu arestantu la care nu potea se intre neci amici neci neamuri; singuru sî-petrecea sî noptile sî dïlele. Observà inse odata unu painginu, care si-intinsa pandi'a in unu unghetiu. Arestantulu s'a bucuratu, cà elu acum nu e singuru in prinsóre, adese-ori ducea musce in pandi'a painginului sî asiá la imblandïtu, in câtu cându lu-strigá se ivea. Cu acést'a si-petrecea arestantulu demnu de compatimire in prinsórea uritiósa; padïtoriulu arestului inse observandu acést'a, a omoritu painginulu; dinsulu a fostu crudu, de óre ce a despoiatu pre arestantu sî de unic'a mangaere.

Furnic'a. Pentru ce suntemu inimici furnicei? — Pentru acea suntemu inimici furnicei, pentru cà unde potu strebate, acoperu cu gramad'a panea, carnea, pomele dulci, zaharulu, merea. Petrenjeii sî pulverea de tutunu se potu folosí pentru alungarea loru.

Gandacii negri. Une-orea se afla in multïme mare prin cuina sî prin locurile calduróse. Numai nóptea esu afara din gaurele loru, cându apoi se potu ucide. Stelnitiele, purecii etc. sunt animale gretióse, cari traiescu pre ómeni séu pre alte animale sî

le sugu sangele. De aceste vietàti numai curatieni'a ne mantuesce. (Maturatulu continuu, spelatulu padimentului, curatïrea mobileloru, peptenatulu, vesminte curate).

§. 38.

Omulu, famili'a, membri familiari, relatiunea familiaria.

La scóla ambla numai copii. (Invetiatoriulu singuru e de etate matura). Dar' la voi, in cas'a parintiésca, numai copii sunt? La cas'a parintiésca nu sunt numai copii, ci sunt sî ómeni maturi. De sî pruncii sunt mici. óre sunt sî ei ómeni. Ómenii cei maturi inca au fostu copii sî numai pre incetulu au devenitu ómeni maturi. Asiá dara voi inca sunteti ómeni sî eu inca sum omu. Eu am capu, acest'a e (invetiatoriulu si-aréta capulu). Aretati-ve sî voi alu vostru. Eu am grumadi, (invetiatoriu si-i aréta) acesti'a sunt grumadii mei. Aretati-ve sî voi grumadii. Eu am mâni, acestea sunt. Aretati-ve sî voi manile. Eu am pitióre, aceste-su. Aretati-vi-le sî voi. Ce se mai afla afara de aceste membre se numesce trunchiu (invetiatoriulu aréta trunchiulu seu). Aretati sî voi, care vi este trunchiulu? Tóte acelea membre pre cari le-amu numitu pâna acuma, forméza la olalta corpulu. Spuneti-mi dar' acum: cari sunt partile principali a le corpului omenescu?

Partile principali a le corpului omenescu sunt: capulu, grumadii, manile, pitiórele. Unde stà capulu? — grumadii? — mânile? — pitiórele? — trunchiulu? — Dïceti cu totii! capulu stà pre grumadi, grumadii pre trunchiu adeca intre capu sî trunchiu; in partea superióre a trunchiului sunt mânile, in partea inferióre pitiórele; trunchiulu stà intre grumadi, mâni sî pitióre.

Intórceti-ve capulu in drépt'a — in stâng'a — in susu — in diosu — miscati-lu acum spre drépt'a acum spre stâng'a! Ce poteti dar' face cu capulu?

Capulu ni-lu potemu intórce in drépt'a, in stâng'a, lu-potemu plecá in diosu sî redicá in susu, lu-potemu miscá in drépt'a sî in stâng'a.

Partea anterióre a capului se numesce facia — (invetiatoriulu si-o aréta). Aretati-o sî voi. Partea posterióre: céfa — ast'a e — aretati-o; — partea superióre: crescutulu capului, de-ambe partile lui se afla urechile (invetiatoriulu le aréta).

Pàrtile faciei sunt: (invetiatoriulu totu aréta sî poftesce a i se aretá) fruntea, ochii, nasulu, obradii, gur'a, falca de diosu.

Unde e fruntea — ochii? — etc. (cu ajutoriulu cuvinteloru: din susu, din diosu, in drépt'a, in stâng'a etc.

Pàrtile ochiului sunt: sprincenele, gropsiór'a ochiului, pleop'a, pupil'a, albusiulu ochiului, steliti'a sî lumin'a ochiului.

Pàrtile nasului sunt: narile, sgarciulu, osulu, laturele sî muchi'a nasului.

Pàrtile gurei sunt: budiele, budi'a inferióre, budi'a superióre, dintii, ceriulu gurei, gingienele, limb'a.

Dintii se numescu: dintii taiatori, dintii ochiului, maselele, (cari sunt dintii taiatori, dintii ochiului, maselele?).

Pàrtile urechiei sunt: sgarciulu urechiei, (partea esterna) pre unde ambla sunetulu, membran'a.

(Invetiatoriulu aréta unu obiectu). Priviti! Vedeti-lu pre acest'a? Vedeti-i lumin'a? Vedeti-i incâtu v'a umbr'a? Vedeti-i incâtu-v'a form'a? Vedeti-i colórea, departarea? — Cu ce vedeti tóte acestea? — — Inchideti-ve ochii! deschideti-i! Intórceti-i spre drépt'a, dar' asiá câtu capulu se nu se misce, intórceti-i spre stâng'a! — Ce poteti dar' face cu ochii?

Cu ochii potemu vedé obiectele, lumin'a, umbr'a, form'a, colórea, departarea; ochii ni-i potemu inchide sî deschide, i-potemu intórce in drépt'a sî in stâng'a.

Invetiatoriulu provocanduse la esperintiele prunciloru, scóte in forma de resultatu urmatórele constructiuni:

Pentru ochi e stricatiosu, déca i-intarîtàmu timpu mai indelungatu, deca cetimu la lumina obscura, déca mergemu iute din locu luminosu in locu intunecosu, séu din locu intunecosu in locu luminosu, déca ne uitàmu la sóre séu la focu invapaiatu; e stricatiosu pentru ochi fumulu sî pulverea. Ochiloru li folosesce, déca diminéti'a séu ori cându de alta data-i spelàmu de necuratienia cu apa rece.

La ce se folosesce nasulu? —

Nasulu se folosesce la mirosire sî respirare.

Gur'a o folosimu la mâncare, la beutura, la respirare, limb'a sî ginginile la gustare (ce gustu au obiectele? dulce, amaru, acru etc.), dintii la ródere; limb'a, dintii sî budiele la olalta: spre vorbire. Gur'a o potemu deschide sî inchide (strîmbarea sî cascarea gurei e lucru necuviintiosu) cu ea potemu cascá. Gur'a trebue tienuta curata.

Urechi'a servesce la audiu.

Observatiune. Despre urechia, mâni, pitióre sî despre folosulu acestor'a a fostu vorb'a in partea prima, sî de acea numai pre scurtu se voru memorá.

Celea cinci simtîri. Cu ochii vedemu, cu urechile audîmu, cu gur'a sî cu limb'a gustàmu, cu mânile pipaimu. (Tóte membrele corpului posiedu simtiu pipaitoriu.) Ochii, urechile, gur'a, nasulu, mânile la olalta se numescu: membre simtîtórie — simtîre —. Fia-care omu intregu are cinci simtîri (perulu sî unghiele sunt nesimtîtórie).

Pàrtile grumadiului sunt: céf'a, ambele laturi sî gâtulu (osulu lui Adamu).

Cu grumadiulu e in legatura cu trunchiulu.

Partile lui sunt: in partea de dinainte superióre pieptulu, in partea posterióre spatele, de ambe laturele se afla cóstele, in partea anterióre de desuptu: pantecele, in partea posterióre: sielele, de ambe partile se afla sioldurile, de asupr'a acestora se afla splin'a.

Partile manei sunt: umerulu, brachiulu, cotulu, fluerulu, pumnulu; atâtu bratiulu, câtu sî pumnulu au inchieturi. Partile pumnului sunt: palm'a sî degetele. Numele degeteloru sunt: degetulu grosu, degetulu aretatoriu, degetulu midi-locíu, degetulu inelatu, degetulu micu. Partile degeteloru sunt: nodurile, inchiaiaturele, unghiele. (Câte inchiaiaturi, câte noduri se afla pre fia-care degetu ?).

Ce potemu face cu manele? (Vedeti in partea prima).

Partile pitióreloru sunt: sioldulu, fluerulu, genunchiele, oulu pitiorului, glesnele, pulp'a, calcaiulu, talp'a, degetele sî unghiele, inchiaiaturele sî nodurile depre acestea.

Folosulu pitiorului. (Vedi in partea prima).

Vediutati candu belesce macelariulu vac'a? — Ce trage atunci de pre corpulu vacei? — Asiá dar' corpulu vacei cu ce e acoperitu? — Sî corpulu omului e coperitu cu piele. Uitati-ve numai la mani! — Inse pielea omului e fórte subtïre, asiá e cá peliti'a, poteti-o pipaí! Simtitu-ati pipaitulu?

Sub piele pretutindenea sunt nerve, cu acesti'a simtïmu apasàrile, loviturele, impunsaturele, frigulu, caldur'a etc.

Uitati-ve la mani! Vedeti voi pre piele porii cei mici? — Prin acesti'a strabate asudórea. (Pielea trebue tienuta curata, pentru ca influintiéza asupra santatiei).

Compositiuni. Corpulu omului e acoperitu cu piele.

Pielea servesce de acoperementu la corpulu omenescu. Sub piele se afla nervi. Pre piele se afla porii, prin acesti'a strabate asudórea.

Pipaiti-ve partea superióre a bratiului! Pulp'a pitiorului! In ambe locurilee veti observá ceva móle, acést'a e carnea. Pipaiti-ve capulu! Asiá-dara ca acolo observati ceva tare? Acel'a e osu. Uitati-ve la partea inferióre a bratiului — la radecin'a pumnului! Vedeti voi acolo doi nervi albastri? — Prin aceia curge sange. Ce se afla dar' sub piele? — Sub piele se afla carne, óse sî sange (gavali'a, spinarea, cóstele, ósele manei, ósele pitióreloru, dintii).

Candu amu vorbitu despre porcu, ati numeratu sî partile interne a acestui animalu. Numeratile sî acum'a!

In cavitatea corpului omenescu inca se afla tóte acestea; in cavitatea superióre se afla gûtulegiulu resuflatoriu, plamanele, anim'a; in partea inferióre stomachulu, intestinele, ficatulu, renunchii, splin'a. Plamanele servescu la respîrare, anim'a la cercularea sangelui; stomachulu, intestinele, ficatulu renunchii sî splin'a la mistuire. Necesitatile corpului ominescu. (Invetiatoriulu prin esplicare scurta contrage constructiunile urmatóre). Omulu cá sè traésca sî sè crésca, are lipsa de mancare sî beutura. (Cumpàtulu). Cá omulu sè nu se inadusiésca are lipsa de aeru. (Aerulu curatu e folositoriu). Cá omulu sè se apere contra frigului are lipsa de vesminte. (Alegerea in imbracaminte). Cá omulu sè se apere contra ploiei, zapadei, vêntului sî frigului are lipsa de cása (locuintia). Cá corpulu ostenitu se odihnésca, are lipsa de somnu, (somnulu multu nu e sanatosu).

Cá corpulu sè fia destru, are lipsa de lucru.

S p i r i t u l u. (Prin esplicàri scurte se potu estrage urmatóriele propusetiuni). Omulu nu are numai corpu, ci are sî spiritu. Spiritulu e ne vidïbile, cu ajutoriulu spiritului vede ochiulu. Cu ajutoriulu spiritului simtiesce

corpulu. Cu ajutoriulu spiritului ne potemu aduce aminte de ori-ce. Cu ajutoriulu spiritului potemu cugetá. Cu ajutoriulu spiritului simtïmu bucuriele sî intristàrile. Cu ajutoriulu spiritului voimu binele sî urgisimu reulu. Corpulu móre, se preface in pulvere sî cenusia; spiritulu inse e ne muritoriu.

Famili'a, ómenii de casa. N . . . ai tu taica? — Dar' tu? — Ai maica? — mosiu? — Pre cine numimu mosiu? — Dar' mósia (buna)? — etc. etc.

Combinare. La cas'a parintiésca este tata, este mama; tatalu sî mam'a se numescu parinti. Parintii tatalui sî a mamei se numescu mosiu sî mósia. — La cas'a parintiésca sunt sî prunci. Pruncii sunt séu copii, séu copile; acestia la olalta se numescu fratienia, copii se numescu frati, ér' copilele sorori. Fratele celu mai mare pórta numele de: bade; celu mai micu inse de: fratioru; sor'a cea mai mare pórta atributulu de: lele, cea mai mica de: sorióra.

Tatalu, mam'a, copii, (mosiulu, mosi'a), la olalta forméza famili'a; unulu câte unulu se numescu membrii familiei. (Rudeniele de aprópe sî de departe).

Copiii fâra tata sî fâra mama se numescu orfanii.

La cas'a parintiésca sunt sî servitori (servitóre, cocieriu, birisiu, crescatóre etc.). Ómenii, cari se tienu de cas'a parintiésca, se numescu ómeni de casa, casnici. Tatalu casciga bani sî pane, lucra se ostenesce multu, cá sè póta imbracá sî nutrí pre ómenii de casa.

Maic'a mai cu séma lucra pre a cas'a, fierbe, cóce, spéla, curatiesce, cóse sî cresce pre pruncii cei mici, grijesce de morbosi etc.

Servitorii ajuta parintiloru; birisiulu sî cocieriulu ajuta tatalui, servitórea sî crescatórea maicei.

Parintii sunt bine facutorii copiiloru. Parintii sunt prudenti sî mai preceputi cá copii. Parintii totu de-un'a voiescu binele prunciloru. Pruncii pentru acestea li sunt datori parintiloru cu multiumire, iubire sî supunere. Copilulu bunu se róga la Dumnedieu pentru parintii lui. N. . .! cumu te rogi tu? — Dïceti cu totii rogatiunea, ce trebue dïsa pentru parinti.

Ddieu binecuventa pre pruncii, cari si-onoréza parintii.

Pre parintii sè i stimezi,
Déca lungu vrei sè viezi.

Fratii trebue sè se iubésca unii pre altii. Fratii numai asiá casciga iubirea parintiloru sei, déca se iubescu unulu pre altulu. Parintii sunt fericiti, candu pruncii treiescu in lenisce. Fratii trebue sè aiba contielegere buna sî traiu esemplariu.

Fratii sè fia 'ntre sine
Iubitori cum se cuvine.

Servitorii sunt de lipsa la casa; ajuta parintiloru, pórta grij'a de prunci; deci dar' servitorii sunt demni, cá domnulu loru sî copíii, sè-i tracteze omenesce. Nu trebue batujocoritu séu batutu servitoriulu. Servitorii inca sunt ómeni, deci se tractàmu omenesce cu ei.

Sè tratàmu cu servitorii
Bine cá cu fratiorii.

PARTEA A PATRA.

Comun'a si locuitorii ei; vieti'a civile.

---

§. 39.

Comun'a, edificie private si comune, piati'a, strad'a.

N. Cine siede dupa cas'a vóstra? — Dar' dupa a vóstra? — Acei'a vi sunt vecini. — Cine siede naintea casei vóstre? — Cine in capetulu curtiei vóstre? — Cine siede fatia cu voi? — Sî acesti'a toti vi sunt vecini.

Ómenii, cari siedu in apropierea nóstra se numescu vecini. — Vecinii trebue sè traiésca bine unii cu altii. Vecinii trebue sè fie toleranti unulu facia cu celu alaltu.

Spune-mi N...! Sunt acolo unde siedeti voi mai multe case intr'unu sîru? — Dar' unde siedi tu B...? — Sunt intre sîrurile de case ulitie? — Sîrurile de case cu ulitiele, ce se aflà intre ele, se numescu comuna. Déca comun'a e mica se numesce satu, ér' déca comun'a e mare sî estinsa, se numesce orasiu séu cetate.

Cum se chiama comun'a nóstra? — Ce e comun'a nóstra — satu séu cetate?

Spune-mi N.,.! pustía e cas'a vecinului vostru, séu siede cineva in ea? — Siede in ea unu omu singuru séu o famili'a intrégа? — Sunt in comun'a nóstra sî de acelea case, in cari sè siéda mai multe familie? — In tóte casele din comuna siedu familie? — Tóte familiele ce siedu in o comuna se numescu comunitate.

Edificie comunali. Scól'a acést'a, in care umblati inca e in comuna; ce cugetati pre séma unei familie e acést'a facuta? — Potu umblá la scól'a acést'a toti pruncii din comuna? — Scól'a acést'a e facuta pre séma prnnciloru din tóta comun'a, cá ei sè umble in ea sî sè invetie. — Scól'a e edificiu comunale sî e alu nostru a tuturoru.

Ce cugetati ore beserec'a e facut'a in folosulu uneia familie séu in folosulu tuturoru locuitoriloru din comuna? — Spuneti-mi dar' beserec'a edificiu privatu e séu comunu? — Spre ce scopu e facuta? — Beserec'a e unu edificiu comunu, care e facutu spre scopulu, cá locuitorii comunei sè aiba unde sè se adune intru marirea lui Dumnediu.

Aci se potu face pruncii atenti la ocupatiunile din besereca a preotului sì a poporului, inse fâra respectu de riturile confesiunali sî fâra respectu la confesiuni).

Óre cas'a comunale pentru o familia e edificata? — Óre casa privata e cas'a comunale séu e unu edificiu comunu? — Ce se afla de obsce in cas'a comunale? — Unde mergu parintii vostri la judecata, candu le face cine-va ver' o dauna séu alta vatemare de dreptu? — Cas'a cumanele e edificiu comunu, in care antistii comunali judeca causele locuitoriloru din comuna. (Cu acést'a ocasiune se potu pruncii admoniá, cá sè onoreze pre antistii comunali).

Sciti voi unde este spitalulu? — Ce e spitalulu, edificiu privatu séu comunu? — Pentru cine e facutu spitalulu? — Spitalulu e edificiu comunu, sî e facutu pentru acei bolnavi miseri, cari aiurea nu afla grijia sî vindecare. (Cu acést'a ocasiune se facu pruncii atenti la iubirea de aprópelui).

Sciti voi unde e crism'a? — Spune-mi N...! — unde e crism'a? — Vediutati cà la crisma, pórt'a sî usi'a totu de una e deschisa? — Óre de ce e la crisma usi'a sî pórt'a totu de una deschisa? — Óre edificiu comunu e crism'a?

Crism'a e edificiu comunu sî facutu, cá ómenii sè capete acolo pentru bani mancare sî beutur'a, sî cá calatorii sè traga in ea.

Óre cade-se a fi desfrenatu in crisma? — Óre cade-se, cá pruncii sè umble prin crisma sî se casce pre acolo gur'a?

(Invetiatoriulu póte face pre prunci atenti sî la alte institute sî edificii comune ce se afla in comuna, spunendu-le, cà spre ce folosu sî cu ce scopu sunt acelea edificate).

Intrebàri de reasumare. Cum se numesce spatiulu din inantea casei orasiului? — Piatia. Ce se intimpla in tóta septeman'a odata in piatiu? (séu de doua ori dupa cum se face tîrgu).

Reasumare. In piatiu vinu multe care cu bucate, cu scanduri sî altele; in piatiu aducu lapte, carne, struguri, póme, legume, sî altele; acolo vinu cumperatorii sî vendietorii, acolo sè cumpera sî sè vende; sî acestea facu tîrgulu de septemana.

Tienu-se la noi sî in capulu orasiului tîrguri? — Maĭ mari 'su tîrgurele acelea de câtu celea de septemana? — Vinu atunci ómenii din tienuturi sî din locuri mai departate?

De ora-ce la tîrguri de acelea vinu omeni din departare mai mare spre a cumperá sî vinde, acelea tîrguri se numescu tîrguri de tiéra. De câte ori e la noi tìrgu de tiéra in anu? — Ce vede omulu in tîrgurile de tiéra? — (Cu acesta ocasiune se potu pune intrebàri spre a revocá in memoria tìrgurile de tiér'a).

Vindietorii, cari vinu la tîrguri, si-facu colib'a din scanduri séu din pensa grósa, cá sè nu i-arda sórele, sî sè nu póta plouá pre marfele loru. (Unii vêndu sub ceriulu liberu).

Negotiatorii si-descarca marfele; unii dintre ei vindu panura. pensa, cartonu, cóse, sape etc. maestrii vindu vesminte, palaríi, caciule, caltiuni, saponu, cotarci, turte, dulcétia etc. Une-ori sunt sî comedianti, cari cu larma mare, cu tobe sî trimbitia amegiescu pre ómeni, cá sè mérga sè véda comedi'a loru, — in unele locuri se aude musica, se vedu jocuri, in unele colibe se frige carne, acolo manca sî beu; pre marginele drumului sunt seracii sî schilavii cerendu mila, cu unu cuvintu preste

totu loculu e larma sî sgomotu. In acestu timpu se dà scolariloru vacatiune, cei buni capata puiulu tîrgului séu bani in loculu puiului tîrgului, pentru cari si-potu luá sî jocarii séu ce le place.

Candu esïmu din beserica mergemu pintre dóue sïruri de case mai de parte; acestu locu ce se estinde intre doue sïruri de case se numesce ulitia séu strada. Cum se numesce uliti'a aceea care merge in josu? — cum ace'a, care duce in susu? — etc. Pentru ce sunt in comuna ulitiele? —

Ulitiele de aceea sunt, cá pre ele sè umble ómenii unulu la altulu, sî la casele loru, sî in fine sî de ace'a, cá pre ele sè póta merge câtra campu).

(Reasumarea celoru mai esentiali obiecte).

§. 40.

Despre locuitorii comunei cu respectu la deosebirele loru.

Care dintre voi are ver'unu frate séu sora ce inca suge tietia? — Sciu amblá la scóla pruncii cari sugu tietia? — Sciu aceia vorbí? — etc.

Acei pruncii, cari sugu inca tietia se numescu infanti, sî aceia nu sciu vorbí nici amblá. Pruncii cei mici, infanti, crescu mereu.

De câti ani ai fostu tu candu te-au datu la scóla? — Dar' tu? — etc. Pruncii se dau de comunu atunci la scóla, candu 'su de 6—7 ani. Pruncii, cari ambla la scóla se numescu scolari. Pana candu pruncii ambla la scóla, totu prunci remanu, ér' candu au esïtu din scoli se numescu maturi, séu crescuti. Unii dintre acestia incepu a invetiá economi'a, altii ceva maestria, altii negotiatoría, ér' unii invétia mai de parte.

Conosci ver'unu pruncu, care sè fi esïtu din scoli, sî sè fi inceputu a invetiá economi'a? — Care sè fi inceputu a invetiá ceva maestria? — Scii tu ver'unu pruncu, care sè fi esïtu din scoli sî sè fi devenitu servitoriu? — Conosci tu ver'

unu pruncu, care sè fi esïtu din scole sî sè fi invetiatu mai de parte?

Dupa ce pruncii adulti au mai crescutu, atunci se numescu juni.

Ai tu ver'unu frate, care acumu e june? — Cunosci tu in comuna juni? — Cari 'su aceia?

Déca unu june e in stare d'a si-cascigá panea de tóte dïlele, sî ce mai are de lipsa, — candu adeca e in stare a se tiené, atunci se insóra. Acel'a june, care se insóra se numesce barbatu, ér' fat'a ce se marita se numesce muiere; — ambii se numescu o parechia. Cunosci tu in comun'a nóstra ver' o juna parochia? — Dar' tu? — etc. Acelu omu care nu mai cresce, e majorénu, ér' acel'a care a vietiuitu multu se numesce batranu.

Pre cine cunosci tu in comun'a nóstra, care e majorénu, sî pre cine care e betranu? — Cum se vedu ómenii cei betrani? — Unii dintre ómenii betrani sunt carunti, altii plesiugi, pielea obrazului sî a manei e sbârcita, li tremura man'a, umbla incetu sî cu capulu plecatu, ér' altii umbla cu bêta.

Unii prunci au ace'a datina rea, de batu-jocurescu pre betrani; aceia e o datina fórte rea, pentru care sî Dumnedieu i-bate; ascultati-me câci voiu spune o istoriora.

Unu betranu cu numele Eliseu au plecatu câtra cetatea Betelu. In capulu orasiului eráu mai multi prunci, cari acolo se jocau; vediendu pre betranulu Eliseu strigara batujocorindulu: vina insusu plesiugule, vina insusu. Betranulu Eliseu se uità la ei sì incepú a i infruntá. Indata dupa ce mersa betranulu mai de parte esïra din padurea ce nu erá departe de-ei doi ursi sî omorira 42 de prunci. (Din istoria bibl.).

De câte ori veti vedea unu betranui aduceti-ve aminte de porunc'a lui Dumnedieu: Inaintea omului betranu te redica, sî onoréza-i fati'a lui.

E datori'a tineriloru a ingrigí de betrani debili, sî a tractá bine cu ei.

Betranulu sî nepotulu seu. Unu omu luà la sine pre tatalu seu celu betranu cá sè grigiésca de elu, acést'a a fostu o fapta fórte frumósa; au fostu inse fórte reu sî nu se cadea, cá elu sè tracteze reu sì fara mila cu elu. Odata s'a

intimplatu cà tremurandu man'a betranului i-cadiù unu taieriu din mana, care totu pravu se facú. Pentru acést'a se superà fiulu seu intru atâta incâtu facù pentru betranulu seu tata unu taieriu sî o lingura de lemnu, sî numai din acelea i dá se mance.

Nepotulu betranului vediendu acést'a s'a dusu afara sî aducundu dóue scanduritie le legà sî le puse bine. Tatalu pruncului se uità la elu si lu-intrebà cà ce face; la care intrebare respunsa fiulu in urmatoriulu modu: Credu cà din acestea dóue scanduritie se va potea face unu taieriu sî o lingura de lemnu, din care Domniata vei mancá la betranetia, sî pre acelu scopu le am legatu sî pusu bine. Acestea cuvinte atât'a influintia au avutu asupra tatalui seu, incâtu sî elu incepú a tractá cu multu mai bine facia cu betranulu seu tata. Cu acést'a ocasiune si-au adusu aminte sî tatalu pruncului cà de va invetiá prunculu o tractare rea facia cu tatalu seu, atunci sî elu chiaru asiá va fi tractatu precumu tractéza elu cu tatalu seu.

Reasumare. Cu respectu la etate, — locuitorii unei comune sunt: infanti, cari sugu la tîtia. scolari, crescuti, juni, barbati sî betrani.

Ocupatiuni spre a cascigá panea de tóte dîlele. Traire-am óre, déca nu am mancá, nu am bé sî déca nu ne am grigí? — Fiream sanatosi fâra vestminte? — Dar' fâra casa? — Ce se poftesce dar' spre sustienerea vietiei? — Spre sustienerea vietiei se poftesce: grigia, vestminte sî locuintia.

Nutrementulu celu d'antaiu pentru omu e panea. Ce lucru se poftesce la facerea panei?

La facerea panei se poftescu urmatórele lucruri: agricultorulu ara pamentulu, sémana sementi'a sî o astupa in pamentu prin grapare, secera graulu, lu-imblatesce, lu-ventura, lu-macina sî lu-preface in farina, farin'a o cerne sî din farin'a acést'a facu panea. Ce instruminte se poftescu spre a poté lucrá tóte lucrurile ce s'au dîsu mai inainte? — La lucrarea pamintului e

de lipsa: plugulu, grop'a, secerea, carulu etc. Spre a maciná graulu se poftesce: mor'a; spre a cẹrne farin'a se poftesce sit'a, sî spre a face panea se mai poftesce sî o tróca (covata).

Óre potere-aru agronomulu face tóte instrumintele de economia câte s'au amintitu? — Este lipsa dar' sî de alti ómeni, cari facu tóte acelea instruminte? — Ce maiestru face carulu, cas'a, mór'a etc.? — Ce instruminte se poftescu la facerea mancariloru? —

Óre potere-am noi insine face tóte vestmintele? — Scire-am a ne face ismenele, palari'a, incaltiamintele, postavulu etc.? —

La facerea unei case ce maiestru se poftescu? —

La facerea unei case se poftescu: caramidari, sïndilari, zidari, mesari, lacatari, ferestrari sî dïleri.

Fire-aru in stare unu omu sè faca tóte lucrurîle, ce se poftescu la facerea unei case? — Ce se poftesce la mobilizarea unei case? — — — la mobilizarea unei case se poftesce intre altele unu patu, mésa, scaunu, oglinda etc. Óre poté le-aru tóte acestea face unu omu séu o familia? — De ce daru are lipsa fia-care familia spre a si-poté acoperí lipsele sele? — — — de ajutoriulu altoru ómeni.

Cine se ingrigeșce in comun'a nóstra spre a produce tóte câte sunt de lipsa spre sustienerea vietiei?

Spre a produce tóte câte sunt de lipsa spre sustienerea vietiei nóstre se ingrigiesce agronomulu, morariulu, covrigariulu, macelariulu, pescariulu, crismariulu sî vr'o càti-va negotiatori.

Ce maiestrii se ingrigiescu in comun'a nóstra spre a face vestminte.

In comun'a nóstra se ingrigesce a face vestmente: croitoriulu, caltiunariulu, tiesetoriulu, palarieriulu, cojocariulu, suciulu, argositoriulu etc., sî nogotiatorii.

Cari ómeni se ocupa in comun'a nóstra cu facerea aceloru obiecte, ce se poftescu la o casa?

Cu facerea acelora se ocupa: zidariulu, mesariulu, lacatariulu, ferestariulu, teglariulu, sïndilariulu sî altii mai multi.

O b s e r v a t i u n e. Despre obiectele pana aici amintite ni se dà ocasiune a vorbí fórte multu sî pre largu; asiá de esemplu s'ar' poté vorbí fórte pre largu despre agronomi, despre maiestri, despre negotiatori etc. acést'a inse ne-aru aduce pré de parte sî póte fâra folosu; nu e dar' cu cale a vorbí despre obiectele acestea nici pré multu nici pré pucienu. Este inse de lipsa cá in prunci sè desceptàmu atentiunea sî interesulu facia cu tóte obiectele amintite; sì in casulu acest'a vomu face destulu, déca nu vomu vorbí despre tóte, ci numai despre unele obiecte; aci inca nu se poftesce mai multu decâtu sè ajutoràmu memori'a pruncilorn prin intrebàri cà: aducu-si aminte de — —? vediut'au cum — — — —? etc. — — Cu acést'a ocasiune nu va fi pré multu poftitu, ba e chiaru de lipsa cá pruncii se vorbésca despre obiectele, ce se voru tractá in modu corectu sî in timpu mai indelungatu. Aci sunt unele esemple.

A g r o n o m u l u. N...! tatalu teu e agronomu. Vediut'ai tu cum lucra tatalu teu pamentulu?— scíi tu ce face spre a produce bucate? — én' enaréza-ne cum merge acést'a?

Déca tatalu meu voiesce a produce bucate, mai intaiu ara pamentulu, sî in pamentulu aratu sémana graulu (sementia), pre care lu-acopere cu grap'a. Dupa ce graulu au crescutu sî s'au coptu, atunci lu-secera sî legandulu in snopi lu-pune in clai séu diumatati; dupa acést'a lu-duce acasa, lu-pune in stogu sî apoi lu-inblatesce séu prin inblatitori séu cu masïn'a; graulu inblatitu luventura, lu-mesura sî punendulu in saci lu-duce acasa sî lu-asîédia in magasinu séu in cosiuri.

(Copilele se potu intrebá totu asiá despre facerea panei; — invetiatoriulu va face inse bine, déca le va face mai

intaiu atente, cá sè iea séma cum facu mamele loru panea, sî sè le intrebe cà in ce modu se face acea).

Croitoriulu. N...! tatalu teu e croitoriu, spune-mi inse, cà ce feliu de croitoriu, pentru barbati séu pentru femei? — Din ce materia s'a indatinatu a cóse? — Ce feliu de vestminte cóste? — Ce face candu gatesce unu vesmintu? — etc. — —.Reasumare.

Croitorii-su séu pentru barbati séu pentru femei. Croitorii pentru barbati facu vesminte pre sém'a barbatiloru, ér' croitorii pentru femei facu vesminte pre séma femeiloru. Vesmintele femeiesci le face mam'a sea sî copil'a ei cea mai marisiera. Croitoriulu pentru barbati cóse dulmane, tunice, cioreci peptare, mantaue, acestea le face din mai multe feliuri de panura séu tiesetura.

Déca croitoriulu voiesce a face cuiva unu vestmentu, i iá mesura despre corpu, sî dupa mesur'a acést'a taia cu fórfecele unicele pàrti a vesmentului, precum: manecile, spatele, gulerulu etc. pre cari le cósa cu metasa séu eu atia; in cetàti sè sî calca vesmintele cu ferulu, sî inpaturate se tremitu séu se ducu aceluia, care le-au orenduitu.

Cum se face o casa? — Celu ce voiesce a face casa sicasciga sî aduna mai antaiu materialulu de lipsa precum: caramidi, tiegle, varu, nasipu, lemne; mesura loculu pre care sè se edifice cas'a, sapa fundamentnlu casei, zidariulu cladesce fundamentulu incepe dupa aceea a edificá paretii, dïlerii i ducu caramidi sî pementu, bardariulu face capriorii, i pune preste pareti, i bate cu latiuri, zidariulu pune pre letie tïglele, muruesce sî veruesce paretii. Mesariulu face usi'a sî lemnele ferestrei lacatariulu tietienele sî incuetorele sî ferestrariulu pune sticl'a ferestrei, ér' zugravitoriulu zugravesce paretii.

Cum se face charti'a. (Cu acést'a ocasiune invetiatoriulu face atenti pre prunci, cà loculu acel'a, in care lucra maestrii se numesce lucratoria séu oficina, ér' in care se produce chiartí'a, penur'a, sticl'a etc. cu ajutoriulu masïneloru,

se numesce fabrica). Voiti a scí cum se face chartí'a? — Fiti atenti câci eu voiu spune modulu cum se face chiartí'a sî dupa aceea ve voiu intrebá sì voiu pretinde se repetïti enararea mea. Pana ce nu au fostu chartí'a aflata, erá fórte greu a scrie, pentru cà atunci scriau pre petre, pre lemne, pre piele sî scórtia, sî fiindu cà in acestea e fórte greu a scrie, tare pucieni au invetiatu a scrie sî a cetí. De candu inse s'au aflatu chartí'a, de atunci fia-care pruncu invétia in scóla a cetí sî a scrie. Voi nici nu cugetati la aceea, cà óre pentru ce aduna unii ómeni sdrantiele despre ulitia; nici nu ve aduceti aminte, cà de ce dau unii ómenii pentru acelea bani, inele séu alte jocarie.

Pentru acei'a, pentru cà chartí'a o facu din fléndurí, din camesi rupte, sî din alte sdramtie. Chartí'a se face in fabrici. In fabric'a de chartí'a sunt mai multe cadi; in un'a se spala fléndurele, in cea alalta se albescu, sî in a treia se macina. In alta cada se mesteca fléndurele macinate cu unu rolu pana ce se ingrósia. Ingrosiatur'a acést'a se invertesce pre unu sulu séu pre unu cilindru mare, sî éca chartí'a e gata; acést'a chartia se taie apoi prin o masïna in cóle.

N e g o t i e t o r i u l u. De unde cumperi zaharulu? — dar' citron'a? — dar' pasatulu? — dar' sofranulu? — dar' cafeulu? — Celu ce vinde marfe de acestea se numesce negotiatoriu de spetierie. De unde se cumpera sap'a, cós'a, panur'a, pielea etc. etc.

Reasumare. Negotietorii se impartu in negotiatori de spetierie, negotiatori cu marfa de cotu, negotiatori ce pórta comerciu cu fieru, piele, vinu, bucate sî lana. — Negotiatoriulu cumpera sî vinde marfele, cá sè cascige la ele; cumperatoriulu platesce marfele cu bani. Acelu negotiatoriu, care pórta comerciu de spetierie, séu cu marfe de fieru, vinde marf'a cu puntulu, cu centenariulu; celu ce pórta comerciu cu pansa sî pànura

vinde marf'a cu cotulu; negotiatoriulu de bucate vinde marf'a cu merti'a, negotiatoriulu de vinu vinde marf'a cu védr'a séu cu feri'a, negotiatoriulu de furcutie sî cutïte vinde marf'a cu parechi'a, séu cu dutien'a; cumperatoriulu platesce marf'a cu bani de auru, de argentu, de arama séu cu bani de chartía.

Mediculu, preotulu sî invetiatoriulu. In comuna sunt ómeni, cari nu lucra cu man'a séu cu poterea corpului, ci lucra sî se facu folositori prin sciinti'a sî mintea loru, astu-feliu de ómeni sunt medicii, preutii sî invetiatorii.

Prin ce devine mediculu folositoriu? — Mediculu devine folositoriu prin acea, cà vindeca bolnavi; mediculu scrie pentru bolnavi medicin'a, scrisórea lui o ducu in speceria, unde facunde-se medicin'a prescrisa, se pune in sticla, séu in catina; medicin'a se face adeseori in form'a pulberei, séu in pirule, in forma fluida, séu unsurósa. Prin ce devine preotulu folositoriu? — Preotulu devine folositoriu prin aceea, cà predica, servesce in beserica, botéza, cununa, ingrópa, sî se róga la Dumnedieu pentru ómeni. Cu ce se ocupa invetiatoriulu?

Invetiatoriulu se ocupa cu invetiarea pruncilorn, elu ii invétia a scrie, a cetí, a calculá sî alte lucruri folositórie, cari folosescu in viétia; invetiatoriulu indrépta pruncii spre bine; infrunta sî pedepsesce pre cei rei, ajuta sî lauda pre cei buni.

Antistii comunali. Cui ve plangeti voi déca vi se intimpla ceva nedreptate? — Cine decide, cà acuma sè faceti acést'a apoi aceia? — Cine tiene buna ordine intre voi? Óre de lipsa este sè fia cineva, care voi sè tiena buna ordinea, care sè decida sî se inpace intre tóte diferintiele? — Óre fi-aru mare disordine intre voi, déca nu aru fi unu atare capu intre voi? — In cas'a parintiloru vostri cine decide in tóte neplacerile ce obvinu in cerculu familiei? — Óre de lipsa este, cá sî in cerculu familiei sè fia unu atare capu? — Déca e de

lips'a in scóla, in familia de unu atare capu, care are sè in pace sî sè decida tóte diferintiele sî certele ce se intimpla intre scolari séu intre membrii unei familie, cu atâta mai mare lipsa e de unu atare capu in una comuna unde siedu atâtia ómeni la olalta. Ómenii, ce locuiescu in o comuna, sî au de a inpacá, sî decide in causele ómeniloru, sî pórta grige de sustienerea ordinei in comuna: se numescu antistii comunali — juratii séu betranii comunei.

Óre intre antistii séu betranii satului se numera judele? — dar' notariulu? — dar' capitanulu? — dar' gorniculu? dar' juratulu? — etc. Din cine e compusa dara antisti'a cumunei? — (membrii se voru enumerá dupa jurstarea locului). De ora-ce dara betranii comunei se ocupa cu afacerile altora, sî se ingrigescu de buna starea celorlalti locuitori a comunei, de aceea trebue sa fimu facia cu ei cu celu mai mare respectu sî stima.

Ostasii. Care dintre voi au vediutu ver'unu ostasiu séu catana? — Ce feliu de instrumente ucigatória avea la sine? — Cum se numescu acelea instrumente? — Vediutati ostasi de aceia, cari umbla calare? — Câte feliuri de ostasi sunt? — Ce feliu de pusci au ostasii, cari umbla calare, sî ce feliu acei'a, cari nu umbla calare? — Pentru ce se tienu ostasi?

Ostasii de aceea se tienu, cá in tempu de lipsa sè apere satele, cetatile sî pre locuitorii loru.

Viéti'a sociale. In comun'a acést'a s'au aprinsu odata o casa a unui omu seracu; cas'a inse nu au arsu de totu, pentru cà ceialalti locuitori ai comunei alergara intru ajutoriulu lui, sî stinsere rapede foculu, asiá câtu seraculu omu remase cu cas'a sea. Ace'a comuna, in care locuitorii se ajutura unii pre altii cá fratii, e comuna fericita.

Unu omu din orasiu calatorí odata printr'unu satu, sî vediendu cà mai nici la o curte nu este gardu, se mirà, sî intrébà pre unu saténu, cà de ce nu ingradescu acì curtile sî, cà nu fura ómenii unii dela altii câte ceva, fiindu tóte asiá libere? — aducundu-si aminte cà la orasiu pre langa tóte ingraditurele se intimpla furaturi. Saténulu respunsà orasianului:

Nu numai cà nu furàmu averea altui'a, dar' din contra mai bucurosu o grigimu. Ace'a comuna in care sunt ómeni de omenía e fericita.

Intr'o comuna se aveau reu locuitorii din capulu satului din josu cu locuitorii satului din capulu din susu; mani'a loru asiá erá de mare, incâtu déca se intelneau pre drumu unulu cu altulu, nu si-faceau locu, ci incepeau a se certá, ba une ori a se si bate.

Comuna in care locuitorii nu se au bine unulu cu altulu ci sunt contrari unulu altuia, e nefericita.

In o comuna erá lipsa de o scóla, locuitorii nu aveau banii spre a si-face cas'a de scóla, de sî toti doreau sè aiba scóla. Asiá-dara ce erá de facutu? — Ei se púsere sî toti au contribuitu dupa poteri, unii au facutu caramidi, altii au datu bani, cá sè se cumpere lemnele de lipsa, dĭdarii sî dĭlerii au lucratu fâra plata; sî éca, scól'a fù facuta. Ace'a comuna e fericita, in care locuitorii voiosi facu ceva pentru binele comunu.

Reasumarea. In o comuna numai atunci póte fi indestulire sî fericire, candu conlocuitorii se iubescu, se stiméza unulu pre altulu, candu se ajutora unulu pre altulu, sî vietiuindu in pace toti staruescu intru binele comunu.

Ómenii cu respectu la averea loru. (Invetiatoriulu aréta spre palaria). Acést'a palaria e a mea, (aretandu spre o tablitia, apoi spre unu ABC-dariu) tabliti'a aceia e a tea, ér' ABC-dariulu acel'a alui N. . . . Ce e alu meu e proprietatea, averea mea, ce e a teu, acei'a e averea, proprietatea tea, sî ce e a lui N. aceia e averea proprietatea lui N. Vesmentulu acest'a, cas'a aceia, mobiliele ce se afla in ea, sunt ale mele sî forméza averea mea. Au parintii tei casa, agrii (paminturi) vite etc.? — Averile loru sunt acestea?

Spune-mi unele obiecte ce se afla in averea parintiloru tei. — — casa, gradina, agrii, vac'a, calulu etc.

Din ce e dara compusa averea omului? — Averea omului e compusa din mai multe feliuri de obiecte precum: din casa, mobilele de casa,

gradina, viia, agri, fênu, paie, bucate, vesminte, bani etc.

Cunósceti voi in comuna ómeni cu avere? — Dar' fâra avere? —

Acelu omu, care are avere, se numesce avutu; ér' care nu are avere se numesce seracu.

Cunósceti ver' unu omu cu prea multa avere?

Acelu omu, care are fórte multa avere se numesce bogatu, ér' celu, care are fórte pucina avere séu chiar' nu are se numesce calicu.

Bogatulu sî Lazaru.

Au fostu unu omu bogatu, care in continu-u si-petrecea sî se desfatá in averea sea, nesciindu de suferintiele seraciloru. Unu seracu cu numele Lazaru bolnavu sî plinu de bube venì la cas'a bogatului cersïndu dupa mila; elu seraculu aru fi fostu indestulitu sî cu sfarmaturile, ce cadeau de pre més'a bogatului, dar' indesiertu, câci nime nu erá pre acolo, care sè se fi induratu de Lazaru sî sè-i fi aruncatu vr'unu derabu de pane; singuru cànele bogatului se apropiá de elu, sî i lingea ranele causandu-i prin aceea sî mai mari doreri.

Mai tardiu au moritu seraculu Lazaru, scapà prin ace'a de multïmea dorereiloru sî sufletulu lui s'au dusu in sinulu lui Avramu; mai tardiu murì sî bogatulu celu fâra indurare, sufletulu lui inse s'au dusu in loculu nefericitiloru.

Fiti induratori precumu sî tatalu vostru din ceriu induratu este. Impartiesce-ti bucatur'a cu celu seracu, sî inbraca pre celu golu.

De esti bogatu, dà multu, de esti seracu dà pucinu inse din tót'a anim'a.

N. . . . ! Cum au devenitu tatalu teu bogatu? — Asiá cà au mostenitu dela tatalu seu? — (invetiatoriulu trebue sè conósca starea parintiloru). Deci dara omulu póte fi bogatu prin mostenire.

N. . . . ? Cum si-au cascigatu parintii tei averea? — Asiá cà prin diligintí'a loru? — **Deci dara averea se mai póte cascigá prin dilligintia sî lucru.**

(Invetiatoriulu pune intrebàri potrivite, cá sè dea pruncii urmatórele respunsuri). Averea se póte cascigá prin mostenire (ereditate). Averea se póte cascigá prin lucru diligintia sî crutïare. Unii ómeni se inavutiescu prin aceea, cà casciga in joculu fortunei; altii afla bani, ér' unii cérca a si-cascigá avere prin rapire, furare sî insielatiune.

Furtulu, rapitulu sî insielatiunea sunt moduri oprite spre a cascigá avere. Dumnedieu demanda: Nu furá; nu poftí averea de aprópelui teu. Midi-loculu celu mai siguru de a cascigá avere e lucru sî crutiarea (diligintí'a).

Se potu amintí urmatórele proverbie: Care cum si-sara, asiá manca. Precum au venitu, asiá se au dusu. Furtulu se incepe cu lucruri mici, se gata cu lucruri mari, sî cu furcile.

Despre pastrare.

Odata au fostu doi frati cu numele Ioanu sî Petru, car i de mai multe ori capatáu dela unulu séu altulu cruceri. Ioanu avea datina de a merge in pravalia spre a-si cumperá nemicuri indata ce capatá cruceriulu la mana; Petru inse i adunâ sî dandu-i mamei sele i pastrá asiá, câtu din cruceri se facúra mai multi floreni. — Care dintre fratii acestea au fostu mai pastratoriu? — Care au fostu dintre ei mai usioru de minte? — **Omulu pastratoriu nu si-da banii pentru lucruri netrebuintióse sî de nemica.**

Pâna cându lui Petru i se facea unu vesmintu, Ioanu stricá doue pentru cà Ioanu nu si-grigea de vesmente, ér' Petru le grigea sî crutiá fórte. **Omulu** (crutiatoriu) **pastratoriu grigesce de ce are.**

Déca acesti doi frati capatau de odata jocarie, atunci alui Petru mai multu tieneau câci sî le punea bine sî le cru-

tiá, Ioanu inse in diu'a d'antaiu sî le stricá sî prepadea. — Omulu crutiatoriu nu sufere sè se pradeze nici lucrurile cele mai neinsemnate.

Ioanu nu invetiá acasa, fâra numai in scóla ce potea de aceeia nici si-sciá lectiunile mai nici odata; Petru inse invetiá acasa, sî se sî jocá déca si-invetiá prelegerile. Omulu crutiatoriu folosesce bine timpulu.

Ioanu au crescutu inse sî cá barbatu au fostu predatoriu, si-si prapadì averea. Petru inse si-crutià averea, care pentru acea pre dï ce mergea au totu crescutu. Prin pastrare se maresce averea, ér' prin necrutiare se prepadesce.

Fíi barbatu sî lucratoriu
Si'ntru tóte crutiatoriu,
Celu-ce este economu
Din acel'a ese omu;
Care ambla totu nimicu
Se va face unu calicu.

PARTEA A CINCIA.

Comun'a si campulu ei; principie geografice, conoscintia despre plante si minerale.

---

§. 41.

Cele optu regiuni ale lumei; orientarea in scóla si in comuna din punctu de vedere geograficu.

Aretati-mi din ce parte resare sórele? — In care parte apune? — Acea regiune in care resare sórele se numesce: resaritulu séu ostulu (orientele) ér' acea in care apune se numesce: apusulu séu vestulu (occidentele). Stati asiá, in câtu resaritulu sè ve fia in derépt'a, ér' apusulu in stanga. Acea regiune, câtra care ve sta faci'a, se numesce média-nópte séu nordulu (septemtrionele) ér' aceea regiune ce e opusa acei'a, adeca câtra care stati cu spatele, se numesce médiadĭ séu sudulu (meridiele). Intórceti-ve cu facia spre médianópte. Care regiune este facia cu voi? — dar' in dosulu vostru? — dar' in stanga? — Stati cu faci'a câtra média-nópte sî spuneti-mi in care parte e resaritulu, apusulu, sî in care média-dĭ? — Inaintea mea e média-nópte, in dosulu meu e média-dĭ, in stang'a — e apusulu sî in derépt'a e resaritulu.

Câtra média-nópte, déca ne'ndreptàmu
In deretulu nostru média-dĭ aflàmu;
La drépt'a resare, la sting'a s'apune
Sórele ce face multe dĭle bune.

Intindeti-ve man'a drépta spre média-nópte! — — spre média-di! — — etc. (In acestu modu se potu continuá deprinderile).

Intre resaritu sî média-nópte ne potemu cugetá midi-loculu (invetiatoriulu aréta direptiunea intre aceste dóue regiuni).

Acea regiune ce e intre resaritu sî média-nópte se numesce: ostu-nordulu (resaritulu spre média-nópte), acea regiune ce e intre média-nópte sî apusu: nordu-vestulu (média-nóptea spre resaritu); cea intre apusu sî média-di se numesce vestu-sudulu (apusulu spre média-di); ér' cea intre média-di sî resaritu se numesce sud-ostulu (média-di spre resaritu). Resaritulu sî apusulu, média-nópte sî média-di sunt regiuni principali; ér' ostu-nordulu, nordu-vestulu, vestu-sudulu sî sudu-ostulu sunt regiuni secundari.

Intre cari regiuni principali e ostu-nordulu? — dar' nordu-vestulu? — etc. (Acestea deprinderi se potu continuá)

N...! Vina in midi-loculu scólei! In ce regiune e usi'a facia cu tine? — dar' cuptoriulu? — dar' tabl'a? — dar' ferestr'a aceea? — dar' unghiulu acel'a? —

Continuare. Invetiatoriulu va cautá ocasiune sî modu, cá sè invetie pre prunci a conósce obiectele sî din punctu de vedere geograficu a referintieloru locali, sî prin acést'a a pregatí calea la invetiarea geografiei, trecundu dela obiectele ce se afla in scóla prin incetulu la mapa, camu in modulu urmatoriu: Invetiatoriulu pune pre scaune tabl'a sî aretandu marginea ce stà spre média-nópte intréba: Spre ce regiune stà marginea acést'a a tablei? — Spre média-nópte, (marginea acést'a o insémna cu cuventulu média-nópte); dupa acea aréta marginea de din josu a tablei sî ér' intréba pre prunci cà in care direptiune e aceea margine; la care pruncii respundu: in média-di. Acést'a margine o insémna invetiatoriulu cu cuventulu media-di sî le spune cà aceea direptiune câtra care stà marginea tablei insemnata cu acelu cuventu e média-di. In acestu modu intréba invetiatoriulu tóte

regiunele ce le am amintitu mai inainte sî le insémna cu numele respectivu. Dupa acést'a pune invetiatoriulu tabl'a pre parete la loculu seu, sî spune la prunci ca partea de din susu a tablei séu a ori carui obiectu turtitu si pusu in form'a tablei se numesçe média-nópte, ér' partea opusa acestei parti se numesce média-di; partea din drépt'a se numesce resaritu, ér' cea din stâng'a apusu. Intre resaritu sî média-nópte e ostu-nordulu etc. Intru conoscerea acestoru regiuni pana atunci deprinde invetiatoriulu pre prunci, pâna cându ei toti voru conósce tóte regiunele chiaru sî atunci cându invetiatoriulu va scerge cuventele de pre tabla prin care-su insemnate numirile regiuneloru.

Dupa acestea urméza, cá invetiatoriulu sè propuna pruncilorn ceva despre suprafaciele obiecteloru din scóla cu respectu la pusetiunea loru, aretandule acelea pruncilorn pre tabla. Spre a fi inse propunerea lui cu sucesu, póte pune astfeliu de intrebari. Cugetati cà sunteti in midi-loculu scólei, sî dupa acést'a spuneti-mi in ce direptiune e usi'a? — dar' feréstʼa aceea? — dar' tabl'a? — etc. Dupa acést'a desémna pre tabla suprafaci'a unei caramidi sî continua: Cugetati-ve cà figur'a acést'a in patru cornuri e (faci'a) padimentulu scólei (facundu pre ea unu O) sî se presupunemu cà cerculu acest'a e centrulu acelei figure. Spuneti-mi acuma in care parte e média-nópte? — in care média-di etc.? — (Invetiatoriulu insémna regiunele cu numele loru pre figur'a despre tabla). Spuneti-mi in ce direptiune e usi'a déca ne cugetàmu in midi-loculu scólei? — in direptiune spre média-nópte. Unde aru trebuí dar' sè desemnàmu pre figur'a de pre tabla usi'a, déca a-si voí sè o desemnàmu? — Spre média-nópte. (Invetiatoriulu insémna usi'a pre figur'a depre tabla in direptiune spre média-nópte). In ce direptiune e feréstʼa acea déca cugetàmu cà stàmu in centrulu scólei? — Spre média-di. — Unde trebue dara ace'a desemnata, déca a-si voí sè o desemnu pre figur'a depre tabla? — In acestu modu percurge invetiatoriulu mai multe obiecte din scóla, ér' dupa ace'a cérca cá astu-feliu de desemnàri a obiecteloru cu respectu la pusetiunea loru geografica sè faca sî pruncii; mai antaiu pre tabla ér' dupa aceea pre tablitie.

Dupa acést'a urméza, cà invetiatoriulu sè desemne

totu din punctu de vedere geograficu acelea obiecte, carisu mai in apropiare de scóla, precum: casele, ulitiele, baseric'a etc. de sine se intielege cà invetiatoriulu se va indreptá cu desemnulu dupa pusetiunea locului. Acestea se potu face in urmatoriulu modu: In ce direptiune e baseric'a de scóla? — dar' cas'a preotului? — dar' uliti'a faurului? — dar' uliti'a mare? — (Invetiatôriulu face pre tabla una figur'a in patru cornuri). Se ne inchipuimu cà figur'a acést'a forméza scól'a; spuneti-mi acumu in ce direptiune cade dela scóla uliti'a mare? — Spre média-nópte; e bine, sè o depingemu dara spre média-nópte, (invetiatoriulu o desémna prin dóua linie paralele), care ulitia e spre resaritu, care spre apusu? — (invetiatoriulu tóte le desemna). In ambele parti a ulitiei sunt case; spuneti-mi acum'a a cui casa de pre uliti'a de câtra média-nópte e mai aprópe de scóla? — Sè depingemu dara sî cas'a aceia. A cui casa urméza dupa acei'a? — S'o depingemu sî pre aceia. In ce direptiune cade dela scóla baseric'a? — Unde vomu depinge dara figur'a acést'a? — In care direptiune e crism'a? — Dar' cas'a lui N. . . ?— Care e mai in apropiare, care mai indepartare? — Care trebue dar' mai in apropiare desemnata sî care mai indepartare? —

Cá pruncii sè se deprinda câtu se póte mai bine, sî cá sè fia atenti, invetiatoriulu i provóca sè desemne pre tablitiele loru uliti'a sî ulitiorele pre care siedu, facundu-i atenti la pusetiunea locului sî a ulitieloru. Invetiatoriulu va face fórte bine, déca va desemná comun'a intréga sî acesta mapa a comunei o va percurge cu toti pruncii de sine se intielege cà locurile neinsemnate se potu lasá afara, desemnandu numai cele mai insemnate. Departarea séu apropiare inse nu se cade se remana neobservata. Invetiatoriulu trebue sè staruiésca, cá obiectele sî invetiamentulu sè fia pre câtu se póte mai interesantu pentru prunci; acést'a se póte face de esemplu prin vorbe precumu: Ce ulitia frumósa e acést'a, ce casa curata e aceia, ce ulitiora óbla e aceea etc.

Déca nu e periculosu a merge in turnulu baserecei, invetiatoriulu va poté merge cu mai multi prunci de una data in turnu de unde asemenandu map'a cu comun'a ce se vede, va poté desceptá sî mai bine pruncii.

§. 42.

Despre campulu comunei, cu respectu la principiele geografice.

Observatiune. In paragrafulu acest'a se da invetiatoriului cea mai mare libertate intru prelucrarea obiecteloru despre care va fi vorb'a, pentru cà dinsulu trebue sè le modifice, sè le schimbe sî acomodeze dupa cumu poftesce pusetiunea locului, pre care numai in parte se afla insemnatatiele produse prin natura séu prin arta, despre cari inse pruncii trebue informati sî invetiati. Invetiatoriulu nu va face de ajunsu oficiului seu déca se va marginí singuru la obiectele sî insemnatatile ce se afla in comun'a sea; elu trebue sè invétia pre prunci a conósce sî alte obiecte ce nu se vedu pre campulu comunei in care locuesce elu, dar' servescu cá obiecte de pertractare in paragrafii mai din josu. Acestea inse trebue sè le faca invetiatoriulu sî de aceea, cá pruncii sà-si cascige principiele fundamentali despre geografia. Cá invetiatoriulu sè aiba la ce se provocá in propunerea acestoru obiecte e de lipsa, cá inainte de ce le propune, sè duca cu sine pruncii in o parte séu alta a campului, cá cu acést'a ocasiune sè-si cascige pruncii intuitiunile necesarie.

Propunere. Déca mergemu spre uliti'a N. pâna in capulu satului, gata-se acolo calea séu se estinde sî pre campu mai departe? — In ce satu (orasiu) duce calea aceia? — Pre calea acest'a se ducu ómenii din comuna nóstra in comun'a N. sî cei din comun'a N. vinu in comun'a nóstra. Celea acést'a duce din comun'a N. in comun'a L. sî din acei'a in alta comuna, sî asiá se estinde in tóta tiera; aceia cale, care se estinde prin tóta tie r'a se numesce: cale de tiera (drumu de tiera). In unele locuri sunt ape curgatorie, preste cari nu poti trece cu pitiorulu de sî trebue sè treci din acolo de ea; preste ape de acestea trecemu inse prin ajutoriulu poduriloru, cari suplinescu calea de pre uscatu. Unde sunt poduri de acelea in tienutulu nostru? — Din ce se facu podurile acelea? — Mai sunt in comun'a nóstra cali de tiera sî in alte direptiuni? — Care? — In ce comune ducu acelea? — Cându am umblatu cu voi pre calea de tiéra ce conduce in comun'a N., v'am aretatu nesce càli anguste ce ducu la semanaturi sî la catuni; aduceti-ve aminte? — Acelea càli, pre care umbla locuitorii comunnei la sema-

naturi, la fenatie etc. se numescu drumuri de hotaru. Sciti ver'o cale printre hotare? care e aceea? unde duce ea?

Sunt drumuri facute sî drumuri de fieru.

(Prin intrebàri acomodate, prin revocarea in memoria a celoru pâna aici dîse sunt a se scóte dela prunci urmatórelé respunsuri).

Pre drumurile de tiéra ambla multi ómeni sî multe care, prin umblare inse se strica drumulu facundu-se in elu gauri, ba prin ploia mare devine sî nefolosibile. Din acést'a causa se astupa gaurile cu petre, sî se umplu cu nesipu cá sè nu se strice de totu usioru. Astufeliu de càli se numescu càli facute séu siosele. Totu omenii facu sî drumurile de fieru. Acestea se facu in modulu urmatoriu: Mai antaiu se umple calea cu pamentu sî dupa aceia se netediesce frumosu; preste drumu se punu crucisiu nesce grinde, cari se tiepenescu in pamentu; preste acestea se punu de-alungulu nesce drugi de fieru, cari prin siurube se intiepenescu de grindi, asiá câtu nu se misca. Pre acestea drugi se ducu rotele de fieru a careloru, invertinduse. Carele nóstre nu se potu folosí pre calea fierata, de aceea se facu care mari anumite pentru acea cale, sî se numescu vagonu. Pre calea ferata se inpreuna 20—30 de care unulu de altulu. Inaintea acestora s'aru poté prinde sî cai, dar' fiindu cà greutatea e fórte mare, carele acelea se mâna prin vaporulu ce se produce in carulu celu d'intaiu.

Vediutati cum oparescu ómenii butiele? — Ap'a ferbinte ce se tórna in bute sî se astupa acolo, se preface parte in vaporu, care estindienduse, asiá apasa uneori dopulu butiei in câtu acel'a sare afara din gaura sî suna cá o pusca. Vaporulu are potere estensiva sî inpingatoria.

Carulu celu dintaiu se numesce **locomotivu**; pre carulu acest'a este o caldare mare plina de apa, sub

care in continuu se face focu. Prin caldura se preface ap'a in vaporu, care mana rótele locomotivului prin poterea sea inpingatoria; locomotivulu apoi trage dupa sine tóte carele ce su-acatiate unulu de altulu. Déca conducatorii voiescu se oprésca carulu atunci incuie vaporulu, séu 'lu demite prin deschiderea unui ventilu. (Invetiatoriulu depinge prunciloru pre tabla carulu de fieru, care adeseori se afla prin anuntiurele noveleloru). A calatorí cu carulu de fieru e placutu, pentru cà omulu e mai comodu, calatoresce mai ieftinu sî mai repede. Calatori'a pre carulu de fieru e mai placuta, sî de acea, pentru cà nu scutura asiá tare cá carele celea-lalte: fiindu bine acoperite sî cu ferestre omulu e asiguratu in contra vêntului, ploiei, frigului etc. Carulu de fieru merge fórte repede; déca am plecá de aici la N., o departare de 10 mile de locu, demanetia la 6 óre, apoi ajungemu acolo la 9 óre, adeca in timpu de 3 óre, acolo intocmindu-ne trebile ne intórcemu acasa, sî tóta calatori'a ne au costatu 4—5 floreni. Déca ne am duce cu carele nóstre, calatori'a ar' tienea 3 dïle sî ne ar' costá celu pucinu de 3 ori atâta.

Nu e bine a stá in apropiare tare de carulu de fieru cându merge repede, nici nu e cu cale a trece preste calea fierata cându vine carulu, câci fórte usioru te arunca de pamintu sî te calca.

Ce se afla la capetulu curtiloru din partea spre média-nópte a comunei? — Dar' din aintea caseloru? — Gradine de legumi. Sunt de acestea sî in curtile din comuna? — Ce se afla in partea spre resaritu a comunei? — — lunci-le. Dar' dela lunca câtra resaritu (câtra apusu câtra média-nópte, câtra média-dî) ce este? — Viniele sî mai departe padurea. De ambe partile drumuriloru ce ducu câtra M. sî N. sunt agrii, cari su-despartïti de drumu prin sapaturi. (Cum se chiama agrii acei'a?) In tienutulu acest'a sunt sî catuni. In apropiarea drumului, ce duce câtra comun'a N., e pasiunea,

din colo de acést'a 'su fenatie si apele N. . . M. . . Dincolo de apele acestea su-dealuri sî siesuri, pre siesulu A. . . este unu lacu etc. (Asiá se continua dupa cum su-tienuturile).

Observatiune. Invetiatoriulu va face pre tabla map'a campului ce se tiene de comun'a in care locuesce. Pre acést'a mapa vá insemná invetiatoriulu locurile mai insemnate despre care au vorbîtu cu respectu la pusetiunea sî departarea loru. Invetiatoriulu va impartasií numele fia-carei insemnàri de pre mapa, sî va spune pruncilorn, cà tóte acelea forméza teritoriulu comunei, sî cà de aci in colo su-campurile altoru comune; cu acést'a ocasiune le areta sî marginele campului ce despartu campurile comuneloru unulu de altulu, acelea potu fi fluvie, déluri, vàli, movile etc. Invetiatoriulu, póte desemná cu`acést'a ocasiunne sî teritoriulu comunei vecine celu pucinu in schitia.

§. 43.

Gradin'a, pomii, legumele, florile.

Aveti voi gradina la casa? — Sunt pomi in ea? — Facu-se pre ei pome? — Ce feliu de pome? — Acea gradina in care se afla pomi se numesce gradina de pomi séu pometu. Cine are o gradina in care se facu legumele precum: curechiulu, calarabele, napii etc.? — Acele gradini in cari se facu legumele se numescu gradini de legumi.

Cine are o gradina in care crescu flori? — Aceea gradina in care crescu flori, se unmesce: gradina ge flori.

Cum se numescu gradinele acelea, in cari crescu cu deosebire strugurii? — Acelea se numescu vinie.

Reasumari. Sunt gradine de legumi, de flori, vinie sî pometu.

Intrebàri repetïtorie. Cari gradini le numimu pometu? — etc. (Invetiatoriulu li-aduce prunciloru aminte cà sunt gradini, in care tóte celea mai nainte dïse sepotu aflá; se provoca la astu-feliu de gradini ce le conoscu sî pruncii)

N. Spune-mi totu feliulu de pomi, ce se afla in gradin'a vóstra? B...! ce feliu de pomi conosci tu afara de acestia? — Asia dar' ce feliu de pomi sunt? — Sunt: meri, peri, pruni, gutuni, nuci, aluni, ciresi, visïni etc.

Mèrulu. Potére-ati smulge din pamintu mèrulu? — De ce nu l'ati poté? — Pentru cà prin radacinele sele e prinsu fórte tare de pamentu. Totu pomulu are radacini cu cari e prinsu de pamentu? — Sciti voi cum su-radacinele pomului? — Cautati spre tabla, càci vi le voiu desemná. Din ce i compusa radacin'a pomului? — Radacin'a pomului e compusa din mai multe crengi mai gróse séu mai subtïri. Acea parte a pomului care mai de aprópe e preste radecini se numesce: trunchiu. (Invetiatoriulu aréta mai incolo pre tabla).

Toti trunchii pomiloru au un'a sî aceia-si grosime? — De comunu, care trunchiu e mai subtïre? — Care e mai grosu? — Cari su-mai vechi? — Cari su-mai tineri? — (Invetiatoriulu aréta unu lemnu frumosu netedu sî unulu scortiosu).

Partea din afara a lemnului, ce acopere trunchiulu se numesce scortia; sub scortia e lemnulu celu adeveratu, in care se afla sî madu'a. Scorti'a unui lemnu teneru e neteda, ér' scórtia unui lemnu betranu e scortiurósa, dura, (pipaiti pre acestea!)

Càti trunchi are unu arbore? De asupr'a trunchiului arborele e crenguratu. Pana acuma am desemnatu radacin'a sî trunchiulu arborelui, acumu voiu desemná crengile. Cautati; càci uneori o crénga are doue séu trei crengutie, acestea apoi au mai multe.

Eu am in mana o crénga, uitati-ve cum se póte indoí; deci dar' crengile arboriloru su-flesibili séu se indoiescu.

Care e mai subtïre, creang'a séu trunchiulu? — De comunu su-mai subtïri crengile de càtu trunchii. Pre crengi su-frundiele. (Invetiatoriulu desémna pre crengi frundiele, sî le aréta si in natura). Ce colóre au frundiele vér'a, ce feliu tómn'a? — Ce se intimpla cu frundiele tómn'a? — Frundiele véra su-verdi, tómn'a ingalbinescu, cadu depre pomu, se calca in pamentu sî ingrasia pamentulu.

Sè ne uitàmu la frundiele de pre crengile arborelui acestui'a; óre cum su-impreunate crengile cu frundiele? — fia-care frundia e impreunata cu créng'a prin unu stilu. Cautati stilulu acest'a merge pâna in midi-loculu frundii sî de acolo se imprascia ca venele in tóte partile frundiei (invetiatoriulu aréta sî celea-lalte parti sî apoi tóte le reasuma).

Frundi'a are stilu, vêne, vîrfu, códa; colórea feciei e verde deschisu ér' dosulu e mai pucinu verde sî uneori mucediu, form'a frundiei e lungurétia, rotunda.

Crengile remanu érn'a plesiuge. Pre crengi se vedu inse ochii, cari mai tardiu se prefacu in muguri. Observat'ati cà primavér'a crescu mugurii aceia, déca ese sórele, sî desfacundu-se producu séu o flóre séu o frundia? — Florile acestea su-cu 5 frundie de colóre alba séu rosa. Déca cautamu in flóre vedemu mai multe fire in vêrfu cu o maciucutia, acestea fire se numescu pistile.

Sub pistile e unu globurelu verde, care in fine remane singuru câci pistilele sî frundiele flórei cadu josu. Acestu globurelu cresce une-ori in marime mai insemnata sî forméza rodulu pomului séu pom'a. (Reasumare).

Ce mere conósceti voi cu respectu la marimea loru? — Deosebescu-se dara merele cu privire la marimea loru? — Merele se deosebesccu cu privire la marimea loru, càci unele su-micutie cá nuc'a, altele mari cá pumnulu.

Ce mere sunt cu respectu la colórea loru? — Cu respectu la colóre sunt mere verdi, galbene sî rosie.

(Aci se póte face pruncului atentu la colórea mereloru necópte, spunendu-i, cà merele necópte causéze morburi, sî cà pruncii cu minte nu manca de acelea). (Prin intrebàri acomodate se mai scotu urmatórele respunsuri). Cu respectu la gustu sunt mere dulci si acre. Mèrulu necoptu e acru sî amaru.

Form'a mereloru de regula e rotunda, sunt inse sî lunguretie.

Mediulu mèrului e acoperitu cu o pelitia, chiaru precum e la animale carnea acoperita cu pielea. Acést'a

pelitiʼa se numesce cógea mèrului. Sub cóge e mediulu mustosu. In mèru sunt 10 simburi in cinci chiliutie asiediati, cari-su negri fiindu mèrulu coptu, séu albi-verdi cându mèrulu e necoptu.

Acum sè ve spunu o istoriora:

Cum se face din simbure mèrulu.

In o comuna siedea unu domnu bogatu. Odata sʼau dusu domnulu acelʼa in gradinʼa sea sî sʼau pusu pre patulu de glii sub unu mèru cá sè comodiseze. Odata cadiù unu mèru lânga elu, pre care elu curatîndu-lu lʼau mâncatu, simburii inse i adunà. Scolandu-se se dúse de o parte, sî au pusu in pamentu unu simbure din mèrulu ce lʼau fostu mâncatu. Simburele erá asiá-dara in pamentu sî acoperitu cu tierina. Nu preste multu timpu se redicara nesce nori, din cari incepùra a plouá asiá, in câtu in scurtu timpu tóta gradina fù udata; acum si-adusa aminte bietulu simbure cà câtu de bine aru fi in mèru unde elu si-avea chiliʼa sea. Simburele fù tare udatu cu ocasiunea acéstʼa. In diuʼa urmatóre se facù timpu frumosu, sórele se inaltià sî incaldiì pamentulu. Acéstʼa o sentiì simburele din pamentu sî incepú a dorí se ésa la sóre. Intindiendu-se in afara spre sóre i-crepà pelitiʼa esteriore sî din mediulu lui se inaltià unu lemnutiu mitutelu cu radacina mitutica cu trunchiutiu sî frundiutie. Radacinele cautara in pamentu nutrementu, de care aflara de ajunsu, asiá câtu sî trunchiutiului sî frundiutieloru le dá destulu; intre acestea jurstàri crescù pomulu in scurtu timpu.

Mai tardîu érʼ sʼau dusu domnulu acela in gradina sî uitaudu-se la loculu acelʼa unde a pusu simburele, vediù cà unu brusiutiu e mai redicatu decâtu celealalte; se plecà, redicà brusiutiulu sî ce vediù? — vediù unu lemnutiu mitutelu ce au esîtu dín simburele acelʼa, ce lu-pusa elu in pamentu. Vediendu domnulu acéstʼa, se bucurà fórte, alergà dupa apa, sî tornandu preste pomutiu i-dede nutrementu, cá asiá sè crésca sî sè se intarésca. Intru adeveru pomulu crescea pre dî ce mergea asiá în câtu la capetulu verei, erá de grosimea unei pene. In anulu urmatoriu crescù sî mai tare, érʼ in anulu a treilea incepù a aruncá crengi in tóte partile. In anulu a patrulea prima-véra sʼau dusu domnulu in gradi-

na, ducundu cu sine unu cutĭtu bine ascutĭtu. Cu cutĭtulu in una mana se duse domnulu la pomulu tineru, care infricosiandu-se dĭse: Lasa-me domnule nu me prapadí câci eu inca 'su-tineru. La acestea i respunsa domnulu: nu voiescu sè te prapadescu, fâra voiescu a-ti asigurá viéti'a; câci de te voiu lasá eu se cresci asiá nice una data nu vei avé póme bune, sî fiindu proprietariulu cu tine neindestulitu te va smulge din pamentu sî te va aruncá pre focu cá pre unu arbore nefolositoriu. Dĭcundu acestea au taiatu in cój'a pomului, sî au pusu in taiatura unu muguru dela unu pomu nobilu; legandu-lu bine lu-lasà in pace sî se duse mai incolo. Mugurulu acel'a crescù in scurtu timpu, aruncà crengi nóue, ér' cele vechi le taià proprietariulu dĭcundu: Cresce sî infloresce iubitulu meu pomu. Asiá s'a sî intimplatu.

In timpu de câti-va ani se facú din pomulu celu micu unu pomu mare cu róde bune sî nobile.

Feix sî Jung.

Din istorior'a acest'a poteti scí sî invetiá cum se face pomulu din simbure, sî cum se crescu sî cum se nobilitéza pomii. Se pune simburele in pamentu, se acopere; acel'a capata dela pamentu nutrementu asiá câtu se umfla sî sparge peliti'a ce-lu acopere, din mediulu simburelui se redica unu trunchiutiu sî nesce frundie, care cu timpu crescu sî esu afara preste suprafacia pamentului. Din mediulu simburelui se facu sî radacinele, cari crescundu se imprascia in pamentu. In timpu de 3—4 ani arunca pomulu crengi sî face frundie mai mari. Atunci e timpulu cá pomulu sè se oltuésca câci numai asiá vá produce frupte bune.

Nu numai mèrulu ci sî pèrulu, prunulu are radacini, trunchiu, crengi, frundie, flori sî póme. Dar' óre ciresiulu? — Dar' alunulu? —

Totu pomulu are radacini, trunchiu, crengi, frundie, flori sî póme.

Totu de a un'a se afla radecini sî crengi la pomu? — Dar' frundie, flori sî póme? —

Care póme au simburi cu cója tare, cari cu cója móle? — Pómele su-de dóue feliuri cu respectu la cój'a simburiloru adeca cu simburi tari sî simburi moi. Én spuneti-mi nesce póme cu simburi tari sî altele cu simburi moi.

Odata se cocu tóte pómele? — Cari póme se cocu mai curundu, sî cari mai tardiu? — Ore Dumnedieu bine au intocmitu acést'a? —

Folosulu pómeloru. Pómele su-placute, gustuóse sî nutritóre. Preste tóta véra servescu de unu nutrementu recoritoriu. Unele póme precum sunt merele sî perele se potu tiené sî in statulu loru crudu, ér' altele precumu e prun'a cirés'a, visïn'a se potu tiené numai déca le uscàmu. Unele póme se sî fierbu sî se punu in sticle, acelea se folosescu pentru bolnavi; cu mare placere le mànca inse sî cei sanatosi.

Acriesii. Sciti voi ce su-acriesii? — Acriesii inca crescu asiá de mari cá mèrulu? — cá prunulu? — Din radecin'a acriesiului inca cresce numai unu trunchiu, séu crescu indata preste supra-facia pamentului crengile? — Acei pomi, cari indata se crenguréza dupa ce esu pre supra-faci'a pamentului, se numescu tufisiu. Tufisiurile de comunu su-marunte. Conósceti voi sî alte tufisie? — Cari-su acelea? — (smeur'a, alunii etc.). Cules'ati ver' odata acriesie depre acriesi? — Cu greu e a le culege? — Pentru ce e greu? — pentru cà crengile su-tiepóse. Numai o acriesia e pre unu acriesiu? — Cum stau acriesiele pre acriesi? — Acelea pome, cari-su acoperite cu pelitia fórte subtïre ce contiene in sine fluiditate sî in acést'a mai multi simburei se numescu: bobe. Spune-mi nesce póme in forma bobósa! In forma bobósa sunt strugurii, acriesiele etc. Cum-su acriesiele cu respectu la colórea, form'a sî marimea loru? — Spre ce se folosescu? — Unde se plantéza de comunu acriesii sî strugureii? —

Intrebàri repetîtórie. Enumerati-mi totu feliulu de pomi ce conósceti? — Spuneti-mi, cari dintre acesti'a au trunchi, sî cari forméza tufisiu? —

Cari-su cu simburi tari, cari cu simburi moi? — Cui trebue sè multiumimu pentru pómele celea bune? —

De óra-ce pomii producu frupte bune pre séma ómeniloru, iertatu-i sè stricàmu pomii? — Cade-se sè i grigimu pre aceia? — (Spre desceptarea sî mai buna deprinderea pruncului, se potu face unele asemanàri séu deosebiri intre pomi). Asemanàri sî deosebiri intre mèru sî ciresiu.

Asemanàri. Ambii au radacini, trunchiu, crengi, vér'a frundie, flori, póme. Ambii se tienu de pomi. Ambii producu frupte mediόse, sî a ambiloru frupte se potu mancá cum crescu. Ambii vietiuescu mai multi ani!

Diferintie. Ciresii 'su mai inalti de câtu mèrii. Fruptele ciresiului mai curundu se cocu de câtu a mèrului. Mèrulu are frupte mai mari decâtu ciresiulu. Mèrulu are simburi moi, ciresiele au simburi tari. Fruptele ciresiului nu se potu tiené timpu indelungatu in stare cruda, a mèrului inse se potu.

Legumele. Enumerati-mi ce legumi se sémana, in gradin'a de legumi? —

In gradin'a de legumi se afla: crumpene, séu baraboi, masere, fasole, salata, calarabe, morcovi, sfecle, curechiu, redichi, tieleri, petrinsielu, crastaveti sî bostani.

Crumpen'a. Eu credu cà voi toti conósceti crumpenele, asiá-dara? — Cu ce poma sémana privindu la form'a ei? — Cu mèrulu? — Deosebesce-se tare de mèru? — Are colóre frumósa cá mèrulu? — Are asiá bunu mirosu cá mèrulu? — Cresce pre pomu cá mèrulu? — Care e mai de folosu pentru omu? — Mai cu séma pentru ómenii cei seraci?

Crumpenele sunt de mare folosu mai cu séma pentru ómenii cei seraci, càci e unu nutrementu eftinu sî bunu. Ele sunt bune sî necuratîte numai déca le fierbemu séu cócemu. Din crumpenele curatîte se potu face

multe feliuri de bucate. Cu crumpene se face pâne, copturi, turte etc. Crumpen'a e de mare insemnatate sî de mare folosu pentru ca cresce sî in loculu celu mai sterile.

Care dintre voi au ajutatu parentiloru sei a pune crumpene? — Care-mi va scí spune cum se punu crumpenele? — Crumpenele asiá se punu:

Mai antaiu se ara séu se sépa pamentulu, in aratur'a séu sapatur'a acést'a se facu gaure in sïru un'a dupa alt'a, in ele se punu crumpene sî se astupa cu pamintu. Dupa ce crumpenele arunca tufe, atunci se sépa pamintu in jurulu loru, tufele crescu sî facu flori albe séu vênete din care apoi se face o boba; florile sî tufele se usca, vér'a cadu josu sî atunci se dïce ca crumpenele su-cópte. Déca su-cópte se sépa afara din pamentu sî se ducu acasa.

Bóbele ce se facu in verfulu tufeloru su-amare sî veninóse. (Pâna cându la noi nu erá conoscute crumpenele, se credea, cà acelea su-fruptele adeca crumpenele. Crumpenele au colóre galbina, bruna sî vêneta. Form'a loru e deosebita sunt rotunde, lunguretie, in forma cilindrica sî in alte forme. (Invetiatoriulu le póte aretá déca are la mana crumpenele cu forme diverse).

Aci ve aretu nesce crumpene. Observati pre ele nesce negei? — Din negeii acesti'a se facu tufele, florile, bobele sî sementia; câci déca punemu crumpenele in pamentu, negeii acestia tragu in sine umediala si crescandu facu tufe, flori etc. Crumpenele s'ar' potea sî altu-mintrelea face, adeca din semintia; de ora-ce inse ele se facu mai frumóse déca le semenàmu pre ele insele, de câtu déca semenàmu bóbele, din aceia causa nu semenàmu seminti'a.

Voi sciti cà crumpenele si-pierdu tómn'a radacin'a, cà tufele i se usca, cà florile sî seminti'a le cadu; ce cugetati in urma acestor'a din ce causa trebue semenate crumpenele in totu anulu? — Crumpenele de aceea trebue semenate in totu anulu pentru cà ele cu radacina cu totu se scotu din pamentu, pentru cà in totu anulu si-

pierdu seminti'a, florile sî tufisiele. Cari legumi se sémana in totu anulu? — Legumele de aceea se sémana in totu anulu pentru cà tufele loru, (séu déca le vomu dïce trunchiu), trunchiulu' loru e fragedu sì debile nu stà cá a pomiloru, cari au trunchiu tare sî acàrora crengi inca su-de lemnu.

Acele plante acàroru tufe sî cója e frageda sî debile sî cari in totu anulu pieru se numescu erbóse.

Én spune-mi N. . . unele erbóse dintre legumi? erbóse sunt fasolea, mazerea crumpenele, salat'a, tielerulu, curechiulu etc. cu unu cuvintu tóte legumele suerbóse, sî de aceea trebue semanate in totu anulu.

Mazerea. Care dintre voi mi-aru poté spune ceva despre mazere? — Mazerea are radacini, tufe, flori, semintia? — Grauntiele de mazere se afla in pastaia. Mazerea e o leguma erbósa. Este mazere, ce se suie pre rude sî de aceia, care nu se suie. Florile mazerei sunt albe sî rosie. Mazerea sî cópta sî necópta e buna de mancatu sî e unu nutrimentu fórte bunu.

Fasolea. Care mi-aru scí spune ceva despre fasole? — Are fasolea radecini etc. Fasolea e leguma erbósa.

Este fasole ce se suie pre rude, sî de aceia, care nu se suie. Florile fasolei su-rosie. Grauntiele lungaretie a fasolei su-in pastai. Colórea grauntieloru e alba, rosia, bruna, négra, muceda sî pestritia, une-ori sî galbina. Fasolea fiindu necópta se fierbe cu pastai cu totu sî e fórte buna de mancatn. Fasolea cópta se desdeoca; pruncii culegu adeseori simburii cei frumosi sî se jóca cu ei.

(Asemenare intre mazere sî fasole).

Curechiulu. Care, ce scie spune despre curechiu? — Are curechiulu radecina, cotoru, sî frundie? Curechiulu inca are flori semintia sî frundie. Seminti'a

de curechiu se sémana in straturi calde séu sî reci, din acést'a se facu apoi plantele de curechiu (resadulu), care se scotu din straturele acelea sî se punu in curechiste in ordine frumósa. Frundiele curechiului crescu un'a preste alt'a su-fórte dese, sî tóte la olalta se numescu capatiena; capatienele su-bune de mancatu, déca se fierbu; preste érna se punu in càdi sî se moréza. Curechiulu lu-manca ómenii mai vîrtosu cu carne de porcu. Curechiulu are colóre alba, rosia sî vîneta.

Dela care legume se manca numai frundiele? — (salat'a, macrisiulu, spinatulu).

Morcovii. Ce sciti despre morcovi? Au morcovii radecina? (proprie acést'a se numesce morcovu). Are flori? frundie? etc. Morcovulu are forma ascutîta cilindrica; morcovulu e carnosu, bunu de mancatu, dulce, sunt de colóre rosia sî galbina; se fierbe sî e nutrementu bunu. Pruncii manca morcovii sî nefierti, sî acést'a e fórte bine, càci se curatie de limbrici.

Care conósce legumi, din cari numai radacin'a se manca? — (sfecla, zelerulu, sî petrinsielulu, care se folosesce mai tare la facerea zamei).

(Sè vedemu acumu din care legume se manca numai bob'a, din cari frundiele sî din cari radacinele).

Observatiune. Déca invetiatoriulu va avé timpu, va fi bine sè intrebe mai cu séma de fete, sî despre alte legumi ce se folosescu la cuina; dar' pre lânga tóte are a nu uitá, cà invetiarea lui trebue sè se referésca la lipsele cele de tóte dilele sî nu la sciinti'a mai detaiata; in totu casulu sunt a se cascigá sî propune obiectele despre cari va fi vorb'a invetiacelei spre intuitiune. Pertractarea atâtu despre legumi câtu sî despre fiorile de gradina ce se voru pertractá mai in josu e mai multu pentru fetitie.

Florile de gradina.

Déca vine prima-vér'a fetitiele bune se ducu la mamele loru sî cu mare placere ceru câte unu stratu. Déca fetitiele

s'au portatu bine cu bucuria concedu mamele rogàriloru loru. Mamele le promitu locu din gradina pentru straturi, fetitiele se ducu sî mèsura marimea stratului, lu-curetia sî sépa. Dupa ce stratulu e bine lucratu, atunci fetitiele ceru dela mame semintie de deosebite flori, care in chartia le dà spre a alege seminti'a floriloru ce voiescu sè le samene. Odata au fostu trei sorori, cari in urm'a rogàrei loru au capatatu dela mama-sea in o chartia mai multe feliuri de samintia. Cea mai mare dïse: eu voiu saminá rose, câci acelea su-celea mai frumóse flori; cea midi-locia inse si-alese samintia de lilia, câci ei i mai placea colórea alba decâtu rosia; ér' cea mai mica sî alese samintia de viola, câci dïse ea, aceia mirósa mai placutu sî de aceea o va semená in stratulu seu. Mam'a prunceloru ascultà cuvintele acestea sî dïse: intru adeveru frumóse flori ve alegeti, ele inse ve voru placea mai tare déca veti scí, cà care ce insémna; rosa insémna bunatate sî iubire; lilia insémna nevinovatia, ér' viol'a insémna modestia sî blandétia. Luati samintiele acestea de flori sî vi le samenati, ér' déca ele voru inflorí aduceti-ve aminte, cà precumu ros'a, lili'a sî viol'a sunt ornamentulu gradinei chiar' asiá ornamentu a fetitiei e bunatatea, iubirea nevinovati'a sî modesti'a.

Sè cautàmu mai de parte cumu de diligente su-fetitiele in jurulu stratului. Dupa ce si-au alesu samenti'a, se ducu sî o samena in stratu, acolo o acopere cu pamentu, sî preste ea vine o ploia caldutia, care cade fórte bine samentieloru. Prin ploia se umfla samenti'a, incoltiesce, cresce in susu, face cotoru sî frundie; dar' cu ele resaru din pamintu sî buruénele, dudáele asiá, in câtu mai inadusiá florile frumóse. Ce facu inse fetitiele? — Cu mare grigia se punu sî plivescu, smulgu din jurulu floriloru buruénele, sépa pamnetulu in jurulu floriloru sî asiá le elibera de perire.

Florile facu muguri pre cari fetitiele i grigescu, câci desvoltandu-se aceia, producu flórea dorita. Inse de bucuri'a acést'a nu se impartasiesce numai fetiti'a ci sî parintii, fratii sì amicele ei, câci pre toti i invita cá sè véda flórea frumósa ce cu atât'a grigia au crescut'o.

Cum a umblatu An'a.

An'a chiamà pre fratele séu George in gradin'a de flori. George se dùse, incepù inse a rumpe acumu o flóre

acumu alt'a sî fâra a le pastrá, le mirosí sî indata le acruncà la pamentu rumpendu altele. An'a se uità cu mila sî dîse: George nu-mi pare reu, déca rumpi flori sî le pastredi séu le pui in palaria, mi-pare inse fórte reu, déca numai le rumpi sî le arunci de pamentu. Vedi, florile inflorescu intru adeveru sî pentru tine, inse nu cá sè le rumpi; déca nu-ti placu lasa-le sè infloréscа intru infrumsetiarea gradinei sî intru desfatarea altoru ómeni. George o ascultà, nu dîse nemica, ci si-insemnà cuvintele Anei, sî mai multu nu a rumptu florile fâra de causa.

Aduceti-ve aminte sî voi de cuvintele Anei cându mergeti in gradin'a de flori, nu rumpeti nici o flóre fâra cá mai antaiu sè ve fi cerutu licentia.

Én spune-mi N. . . . ce flori ti-placu mai bine? Dar' tie? — De ce-ti place ros'a? — De ce resed'a? — De ce viol'a? — etc. Cu unu cuventu de ce ne placu florile de gradina? —

De acei'a iubimu florile de gradina, pentru cà ne desfatéza prin colórea, form'a sî mirosulu loru. Frumoseti'a floriloru aréta bunatatea lui Dumnedieu, care nu s'a ingrigitu numai de ce e folositoriu pentru noi, ci sî de aceia, ce pre noi ne desfatéza.

T u l i p a n u l u. Cunósceti flórea numita tulipanu? — Flórea acést'a se afla in tóte gradinile de óra-ce e fórte frumósa. Uitati-ve, N. . . a adusu unu tulipanu cu sine, din gradin'a loru, sè ne uitàmu mai de amenuntulu la elu.

P a r t i l e. Radacin'a, trunchiulu séu cotorulu, frundiele, flórea, in flóre pistili, in midi-loculu flórei potirulu in care se face saminti'a.

C a l i t a t e a. Radacin'a are form'a unei cepe, din acést'a cresce flórea, cu frundie lungi, ascutîte; cotorulu e cilindricu, flórea lui sémana cu unu clopotu intorsu. Colórea i este feliurita, rosia, galbina, rosia sî galbina, pestritia, séu sî vêneta. Tulipanulu e o flóre frumósa inse fâra mirosu.

Tulipanulu sè ve aduca aminte de ce voiu dïce acum: tulipanulu sémana cu aceea fetitia, care se falesce cu vesminte frumóse, inse nu-si desvolta mintea prin invetiare.

Observatiune. Invetiatoriulu va tractá sî de alte flori de gradina fâra a se dimite la esplicarea mai detaiata, care numai in istori'a naturala si-are locu. Va fi de ajunsu, déca invetiatoriulu le va spune numai cele mai de lipsa desceptandu in prunce interesu pentru obiectele ce le va amintí; pre lânga acestea póte adauge sî ceva sciintia. De esemplu mai sierbésca urmatórele vorbiri:

Lili'a. Ce scí despre lilia? —

Partile liliei: radacin'a etc. Lili'a are cotoru lungu. Doue frundie a flórei preste cari pâna in capetu se estindu nesce fibre galbine se desfacu in afara, ér' celea alalte frundie stau oblu in susu. Pre unu cotoru sunt trei, patru, cinci flori. E o flóre fórte frumósa, sî are unu mirosu bunu. Lili'a are colóre alba sî vêneta. Flórea liliei albe se pune pre rane, sî se folosesce de medicina.

Cându vedemu o lilia sê ne aducemu aminte de cuvintele S. scripture, care dïce: Cautati la liliele campului, care nu tiese, nu tórce, nu lucra sî totu-si un'a dintre ele e mai frumósa decâtu Solomonu cu tóta splendórea lui.

Viola cea bine mirositória. Ce scí despre viol'a cea bine mirositória? — Viol'a e flóre scurta, petél'a (adeca frundiele ce compunu flórea) e vineta, are o frundia din josu de petela, care e cârligata in form'a unui pintenu. Se ascunde in umbra intre alte plante sî dà in jurulu seu unu mirosu fórte bunu.

Dela viola potemu invetiá cà sî in ascunsu cându adeca nimene nu ne vede, inca sè fimu buni.

Ros'a. Ce scí despre rosa? — Ros'a se face pre rugi, acaroru crengi sunt plini de tiepe; se plantéza in

sïru pre lânga caràrile gradinei spre acàrui ornamentu servesce. Petel'a rosei adeverate consta din mai multe frundie, ér' a celei false constà numai din 5 frundie. In midi-loculu petelei se afla pistilii, intre cari se afla unu bumburetiu verde ce stà in legatura cu capetulu cotorului, in acest'a se asiédia seminti'a. Ros'a are unu mirosu fórte bunu; colórea ei e alba rosia sî galbina, se afla inse sî de alte colori câci unu gradinariu bunu sci produce rosa cu diferite colori.

Din rose inpletescu fetitiele celea bune cununi la dïu'a onomastica a parintiloru, fratiloru sî amiciloru sei, câci prin acei-a le facu bucuria mare.

Mari'a cea fâra pacientia. Dóue sorori An'a sî Maria s'au rogatu de mam'a sea sè le dea loru cei doi rugi de rose ce se afla in gradin'a loru. Rogarei loru se facù destulu câci mam'a impartií rugii intre sorori dandu unulu unei-a pre celu alaltu, celeilalte. Vení prima-véra, rugii incepu a face muguri; Mari'a numai avea rebdare de a asceptá cá sè infloréscа odata rugulu seu, de aceea se púse sî au deschisu toti mugurii; ei produsere florile intru adeveru, inse aceia in scurtu timpu se vestedïra sî cadiura josu. An'a asceptà cu paciintia pâna cându mugurii inflorira de sine.

Vediendu Mari'a ce flori frumóse are sora-sea nu i parea bine; observându mama-sea, cà cu câta parere de reu cauta ea la rosele sórei sele dïse: invétiate iubita fiica a fi pacienta, câci pacienti'a aduce mai curundu séu mai tardïu remunerare. Pacientia aduce rose.

Carolin'a cá plivitoria. Carolin'a s'a dusu cu mama-sea in gradina; Vino! dïse ea, iubita mama, sè ne ducemu la stratulu meu cá sè vedemu ce face resed'a mea. Din departare se vedea cà stratulu totu au inverdïtu. Vediendu Carolin'a stratulu verde strigà cu bucuria: O! uitate mama, tóta resed'a mea au resaritu. Stai, dïse mama-sea iubita fiica, sè vedemu ai de ce te bucurá? Cauta, buruén'a acést'a nu e buna aicea, scirulu acest'a trebue smulsu afara, câci déca nu vei pliví resed'a, apoi sè seií cà buruenele acestea o inadu-

siescu. Buruenele nu le am saminatu sî totusi s'au facutu din saminti'a ce o batù vêntulu aicea de aiurea. Vine numai, uitate intre buruenele acestea, plant'a acést'a, ce e de colóre verde intunecata e plant'a, ce o ai semenatu tu, si care se dîce reseda. Buruenele acestea su-fórte stricatióse, ele sugu totu nutrementulu resedei sî o inadusiescu. De aceea e de lipsa cá buruenele sè le smulgemu sî sè plivimu resed'a, inse cu mare precautiune cá sè nu smulgemu cu buruenele sî florile. Vine dar' sè plivimu resed'a. Dupa ce se apucara de lucru asiá vorbí mam'a câtra fiica: Buruenele rele semana tare cu pruncii cei rei; déca cei rei vinu in o societate cu cei buni, cei rei strica pre cei buni. Decî daru, ferescete de cei rei, sî cauta societatea celoru buni.

§. 44.

Agrii si lunce'e.

Cându am fostu cu voi pre campu, v'am aretatu agrii. In unii agrii am vediutu grâu, in altii secara etc. Spuneti-mi dar' ce plante se facu pre agrii? — Pre agrii se face grâulu, secar'a, ordiu, ovesu, cucuruzu, rapitia, mazeriche, cânepa, tabacu sî crumpene (in unele parti).

Uitati-ve incóce, eu voiu aretá unu firu de grâu sî unulu de secara, voi inse spuneti-mi ce diferintia e intre form'a sî colórea loru? — —

Aci ve aretu ordiu sî ovesu, ce deosebire aflati in colórea sî form'a loru? —

Grâulu, secar'a, ordiulu sî ovesulu se numescu cerialie.

Óre cresce-aru cerealiele pre agrii, déca omulu nu learu semená sî nu le-aru cultivá prin ostenelele sale?

Cum pregatesce agronomulu pamintulu in care sémana cerealie? — Déca pamentulu e sterilu lu-gunoiesce, dupa acei-a lu-ara de dóue séu trei ori, in unele locuri lu-curatie cu grap'a. Cum sémana? — Seminti'a ce voiesce agronomulu sé o sémene, o torna in unu sacu, pre acel'a lu-iea in spate sî cu o mana totu iea din sacu sî arunca seminti'a mergundu inainte, dupa aceea pléca cu grap'a sî

astupa seminti'a semenata in pamintu. — E de ajunsu ostenéla omului spre a poté produce bucate? — Nu e de ajunsu. Pre langa ácestea mai dà sî Dumnedieu ploie, bruma, caldura pre lânga care resare seminti'a, cresce sî déca nu vine ver' o fortuna capatàmu rode indiecite sî ér' indiecite.

Ce fortune potu vení preste bucate? — Grindina, ghiatia, seceta, prea multe ploi, séu sî esundàri.

Grâulu. Seminti'a semanata siede in pamentu cá unu pruncutiu in léganulu seu. Prin caldur'a sórelui se tradiesce, incoltiesce sî prin umediél'a pamentului si-capata nutrementulu de lipsa.

Coltiulu arunca radacini subtïri, sî din frundiutiele lui se face cotorulu. Cotorulu séu paiulu e golu din launtru, ér' din afara e nodorosu. In vîrfulu paiului cresce unu spicu cu capsulele de semintia un'a dupa alta, care la inceputu su-acoperite cu nesce frundiutie, mai tardiu inse sî dintre acestea esu afara. Paiulu cresce une-ori in marimeâ unui omu, atâtu elu câtu sî spiculu e in unu timpu anumitu verde. Dupa ce cadu florile grâului, se nascu in capsule firele de grâu, paiulu sî spiculu incepu a se ingalbiní, frundiele a se uscá, firele de grâu, ce la inceputu erá moi, incepu a se invîrtosiá; spicurile cele pline si-pléca capulu, ér' celea góle sî lu-redica in susu. Dupa ce s'a coptu grâulu — apoi vine secerisiulu.

Secerisiulu. Dupa ce grâulu s'a coptu, atunci e timpulu cá sè se secere. Grâulu séu se secera, séu se cosesce, se léga in snopi, se pune in diumatàti, diumatàtiele se punu pre caru, sî se ducu acasa unde tóte se punu in unu stogu frumosu; din stogu se iea grâulu sî se inblatesce séu se calca, dupa ce s'au vênturatu se baga in saci sî in aceia se duce in ladoia séu magasine.

Folosulu grâului. Dintre tóte plantele, grâulu e plant'a cea mai folositóre. Din grâu se face farina, din

acest'a se face pane, (sî multe alte bucate; — ce feliu de bucate?) Pâna ce avemu pane nu flamendiemu. In tatalu nostru inca ceremu panea de tóte dîlele. Din secara se fierbe vinarsu, cine bea vinarsu multu, acela devine seracu sî stupidu. Din cotorulu grâului, su-paiele, câci cotorulu cerealeloru se numescu paiu. Paiele inca su-folositóre, câci servescu de nutrementu sî de patu viteloru cornute; ómenii le folosescu spre a face focu cu ele, sî spre a acoperí casele; se mai facu sî palarii sî altele din paie.

Observatiune. Invetiatoriulu póte vorbí sî despre alte cerealie in modu intrebatori, precum: Cum e? — Cum se lucra? — Spre ce se folosesce? —

Canep'a sî inulu. (Despre acestea se invétia mai vîrtosu fetitiele). Maria s'a dusu odata cu mama-sea pre campu. Chiar' atunci inflorea inulu. O! dîse ea, ce flori frumóse suflorile acestea, vinete. Óre ce feliu de flori su-acelea? Acelea iubita fiica su-flori de inu, respunse mama-sea. Cu acestea cuvinte merse mai incolo; Mari'a intréba trecundu mai departe, o! mama óre ce pute aici asiá de tare? — Mama-sea aretà câtra o canepisce sî dîse: Acestu mirosu greu vine dela canepiscea aceia. E dauna a semaná canep'a puturósa dîse Mari'a; mama-sea inse i respunse: Nu scií ce vorbesci fiic'a mea. Camesi'a alba ce o ai pre tine se face din canepa séu inu. Maria se uimí audîndu cà din ce se facu camesiele albe, sî rogà pre mama-sea sè-i esplice cum e aceia cu potintia. Intru adeveru e lucru frumosu a sci, cà cum se facu camesiele albe, vine mai in colo pâna la razoru, câci acolo ti voiu esplicá. — Éca acést'a e canep'a, florile ei nu sunt prea frumóse. Acést'a e canep'a de samintia sî se cóce mai tardîu, ér' acést'a ce infloresce acum'a e canepa despre care voiescu a vorbí. Dupa ce a crescutu acést'a sî s'a coptu, apoi o smulgemu din pamentu, o legamu in manusia sî o punemu sè se usce. Canep'a cea cu semintia se inblatesce sî din semintia se face oleu. Peliti'a cotorului se póte trage josu in forma de sfasie, din care se face pandi'a. Ca din sfesiele acelea sè se póta face cetoru, e de lipsa cá cotorulu, cum e, sè lu-topimu

adeca sè lu-punemu pre câte-va dïle in apa. In apa se schimba colórea canepei, se face alba; dupa ce canep'a e topita, atunci se scóte din apa, se spala bine, sî se usca. Canepa asiá lucrata, se mecela adeca cotorii se rumpu prin melitia, cotorii rumpti asiá devinu posderi si aceia inca se curatia usioru de pre sfesie; sfesiele se léga la olalta, se scarmana prin pepteni sî se prefacu in fuiore. Fuiorele se torcu, tortulu se tiese, tiesetur'a e panza, care bilindu-se mai de multe-ori in apa se face alba; sî din aceea se croiescu apoi camesile. Camesile dar' asiá se facu din canepa. Din pandia se facu sî ismene, lipedeia, fetie de perine, stergàrie, fetie de mésa, saci, scergàrie de blide, sdremtie etc. Dupa ce Maria a ascultatu cu atentiune tóte acestea dïse: Tóte câte le ai dïsu se facu cu mare ostenéla, inse totusi se resplatesce ostenél'a câci totusi e mare bucuri'a, cându scimu ca ladïle ne sunt pline de pandiarii. Vediutau óre-care dintre voi lucrurile acelea ce le au enaratu Mariei mama-sea? — Én spune-mi N. cum urméza lucrurile acelea unulu dupa altulu?

P a s i u n e a. Cându am fostu cu voi pre campu ve-ti aduce aminte cà a-ti vediutu unde pasceau vacele, boii, vitieii, oiele, porcii sî caii. A-ti vediutu cà pasiunele erau acoperite cu érba verde. Ce su-dara pasiunele sî pentru ce suacelea? — Pasiunele su-nesce locuri acoperite cu érba sî servescu viteloru in timpu de véra, câci acolo se mana cá sè pasca. Nu a-si crede cà sciti, pentru ce cresce érb'a pre pasiuni de sî nu o sémana nimine, nu credu sè sciti cum e ace'a, cà vitele o pascu sì totusî ea nu pere ci déca e timpulu favoritoriu cresce. Acestea inse indata le ve-ti scí dupa ce ve-ti cunósce natur'a érbei. (Invetiatoriulu le aréta unu firu de érba).

Érb'a are radacina manunchiósa, din manunchiulu acest'a crescu firele de érba, cari din launtru sunt góle, din afara aréta nesce nodutie sî nesce membre mici, din cari crescu frundiulitiele subtïri. In vêrfulu frundieloru se afla o floricica bruneta, ce de abia se póte vedé. Radacin'a manunchiósa nu se scóte din pamentu nici preste érna, ea remane acolo sî nu piere. Indata ce vinu dïlele caldutie de primavéra radacin'a incoltiesce sî loculu

ér' incepe a inverdií. Atunci se póte vedé cum ésa o frundia dupa cealalta, érb'a cresce déca nu cumva i-stricàmu chiaru radecin'a.

Lunc'a. Pre lunci inca se face érba in care crescu nenumerate flori cu deosebite colori. Érba despre lunci nu se pasce, ci se tiene oprita, cá dupa ce a crescutu sè se cosésca sî cá sè faca din ea fênu.

Fênulu se face in modulu urmatoriu: Dupa ce érb'a au crescutu, cosatoriulu merge la ea sî o cosesce; érb'a cade josu, sïrulu acela, care se face cadiendu érb'a la pamintu se numesce brésda. Bresdele se lasa mai multe dïle pre pamentu cá sè se usce, sî cá sè se usce sî mai bine, bresdele se intorcu sî se scutura; dupa ce prin acestu modu s'a uscatu érb'a, se numesce fênu, se aduna la olalta, se pune in capitie sî mai tardiu in clài.

De ce nu e bine a adunà fênulu umedu? — De aceea, pentru cà se mucediesce, se acresce sî vitele nu lupotu mancá; ba déca se aduna inca fiindu tare umedu se sî aprinde.

Aduceti-ve aminte cà pre lunci am vediutu in unele locuri apa? — Luncele su-de comunu locuri asiediate, prima-véra acoperite cu ap'a. Apa lasa dupa sine molu, prin care luncele devinu fórte productive.

Diferintia intre agrii sî locurile cositóre.

Agrii se ara, locurele cositóre ba. In agrii semanamu samintia, in locurile cositóre nu semenamu. Agrii dáu mai multu nutrementu ómeniloru, locurile cositóre inse viteloru. Agrii su-in pàrti mai redicate a campului, luncele in locuri mai asiediate.

§. 45.
Padurea.

Care dintre voi au vediutu padure? — (Provocare la intuitiune). Din ce consta padurea? — Cum stau in ea lem-

nele, stau in ordine séu inprasciate? Egala e inaltĭmea lemneloru? — sunt in padure sî carari? etc.

Reasumare. Padurea consta din mai multe lemne. Lemnele nu stau in ordine nici su-indepartare egala unulu de altulu, lemnele din padure stau in prasciute sî une-ori asiá de rari, câtu cunun'a unui'a de abia ajunge la cunun'a celuialaltu. Unele lemne din padure crescu fórte tare sî oblu, altele remanu micutie sî strambe pentru cà nu au locu de ajunsu. Sî in padure sunt carari, chiaru cá in comuna.

In locuri de acelea unde nu se afla multi locuitori precum in America sunt paduri in care nu sunt carari, sî in care nu au umblatu nici unu omu. Sunt paduri in care de candu a facutu Dumnedieu lumea nu au fostu sufletu de omu, acelea paduri se numescu codrii seculari.

In unele paduri sunt deosebite feliuri de lemne. In unele se afla in numeru mai mare stejarii, sî in acestu casu padurea se numesce padure de stejari; in unele se afla mai multi fagi, acea padure se numesce apoi padure de fagu. In unele se afla mai multu mestecànu, atunci se numesce padure de mestécanu; în altele se afla bradi mai multi, aceea padure se numesce de bradi; sunt paduri in cari se afla teiu mai multu, acelea se numescu paduri de teiu. In unele paduri se afla in numeru mai mare salce, aceea se numesce padure de salce. Lemnele ce se facu in padure se numescu lemne de padure.

Ici-colé se afla sî intre lemnele celea mari sî tufise precumu sunt tufele de smeura, de alunu, de córne, de porumbele sî de spini. In pagiscele din padure, ba sî sub lemne se afla fragi, rose, selbatece, matragune bureti sî muschi etc.

In padurile celea mari siedu animale selbatece precum lupi, vulpi, ursi, porci selbatici, iepuri, capriore, cervi, sierpi etc.

In paduri se afla sî paseri, precum: filomel'a séu privighetori'a, inariti'a verde, motacil'a rosi'a, mierl'a, ciór'a, tiérc'a, porumbii, ciocanitorea, turturice etc

F o l o s u l u p a d u r e l o r u. Padurile ne sunt de fórte mare folosu. Din padure luamu lemnele ce ne trebue la ori ce intreprindere, precumu la facerea unei case, la facerea focului, a carbunelui; din lemne facemu més'a, scaunele sî alte mobilie de casa. Padurele ne folosescu sî prin animalele ce se afla in ele, prin ele se curatiesce sî temperatur'a sî se sustine sanătatea.

S t e j a r i u l u. Radacinele stejariului se estindu in departare fórte mare, trunchiulu sî crengile su-lungi; din stejariu se facu naile, casele, morile, podurile, sliperii la calea ferata. Fruptele stejarului se folosescu de nutrementu bunu pentru porci; din crengi sî frundie se facu bóbele de stejariu ce se folosescu la coloritulu pelei. Stejariulu cresce fórte incetu sî traesce si o mia de ani. —

G h i n d'a s î b o s t a n u l u. Unu agronomu se puse sè odihnésca sub umbr'a unui stejariu. Nu de parte de elu erá unu bostanu mare, cautandu la bostanu sî la ghind'a de pre stejariu dïse: Sè fi atîrnatu dela mine, eu altu-mintrea facemu impartîrea; stejariulu acestu mare aru trebuia sè faca frupte mari cá bostanulu, ér' viti'a cea mica trebue se faca rode mici. De abia dïse în sine cuvintele acestea, éca i-cade o ghinda de pre stejariu oblu pre nasu; sì asiá de tare lunemerì incâtu incepú ai curge sangele. — Atunci se intórse agronomulu sî dïse: O! ce omu fâra minte sum eu, ce am cugetatu au fostu reu, câci déca in loculu ghindei aceste'a cadea pre nasulu meu unu bostanu de siguru totu mi lu-sfermá.

Sè multiamimu pentru tóte,
Cum lea facutu Dumnedieu

Dumnediu tóte le póte,
Tóte au destinulu seu.

Bradulu Bradulu e unulu dintre celea mai frumóse lemne; trunchiulu bradului cresce fórte inaltu sî de totu oblu; crengile lui su-plecate (se aréta chipulu bradului) are nesce frundiutie ascutîte, cá acele gróse de cusutu, inverdiescu sî érn'a sî nu cadu josu. Bradulu e folositoriu, elu se folosesce la ori ce edificiu; din elu se taia scanduri, letie, cá lemnu de focu e pré bunu. Din bradu scótemu sî rasîn'a cu care se varsa naile sî se ungu arcurele. Fruptele bradului (cucuruzulu) se folosescu prin aceia, cà se face din ele medicina sî alte beuturi. Bradulu are mare insemnatate la prunci, câci pre la craciunu le aduce angerulu multe presente pre o creanga de bradu.

Mestécanulu. Mestécanulu e unu lemnu (arbore) frumosu, subtîre cu cója alba; créngile su-pline de mladitie séu vergi sî florile su-in form'a mîtiesioreloru. Folosulu e fórte mare, din crengile lui se facu cercurile, mladitiele se folosescu in deosebite moduri, cu deosebire se folosesce prin mesari sî strugari. Carbunii ce se poftescu la pravulu de pusca se facu din mestécanu; negrél'a ce se folosesce la tipografia inca se face cu carbuni de mestécanu.

Bradulu sî mestécanulu. Odata s'au adunatu mai multi prunci la olalta sî incepúra a vorbí despre arbori. Unulu dintre ei dîse: Sciti voi care arbore e mai frumosu? — Celu mai micu dintre ei cu numele Adamu dîse, arborele (pomulu) craciunului e celu mai frumosu, câci elu ne aduce multe lucruri frumóse, sî pre lânga aceia i-stà fórte bine cându aprindu luminele ce su-puse pre la craciunu pre elu. Intru adeveru, strigara toti, intru adeveru asiá este, arborele craciunului e celu mai frumosu. Unu altu pruncu intréba dupa aceia: Spuneti-

mi care e arborele celu mai uritu? — Mestécanulu, strigà Franciscu pentru cà din elu sè facu sî vergile cu cari ne batu; la acestu respunsu toti incepura a ride, câci toti sciau cà tatulu lui Franciscu are acasa vergi cu care pedepsesce pruncii cei ne ascultatori. Feix sî Jung.

Buretele. Buretii crescu in locuri umede si umbróse, de aceea se afla mai desi in paduri; crescu fórte repede, in 24 óre se desvólta de totu, nu au frundie nici flori. Din bureti se face ésca, unii su-buni de mâncatu, altii su-pericolosi câci contienu veninu.

Plantele veninóse. In unele paduri se afla pre tufisie nesce bobe negre sclipitióse in form'a ceresieloru sî se numescu beladone. Acestea su-veninóse. Plantele veninóse causéza dureri de capu, de fóle, déca le mâncàmu, ba une-ori causéza chiaru sî mórte. In locuri umede cresce lânga beladone baraboiulu dulceamaru, care samana tare cu strugureii sî plant'a acést'a e veninósa. Acést'a planta au causatu dureri mari pâna acum la multi prunci nesatiosi.

Observatiuni. Invetiatoriulu póte face atenti pre prunc sî la alte plante veninóse ce crescu in tienutulu acela d. e. masalaristi'a sî altele, sî va face bine, déca le va spune cà plantele veninóse se folosescu de medicina, sî cà asiá-dara nici acelea nu su-facute in desiertu.

Locuitorii padurei sî a campului. Pre cum are comun'a locuitori, chiaru asiá are sî padurea sî campulu. Enumerati-mi paserele ce le conósceti sî sciti cà locuescu in padure. Enumerati-mi acele animale patru-pedate, cari locuescu in padure sî le conósceti séu a-ti auditu despre ele. Enumerati-mi paserele campului. Enumerati-mi animale ce siedu parte in padure parte pre campu. — Enumerati-mi nesce animale ce siedu in locuri apatóse. —

Filomel'a sémana cu vrabia (paserea), cea de antaiu e mai subtîre, are pene de colórea ruginei, nu are pene frumóse, dar' are unu versu de totu placutu.

E pasere folositóre, câci consuma vermii. Acelu pruncu, care strica cuibulu filomelei i strica ouele sî i iea puii — pecatuesce, Tómn'a se duce dela noi in tienuturi mai calde unde Dumnedieu sî de nutretiulu loru s'au ingrigitu.

Paserile ce se muta in totu anulu dela noi se sciu duce, fâra a fi invetiatu calea.

Cându se reintorcu si-cauta loculu nascerei sî cuibulu. Dumnedieu le-a datu instinctulu acest'a.

Ce paseri mai conósceti dintre celea cantatorie? — Cunósceti sî alte paseri ce se muta? — Care su-acelea? —

Lupulu. Lecuitoriulu celu mai infricosiatu a padurei e lupulu. Elu are códa lunga, e de marimea unui câne de macelariu, dar' mai corpulentu, colórea perului e mai multu suria. Diu'a siede ascunsu sub tufe prin paduri, sî numai nóptea pléca spre a-si cautá prad'a.

Lupulu omóra capre, cervi, iepuri, vulpi; sare sî asupra cailoru, vaciloru, oieloru, ba déca e flamentu sare sî la omu. Lupulu asiá e de mancatiosu, in câtu de odata mânca doue, trei oi. Are unu mirosu tare bunu sî prin pandire cauta animalele. Une ori se afla in multîme mai mare; unu casu fórte reu pentru acelu tienutu. In casuri de acestea se facu venatorie mari sî prin acelea se pustiescu séu se alunga din unu tienutu.

§. 46.

Dealuri, afundimi, riuri, minerale.

Observatiune. Dupa jurstàrile sî firea locului se potu pune urmatórele intrebari: In aceea parte a campului unde su-agrii, vediutati dealuri, adeca nesce parti de locu inaltiate pre suprafacia pamintului? — Mai afunda e suprafacia pamintului acolo unde suluncele, de câtu aiuria. Este in vàile acelea apa? — Avemŭ noi apa curgatoria? — etc. etc.

Reasumare. Ace'a parte de pamintu, care e obla fâra dealu sî fara vài mari, unde adeca pamentulu e cá o lespede, — se numesce siesu. (In campulu nostru avemu siesu colo sî colo). Aceea parte a campului, care e pucinu afunda, obla sî neteda, se numesce pratu (pruncii se facu atenti la praturele campului loru). Déca inaltiarea unoru parti de pamentu din campulu nostru nu e mare, atunci partea aceia se numesce gruetiu. Acea parte a campului unde se afla mai multe gruetie se numesce gruetia. (Aci se póte amintí de gruetiele din campu, se potu amintí sî mormintele). Déca inaltiarea e mai mare, atunci aceea inaltime se numesce dealu, loculu unde sunt mai multe inaltïmi de acelea — e locu delosu, séu muntosu, ér' déca muntii acesti'a su-desi, sî in apropiare unulu de altulu, atunci se forméza o catena de munti (se potu aretá in desemnu). Partea de desubtu a muntelui se numesce pitiorulu séu pól'a muntelui, ér' cea de asupra se numesce vîrfulu muntelui, siesulu dintre doi munti séu dóue dealuri se numesce vale (se póte aretá in chipu). Intre dóue catene de munti se intindu vàli lungi.

Apele su-curgatorie séu statatorie. Statatorie se numesce acei'a, care nu curge, sî curgatoria, care nu sta, ci curge. Ap'a ce se aduna pre siesuri dupa ploi mai indelungate, séu care remane pre siesu dupa esundàri se numesce balta; déca balt'a nu séca nici nu curge ci remane, apoi se numesce lacu; unde ap'a ésa din pamentu afara, acolo e sorgente séu isvoru (mai adeseori se âfla isvórele in cóstele dealuriloru). Isvorele mai mici inca curgu in josu sî intelnindu-se si-facu locu sî curgu impreunate mai de parte; acestea se numescu perîu séu rîuletie. Déca rîuletiele se impreuna la olalta sî curgu impreunate mai de parte in locu mai latutiu decâtu rîu-

letiele se numescu rîu. Rîurile inca curgu, se impreuna la olalta in fluvie sî se ducu in acelu locu, unde e apa mai multa adeca in mare. Loculu acel'a preste care curge ap'a, se numesce matc'a séu fundulu apei; canalulu, ce lu-forméza ap'a curgatoria intre tiermuri se numesce albia, láturile albiei se numescu tiermuri; déca stâmu cu facia in acea parte, câtra care curge rîulu, atunci avemu in drépt'a tiermurea drépta, sî in stâng'a tiermurea stâng'a (isvórele, rîuletiele sî rîurile trebue aretate sî comparate pre mapa aretandu sî impreunarea loru). (Folosulu siesuriloru dealuriloru sî a gruetieloru.)

Spre a conósce folosulu acestor'a, va pune invetiatoriulu astfeliu de intrebàri: Care parte din lunc'a nóstra e mai inalta? — Care mai afunda? — Ce se face acolo, sî ce se face aici? — Cari locuri su-gruetie? — In care parte su-dealurile? — etc. Se mai potu compará urmatóriele:

Locurile celea oble ale dealuriloru se folosescu prin aceea, cà se sémana cu cerealie; locurile umede a lunceloru sî siesuriloru se folosescu cá locu de cositu, locurile mai delóse se facu folositórie prin aceea, cà din ele facu vinie, dealurile arinósa se folosescu la edificare.

Pre unele dealuri se plantéza vinie, din care producemu vinulu. Pre unele dealuri cresce érba frumósa acelea se folosescu de pasiune; sunt dealuri, pre cari se facu paduri, sî ér' altele, pre cari nu se face nemica, sî prospitiéza cá sî cându aru fi plesiuge. Sunt unele dealuri, din cari se inaltia stanci, altele pre cari neincetatu se afla néua. Din unele dealuri se sapa auru, argintu, fieru, arama, plumbu, sare, varu, carbuni de pétra etc. Acelea locuri unde se afla stufe (invetiatoriulu le spune ce e o stufa) sî unde se sapa petrele se numescu ocne séu bài, ér lucratorii ce sapa, se numescu minari, baiesi.

P é t r a d e v a r u. Varulu nu se póte folosí in starea aceea cum ni-lu dà natur'a; pentru acea mai antaiu se arde, apoi se stânge; in starea acést'a adeca cá stinsu se folosesce spre varuire sî la edificare.

Cum se stânge varulu? — Ce se vede cându tornàmu apa pre varu? — Pentru ce e periculosu a stá lânga varu ce stropesce cându se stânge?

C r e t'a. Sî cret'a se sapa din pamîntu. Cret'a e alba, usióra, se rumpe usioru, la pipaitu apare fina, fâra gustu, se folosesce pentru colórea ei spre scriere. Este creta sî de colóre rosia. (Calitàtile creteí trebue aretate).

S a r e a. Cum e colórea? — Gustati cum e gustulu ei? — Aci este unu blidu de apa gustati-o, are gustu de sare? — Se punemu in blidulu cu apa o lingura de sare menunta, ore vede-o-vomu ce s'a facutu din ea? — Gustati acum ap'a, ce gustu are? — etc. etc.

R e s u l t a t u l u. Colórea sarei e alba, une-ori sî vêneta alba. Sarea se sdrobesce in frustre fórte mici, gustulu e saratu, in apa se solvesce sî i-dà gustu de sare; sarea se solvesce sî in mancàri sî le dà gustu saratu. Déca carnea e bine sarata nu se strica (pescii sî carnea de porcu se saréza tare). Sarea se scóte in frustre mari din ocne. Ce sare mai conosci afara de cea de tóte dïlele?

S u l f u r'a (putiós'a). (Intuitiunea sulfurei). Sî sulfurea se scóte din pamentu, une ori e amestecata cu alte petre. Colórea e galbina sclipitiósa, la pipaire se pare a fi unsurósa, se póte usioru rumpe. La focu se topesce sî se aprinde usioru, din acea causa se folosesce la lemnutiele de aprinsu. Déca arde cu flacara, flacar'a are colóre vêneta, sî mirosulu ce lu-dà e inadusietoriu. Se folosesce la facerea pravului de pusca, sî la medicina.

F i e r u l u. Fierulu se sapa din pamentu. Se afla amestecatu cu alte minerale de cari numai prin caldura mare se póte despartií. Fierulu curatu sclipesce, e greu, sî prin caldura mare se póte intinde. Fierulu e stuf'a cea mai folositóre, servesce materia din care se facu nenumerate instrumente, fierulu e unu ce, de neincunjuravera lipsa.

A r a m'a. Aram'a se afla in pamentu, amestecata cu alte minerale, numai cá stufa. Arama e sclipatiósa, grea, se póte intinde sî are colóre rosia. Déca vasele de arama se lasa necuratïte, séu déca punemu in ele bucate acre, ele capata o facia verde; acést'a e otrav'a cea mai infocata sî póte usioru causá mórte atâtu ómeniloru câtu sî animaleloru. Din arama se facu vase, sî alte instrumente, se amestecà cu alte metale sî servesce de materialu din care se facu clopotele sî unele vase.

Bàltile, riurile fluviele sî locuitorii loru. Ce animale vietuiescu in balti, rîuri? etc.

B r ó s c'a. Capulu brósceloru ce se afla in balti e mare, corpulu e turtitu, are pitióre mari sî colóre négra cu linie galbine. Une-ori esu din apa, se punu pre tiermuri sî saru acumu in apa acumu afara. Brósc'a vietiuesce sî pre uscatu sî in apa sér'a, cându se amesteca diu'a cu nóptea si-scotu capetele din apa sî incepu a cantá cu o larma mare. Érn'a se ascundu in fundulu molului sî amortïte remanu acolo pâna ce vine primavér'a. Ouele cele mici sî negre ce le oua, sî din cari se sporescu le lasa in molu; sórele de primavéra incaldïndu molulu le clocesce sî scóte puii, care in dïlele prime suфórte micuti sémana tare cu pescutii, su-tare vioi sî saru prin apa; dupa pucine septemane si-ascundu codile sî le crescu pitiórele. Au sange rosiu, se nutrescu cu musci sî vermi sî su-reci la trupu.

Perîele curgu pre siesuri in forma sucita sî unde e la vale cu repediune mai insemnata. Ap'a li e curata, pre tiermurile loru crescu flori frumóse. Dupa ploi mari esundéza preste lunci sî le facu productive. Ap'a perîeloru mana róte de mori sî masîne.

Fluvii curgu frumosu pintre agrii, lunci, sî pre lânga orasie. Preste fluvii se facu poduri, se trecu inse sî cu luntritie. Dupa ploi mari, séu cându se topesce néu'a tare sî repede, atunci sî fluvii esundéza preste agrii sî lunci, ba une ori intra sî in orasie; acést'a inse nu tiene multu timpu câci scadiendu ap'a, se sî retrage in albi'a sea. — Pre fluvii mai mari umbla sî cu nài de vaporu séu cu ventrele.

P e s c e l e. Pesci siedu in fluvii. Ei nu-su acoperiti nici cu peru nici cu pene ci cu soldi lucitori. Pescii nu au pitióre ci numai nesce inotatorie pre pantece sî la códa in form'a unoru aripi; cu acelea inóta cu mare celeritate. Cu inotatori'a depre pantece plutesce ér' cu cea dela códa carmuesce. Cându pescele voiesce sè ésa de asupra apei, atunci si-umfla besïc'a, ca corpulu sè i fia mai usioru; ér' déca voiesce a inotá mai in apa, atunci elibera aerulu din besïca prin apasare, sî indata se cufunda fiindu mai greu. Pescele n'are lipsa de aeru spre a poté resuflá. De ambe pàrtile capului are câte o gaura, in cari sunt lamine carnóse preste care curge ap'a ce elu suscependu-o atâta aeru primesce cu ea in câtu e de ajunsu spre a potea resuflá. Pescii vietiuescu numai in apa, se nutrescu cu vermuti de apa sî pescuti merunti. Icrele loru le clocesce sórele prin caldura, din ele esu pescutii. Pescii au carne buna, sî dau multu folosu omului; pescarii prindu pescii cu mrej'a.

Ce pesci sî ce animale de apa mai cunósceti?

§. 47.

Punerea in ordine a productelor pana acum pertractate. Animale, plante si minerale.

Mineralele. De unde am dïsu cà se scotu mineralele? — pétr'a de varu? — etc. Sarea, pétr'a de varu, fierulu, aram'a, aurulu etc. se numescu cu unu nume generalu — minerale, sî se scotu din pamentu. Enumerati-mi tóte mineralele ce ve sunt cunoscute, minerale sunt: sarea, aurulu, cret'a pétr'a de varu, carbunele de pétra etc. Ce calitati are sarea? Sarea are calitatea de a se topí in apa, sî dà unu gustu saratu. Calitatea acest'a are-o sî sarea mîtii? — Tóte mineralele ce se topescu in apa sî dau apei unu gustu de sare, se numescu: sàri. Enumerà-mi mineralele, ce ti-su conoscute.

Ce calitate are fierulu? — Fierulu e lucitoriu, e fórte greu, se póte intinde, in focu se topesce. Acele minerale, ce su-grele, lucitorie, se potu intinde, sì in focu se topescu au nume generalu: metale; déca metalele su-amestecate cu alte minerale se numescu stufe. Ce stufe ti-sunt conoscute? — Ce calitati are sulfur'a? — Ea se aprinde sî arde; acelea minerale ce se aprindu sî ardu se numescu: minerale aprindietorie. Ce minerale aprindietorie ti-sunt conoscute? Póte-se bate sî intinde cret'a séu pétr'a de varu? — topescu-se in focu? — Acelea minerale, cari nu se aprindu, nu se topescu, sî nu se potu intinde se numescu: petrii. Ce petri ti-sunt cunoscute? —

Ce calitati are lutulu? — (intuitiune — —). Are acea calitate ca se móie in apa. déca se usca, se invertosiesce fórte tare in focu asiá se invertosiesce de cugeti cà e pétra.

(Vasele de lutu). Acelea minerale, cari se moie in apa, sî care se invertosiescu sî in focu se mai petrifica se numescu: minerale lutóse. Conósceti voi de acelea? — Asiá-dara ce feliu de minerale sunt? — Sunt sàri, minerale petróse, aprindietoria etc.

Plante. De unde cresce mèrulu? — dar' ciresiulu? — dar' crastavetele? — dar' grâulu? — etc. De unde sì iau nutretiu? — Preste totu acelea corpuri ce crescu din pamentu sî si-tragu nutremintulu din elu se numescu plante.

Enumera-mi mai multe plante.

Mare e trunchiulu mèrului? — a ciresiului? — etc. De sine cresce trunchiulu mèrului din radacina? — Trunchiulu strugureiloru, a rugiloru inaltu e? — Acei pomi, a càroru trunchii crescu din radacina, sî su-inalti, se numescu arbori cu truuchiu inaltu; aceia inse, la cari crengele crescu indata din radacina, — se numescu tufe. Enumera-mi nesce arbori cu trunchi inalti, sî nesce tufise. De ce ne place mèrulu? — de ce pèrulu? — etc. Acei arbori, cari se crescu pentru pomele loru, se numescu pomi, ér' cei alalti i numimu preste totu arbori, ba sî numai lemnu. Enumerati-mi nesce pomi, sî apoi nosce arbori, séu lemne.

Tari su-trunchii si ramii arboriloru? — Ce pàrti compunu trunchiulu sî ramii? — (cój'a, lemnulu, madu'a). Afla-se sî in firele de paie séu in cotóre pàrtile acestea? — Din ce pàrti costau acelea? — Multu timpu tiene trunchiulu arborelui? — Dar' cotorulu de curechiu? — Dar' paiulu? — Acelea plante, cari au trunchiu vertosu, lemnosu sî tienu multu se numescu plante lemnóse: acelea inse cari au cotoru séu paia ce nu tienu multu ci in acelu anu pieru in care se sî facu — se numescu plante erbóse.

Enumera-mi nesce plante ce se numescu legumi? — Enumera-mi nesce cerealie ce se cultivéza spre a serví omului de nutrementu; enumera-mi sî de acelea ce servescu animaleloru de nutrementu.

Enumera-mi plante de acelea, cari se crescu pentru frumseti'a floriloru loru. Enumerati-mi de acelea, ce servescu de medicina. Enumerati-mi plantele veninóse. Cari su-plantele acelea, ce nu au nici flori nici frundie? (buretii). Cari plante au numai frundiulitie? — — (muschii).

Reasumare. Plantele su-lemnose séu erbóse. Intre celea lemnóse sunt cu trunchiu tare sî inaltu, apoi, tufóse cu respectu la folosu sunt inca de a se deosebí sî pomii. — Intre érburi sunt legumi de casa sî de celea selbatece, etc. etc.

Animalele. Care animale se numescu de casa séu blande? — Animale de casa se numescu acelea, pentru a ca-

roru nutrementu noi ne ingrigimu. Cari animale se numescu selbatice? — Selbatice se numescu acelea, cari se ingrigiescu de nutrementulu loru in paduri séu pre campuri.

Spune-mi ce animale de casa ti sunt conoscute? — dar' selbatice? — Care si-cauta nutrementulu in padure? — dar' pre campi? — Cari vietiuescu pre uscatu? — Cari in apa? — Cari in pamentu? — Cari in ambele? — Cari vietiuescu pre alte animale? — Enumera-mi nesce animale, ce su-acoperite cu peru? — Cari su-acoperite cu lana? — Cari cu pene? — Cari cu soldi? — Cari animale su-góle? —

Enumera-mi nesce animale cu patru pitióre; — — cu siésa pitióre; — — dar' cu optu pitióre? — dar' cu mai multe pitióre? — dar' fâra pitióre? —

Enumera-mi nesce animale sugatorie; enumera dintre acestea unele rapitórie; — nnele rumegatorie; — unele cu copite; — altele cu unghi'a taiata in doua, — in patru pàrti.

Enumera-mi nesce animale sburatorie; — enumerati-mi nesce paseri rapitórie; — cantatorie; — inotatorie — baltaretie; — animale osuóse; — ne osuóse; — cu corpu móle; — cu corpu bresdatu.

Enumera-mi animale ce aspira cu plamenele; — — acum de acelea ce aspira cu botulu; — — de acelea, cari au sange rosiu sî de acelea ce au sange albu; — cari au sange rece. —

Enumerati-mi animale ce féta feti vii; — cari se sporescu prin clocire.

Enumera-mi de acelea ce manca carne; — — ce manca plante; — sî de acelea ce manca vermi.

Reasumare. Sunt animale de ale carora nutrementu se ingrigiesce omulu; sunt sî de acelea, cari se ingrigiescu ele de sine; celea de antaiu se numescu de casa, celea-lalte selbatice. Sunt mai incolo cu respectu la locuintia de acelea, ce vietiuescu pre uscatu, unele in apa, unele in ambe locurile. Sunt in fine animale, ce vietuiescu pre alte animale, etc. etc.

Celea trei imperie ale naturei. Óre facutu-a cineva tabl'a acést'a, séu s'a facutu ea de sine? — Acelea

obiecte ce s'au facutu prin mâna de omu se numescu producte; sî su-produse prin maiestria.

Omulu scie face curti câtu de mari; ore sci-aru elu face unu grauntiu de grâu? — Deci dara pre pamentu sunt obiecte pre cari omulu nu le póte face, fâra numai Dumnedieu; astu-feliu sunt animalele, plantele sî mineralele; acestea se numescu obiecte naturali.

Enumerati-mi nescari obiecte de ale naturei dintre animale? — dintre plante? — dintre minerale? —

Tóte obiectele din natura se numera ori intre animale, ori intre plante, ori intre minerale, — séu cu alte cuvinte, dïcemu asiá: Natur'a consta din trei impartïri generali: animale, plante sî minerale.

Natur'a.

In natura-e prima-véra
Praturile-au inverdïtu;
Hai sè mergu sî eu afara
Sè vedu campulu infloritu.

Hai! sè trecu prin codru verde
Sè privescu mieii jucandu,
Sé vedu mierl'a cum se perde
Printre frundie totu cantandu.

Ce frumósa e natur'a!
Sî ce fericitu sum eu!
Asiá-dar' tóta faptur'a
Laude pre dumnediêu.

PARTEA A SIES'A.

Despre unele fenomene ale naturei. Ceriulu, timpulu, Dumnedieu.

---

§. 47.

Aerulu.

Ce vedeti in scóla? — (Pruncii numera obiectele din scóla). Este aci ceva ce nu vedeti? — Luati-ve in mâna maculatoriele sî faceti-ve cu ele vêntu, precum mi-facu eu. Simtíiti ceva? — Aceea ce simtīti sî nu se vede se numesce aeru. Ce e dar' aceea ce e in scóla sî nu se vede? — Cum e dar' aerulu? —

Aerulu e nevedībile. De sî nu se vede, totusi lu-sentīti cându face vêntu, asiá-dara? — Simtiesce-se aerulu? — Aerulu se simtiesce.

Tieneti-ve maculatoriele inaintea ochiloru; vedeti prin ele? — Uitati-ve prin feréstа, vede se prin ea? — Déca ochii de feréstа su-curati sî ne uitàmu din departare, cugetàmu cà nu e nemica intre ramele ei. Sî aerulu, care aceea calitate. Aerulu e transparente.

Care su-celea trei calitati a aerului? — Aerulu e nevidībilu etc.

(Invetiatoriulu resufla de câte-va ori inaintea pruncilоru). Faceti sî voi ce facu eu. Cându facemu asiá, resuflàmu pre gura sî nasu aeru sî lu-dàmu ér' afara.

Astupati-ve cu mân'a gur'a sî nasulu pâna ce voiu numerá trei. — Ce a-ti observatu? — Asiá cà ve inadusîti? — Acést'a se intimpla cându nu resuflati aeru.

Déca nu am resuflá, nu am poté vietiuí. Fâra de aeru nu potu vietiuí nici ómenii nici animalele séu plantele. — Cându resuflàmu, ése din noi sî aeru reu. Déca in o casa se afla mai multi prunci se strica aerulu, pentru cà toti espira aeru reu din sine; de aerulu celu reu ne potemu bolnaví, bà chiaru sî murí. Din punctu de vedere a sanatàtii se poftesce, cá aerulu, ce-lu inghitîmu sè fia bunu sî curatu. Cum ne ingrigimu de aeru bunu in scóla? (prin svêntarea casei).

Déca laptele dà din óla sî se vérsa pre cuptoriu, séu déca se topesce unsórea pre cuptoriu, aerulu se strica sî capata unu mirosu reu. Aerulu stricatu, strica sanatàtii.

In scólele necuratîte, in casele varuite séu muruite de nou, in jurulu gunoiului sî a baltiloru, in celariu (cându fierbe vinulu) e aerulu stricatu. Aerulu e stricatu sî in gropi sî in case unde se usca vesmintele, de aceea trebue incunjurate.

Am dîsu, cà fâra aeru nu aru avé vietia nici omulu, nici animalele, nici plantele. Ómeni, animale, plante sunt preste totu loculu, ba bàiesii lucra in afundîmele bàiloru sî vietiuescu. Este asiá-dara in totu loculu aeru? — Aeru este in totu locuiu, aerulu imprejura pamentulu ba intra chiaru sî in pamintu.

Aci e o besîca, se o umplemu cu aeru sî sè i-legàmu gur'a. Sè probàmu a o stringe. Observat'ati, cà déca apasàmu, o potere ni se opune. Acést'a opunere o face aerulu ce se afla in besîca. Aerulu are potere impingatoria. Prin ce se impinge glónti'a din pusc'a de jocu? — Déca inchidemu ventilulu de aeru dela usi'a unui cuptoriu de fieru, in care arde foculu, ce observàmu? — Observàmu cà foculu se stinge. — Foculu dar' numai in aeru arde. Prin apa de acea se stînge foculu pentru cà ap'a eschide aerulu dela focu. Sî cenusi'a stînge foculu déca lu-invelimu in ea, pentru cà eschide aerulu dela elu.

Eschideti aerulu dela urechi prin palmi; (invetiatoriulu vorbesce ceva). Audîti cà vorbescu? — De aceea nu

audīti, pentru cà a-ti eschisu aerulu dela urechi. Sunetulu se propaga prin aeru; cá sunetulu sè se auda, e de neincunjurata lipsa aerulu, fara de aeru ómenii nu aru audií vorbele, sunetele musicei, cantulu paseriloru etc.

Observat'ati cà fiindu ferestile deschise se indésa aeru in casa? Atunci se misca aerulu. Aerulu arare ori stà, elu se misca, miscarea lui se póte observá sî pre frundiele pomiloru. Miscarea aerului se numesce vêntu.

Vêntulu bate une-ori de câtra media-nópte, une-ori de câtra média-di etc. Déca vêntulu bate de câtra média-nópte atunci lu-numimu vêntu de média-nópte; déca bate de câtra média-di atunci se numesce vêntu de média-di etc. Déca vêntulu e linu atunci se numesce bóre; ér' déca bate asiá de tare, in câtu descopere casele, sî desradacinéza pomii, atunci vêntulu se numesce tempestate. Vêntulu se numesce vêntósa séu volbure déca se inverte sî redica cu sine pulbere, frundie de pomu, gunoiu sî alte obiecte usiore.

Folosulu vêntului. Prin vêntu se curatia aerulu de vapori stricatiosi, aduna sî impresciа norii in diverse tienuturi, cá sè póta plouá preste semenaturele mai multoru tienuturi; prin vêntu se mana sî nàiele cu vêntrele, sî mórele de vêntu, vêntulu usca uliti'a tinósa, fênulu umedu, cerealele sî vesmintele spalate.

Reasumare. Aerulu e nevidībilu, sî sè póte sentií, e transparente. Fâra aeru nu potemu vietiuí nici noi, nici animalele, nici plantele etc. etc.

§. 49.

Unele fenomene naturali mai conoscute.

Observat'ati, cumca, cându se incaldiesce séu fierbe ap'a in óla, evaporéza abori din ea? — Caldur'a preface ap'a in abori, cari apoi se inaltia in aeru.

Este in arbori umediéla? — dar' in érba? — (Invetiatoriulu le aréta) dar' in ómeni? — in animale? — in pamintu? — Déca este umediéla in acestea, evaporéza ea la influinti'a caldurei? — Evaporéza ocianulu celu mare? — Apele curgatóre? — Ce e dar' fôntan'a evaporatiunei pre pamintu? — F ô n t a n'a e v a p o r a t i u n e i p r e p a m e n t u e: i n s u s i p a m i n t u l u, f l u v i e l e, m à r i l e, ó m e n i i, a n i m a l e l e, p l a n t e l e. Evaporarea este asiá de mare, incâtu dupa afirmarea ómeniloru invetiati, din unu unicu omu evaporéza 3—4 ponti, ér' dintr'unu arbore de midi-locu 30 de ponti de aboru pre dï. Din acestea poteti cugetá, cumcà din ap'a cea multa ce se afla pre pamentu, câtu multïme evaporéza pre dî, sî acea multïme de vapori tóta se inaltia in aeru. Fiti atenti! eu voiu spune, ca se intîmpla cu acea multïme de vapori, sî apoi mi veti enará sî voi.

N e g u r'a. Aborii evaporati din pamentu, din mari, din riuri, din ómeni, din animale sî din plante se inaltia in aeru. Vaporii acestia câte odata asiá sunt de fini, incâtu nu i potemu vedé cu ochii. Atunci ceriulu e azuru, cându inse se recesce aerulu, atunci vaporii se indésa, sî vaporii indesati se potu vedé in aeru. Prin indesare se ingreunéza vaporii sî se cobóra mai josu in aeru. Une-orea descindu pre vîrfulu dealuriloru sî pre praturi. Vaporii indesati pre suprafaci'a pamentului se numescu: n e g u r a. Negur'a une-ori asiá e de désa, incâtu abea potemu vedé prin ea.

N o r i i. Vaporii indesati in regiunile mai inalte, nu totu de a un'a se asiedia pre pamentu, ci remanu susu in aeru. Vaporii cei desi din regiunile mai inalte nu se numescu: negura ci n o r i. Intre negura sî nori numai acea destingere e: ca negur'a vibréza in regiunile inferiori, éra norii in regiunile superiori ale atmosferei. Cându se afla nori pre ceriu, atunci aerulu nu e limpede sî ne amu indatinatu a dïce ca: c e r i u l u e n o r o s u. Colórea noriloru une-orea e alba, une-orea sura, une-

orea bruneta, une-orea rosia (de radiele sórelui). Form'a loru, uneorea e lunguretia, uneorea rotunda, uneorea de form'a turnului, uneorea mult-anghiulare (aretarea acestor'a).

Ploi'a. Norii constau din besïcutie mici de apa. Déca acestea se indesa prin frigu — se prefacu in picuri sî in astu-feliu de forma cadu pre pamentu. Atunci dïcemu ca: ploua.

Déca ploi'a cade in picuri merunti, dïcemu cà: picura. Déca cade siuerandu se dïce: ploia mare. Déca ploua de versa, se numesce frantura de nori.

Folosulu sî daun'a ploiei Ploi'a e darulu lui Dumnedieu. Plantele numai asiá potu cresce, déca ploia. Ploi'a inmultiesce ap'a in fôntane, in isvora, in paraie, in rîuri. Fâra de ploia tóte acestea ar' secá. Ploi'a recoresce aerulu verei celei infierbintiate sî lu-face sanetosu. Ploi'a causéza si dauna, déca e frantura de nori, déca tiene multu, déca ploua pre neasceptate, d. e. cându se cara grâulu sî fênulu. Une-orea cu ploi'a cade sî grindina. Grindin'a face multa stricatiune in plante.

Rou'a. Brum'a. Vaporii se inaltia in aeru, o parte inse remane mai in diosu sî in noptile recoróse a verei se preface in picuri, cari ingrosianduse se numescu roua. Picuri de roua vedemu pre frundiele planteloru. O parte a rouei se absorbe de câtra plante sî acést'a le nutresce, alta parte inse se preface in vapori fini. Une-orea frigulu asiá e de aspru, incâtu inainte de ce s'ar' preface vaporii cei fini in picuri, inghiétia, sî âtunci dïcemu ca e: bruma.

Néu'a. In timpu de érna, cându afara e frigu, in chilia inse e caldu si vaporii din casa se asiedia pre ferést'a cea rece, vaporii inghiétia pre ferésta in forma

de ace, care la olalta au form'a unei flori. Asemenea inghietia sî vapori. din aeru sî impreunandu-se la olalta cadu pre pamentu. Atunci dïcemu cà: n i n g e.

Folosulu ninsórei e cà sî alu ploei. Érna servesce de acoperementu caldurosu semanatureloru celoru debile. Déca membrile inghietiate séu ómenii inghietati se fréca cu neua, adeseori se aducu la viétia.

C u r c u b e u l u. (Despre acest'a numai atunci se vŏrbésca invetiatoriulu, cându lŭ-vede in natura). Vér'a, in dïlele cele ploióse, adeseori vedemu pre ceriu unu fenomenu fórte frumosu, pre care lu-numimu: c u r c u-b e u. In elu se potu deosobí siepte colori, precumu: rosia, galbina deschisa, galbina inchisa, verde, azura deschise, uzura inchisa, violeta. Form'a lui e ca a unui a r-c u. Capetele aparu cà sî cându s'ar' radiemá pre pamentu. In dosulu curcubeului se afla nori negri, din cari cade ploia pre pamentu. In partea apusa a curcubeului stralucesce sórele in tóta splendorea lui. Déca aparu nori asupr'a sorelui, curcubeulu dispare, déca disparu uorii curcubeulu se ivesce. Din acestea urméza ca curcubeulu se nasce prin radiele sorelui. Déca norulu celu negru din dosulu curcubeului dispare, si ploi'a incetéza, dispare sî curcubeulu cu tóte ca lucesce sórele. Din acest'a urméza, cà spre a se iví curcubeulu, nu e destulu numai se lucésca sórele, ci cá in partea opusa de elu se fia sî noru negru din care se cada ploia. (Cum póte fi acea ca numai dimenéti'a sî dupa amédia-di se nasce curcubeulu?)

Pruncului sî curcubeulu. Unu pruncu melancholicu vediù unu curcubeu frumosu reflectatu din norii cei bruneti. Ce podu frumosu e acela, dïse elu, dora pre acel'a ambla in ceriu? — Voiu fugí acolo «e numai aici dupa padure, pâna de séra usioru potu se amblu in ceriu». Prunculu melancho-

licu porní ia fuga sî deja erá departe. cându lu-intrebà unu agricultoriu batranu, unde fugí asiá tare pruncule? — Me grabescu la acelu podu frumosu alu ceriului, fù respunsulu. Nebunule! dîse batranulu: capetulu curcubeului se estinde pre màri departate. Prunculu nu au crediutu batranului espertu, s'a grabitu mai departe in atât'a a fugitu pre dealuri — pre campii — pâna ce cadiù de ostenitu. Ochii lui inca erau tientiti spre curcubeulu disparendu, cându unu batranu cu barb'a carunta dîse:

Tu ai voitu cu nerabdare,
Sè te sui in ceriulu santu.
Pre luminós'a carare,
Fenomenu de pre pamentu.

Nu ti-ai adusu îns'aminte,
Cà tóte ce stralucescu;
Sunt numai vane cuvinte,
Ce 'nsiéla sï nimicescu.

Betranulu luà sub scutulu seu pre baetu sî lu-duse la parentii lui.

Adeseori vediù prunculu curcubeulu celu frumosu sî aducandu-si aminte de celea petîte, dîse:

E numai o aparintia,
Ce privesce ochiulu teu;
Nu e punte, au potintia,
Cà sè treci la Dumnedieu.

Furtun'a, fulgerulu, durduitulu, trasnitulu. In dîlele cele calde de véra se inaltiáu nori negri pre orisonu, se aude sunetu timpitu din departare, se redica vêntu, care din ce in ce cresce ducundu cu sine pulvere; incepe a durduí, din nori se ivescu fulgere invapaiate — sierpuitórie, —, ploua, tunetulu si fulgerulu se schimba mai desu unulu pre altulu, ploia de vérsa, uneorea se audu trasnete cumplite.

Acest'a se numesce: timpestate — furtuna. — In timpu de furtuna, vêntulu face mare stricatiuni in paduri sî pre campuri.

Ploi'a cea mare umple paraele, acestea esundéza, stricandu padurile.

Fulgerulu aprinde casele, basericele, turnurile, clàile; despica arborii sî omóra ómeni sî animale, déca le ajunge.

Dar' tempestatea curatiesce aerulu, renoesce plantele sí face pamentulu fructiferu.

O! câtu-i de mare, câtu-í de potinte,
Immens'a natura a lui Dumnedieu;
Ea creéza tóte cu mana prudinte.
Sî conduce lumea la destinulu seu.

Din corpurile ce se afla pre pamentu nu evaporéza numai abori, ci sî alte materii nevedībili, cari au mare aviditate de a se uní cu ap'a. Acesta materia fina, care se numesce electricitate, (trebue aretata cu céra rosia séu cu pêru de pisica) se aprinde in nori, cându norii se apropia unulu de altulu, séu se mesteca, sî atunci sare o schinteia mare.

Acést'a se numesce fulgeru. Uneorea fulgerile ajungu pâna pre pamentu sî lovescu in obiectele celea mai inalte. Acest'a se numesce: trasnetu.

Precum d. e. déca in apertur'a unei lenie vomu bagá unu firu de atie, sî tienandu de acést'a o vomu invirti-o cu celeritate mare in aeru, se aude unu zuraitu, asemenea cându descarcàmu pusc'a, se aude unu sunetu mare; chiaru asiá la fulgeru se aude sunetu tare — tienatoriu —; la trasnetu se aude o pocnitura infricosiata; acest'a e sunetulu trasnetului.

Cându e tempestate — furtuna — nu e consultu a siedé sub obiecte inalte, precum sub clài, arbori; séu a stá sub hornu; a face focu in cuina; a tiené usīle sî

ferestile deschise. Edificiele trébue scutite de trasnetu prin paratoneru (paratonerulu trebue desemnatu).

§. 50.

Ceriulu.

Déca stàmu in scóla, de asupra nóstra e podulu; déca suntemu in baserica, de asupra nóstra e boltitur'a basericei; déca mergemu in liberu, de asupra nóstra se vede o boltitura tórte mare, care se numesce ceriu.

Ce colóre are ceriulu, ce forma, ce pusetiune? etc. — Colórea ceriului in timpu seninu e azura, form'a lui sémana cu form'a unui globu scobitu, care de asupra nóstra apare in inaltimea cea mai mare, de acolo incependu totu se apropia de pamentu, pâna cându in fine ni se pare cà ar' atinge pamentulu. Cà óre marginile cetiului atingu pamentulu, dupa cum ni se pare noue, veti sci indata. Se mergemu numai afara. Asiá dar' cà ni se pare. cumca ceriulu in tienutulu N. . . atinge pamintulu. Care ati fostu in tienutulu N. . . ? — Ajuns'ai acolo marginele ceriului, séu sî acolo numai asiá s'a vediutu ceriulu cá sî aicea? — Ori in ce departare se mérga calatorii. esperiéza, cumca boltitur'a ceriului se vede asiá de mare, asiá de rotunda sî se pare ca atinge pamentulu in unulu, cá sî in altu locu; asiá-dara potemu afirmá cumca in orî ce parte a pamentului vomu stá, vedemu numaî o parte a ceriului sî acést'a parte pretutindenea se vede boltita sî cá sî cându s'ar' razamá pre pamentu.

Marginea ceriului asiá, nise pare cá unu cercu, in midiloculu caruia ne aflàmu noi.

Cerculu acel'a pâna la care se estinde vederea nóstra. se nnmesce orisonu.

(In or'a venitóre vomu vorbí despre ceriulu stelatu, uitati-ve cu atentiune, — multe stele sunt pre ceriu; cercati ale numerá; câte veti aflá; uitati-ve intr'o forma sunt de mari sî ce cale e acea alba pre ceriu?)

Uitatu-vati nóptea la ceriulu stelatu? Splendidu e? — Multe stele ati vediutu? etc. etc.

Comparare. Pre boltitur'a ceriului sunt nenumerate stele. Déca esaminàmu ceriulu stelatu, vedemu ca unele stele aparu mai mari altele mai mici, sunt sî de acelea, cari abea le potemu diarí; asiá-dara stelele au márime diversa. Unele stele aparu mai aprópe, altele mai departe. Stelele dela noi stau in distantia deosebita. Globulu sî crucea turnului se vedu mai mici, decâtu cum sunt in realitate, pentru ca sunt departe de noi. Cu câtu e mai departe ore ce obiectu de noi, cu atât'a se vede mai micu. Stelele inca se vedu micutie, dar' numai pentru acea, pentru ca sunt departe de noi. Stelele sunt cu multu mai mari, decumu se vedu. Unele stele sunt fórte mari, cu multu mai mari, cá pamintulu.

Pre unele locuri vedemu stelele imprasciate pre cavitatea ceriului fâra de nici o ordine, pre unele locuri stelele se vedu gramadite, d. e. spre miédia-nópte se vedu siepte stele la olalta, dintre cari patru aparu, cá cele patru róte ale carului, trei cà rud'a carului. (Trebue depinse). Acést'a gramada de stele se numesce: urs'a mare — carulu de pre ceriu. — In altu locu se vede o gramada de stele, cá sî cându se aduna puii pre lànga mam'a loru; acést'a gramada se numesce: gainusia (cine se scóla de diminétia o póte vedé). Pre bolt'a ceriului dela resaritu spre apusu se vede o cordea alba, acést'a se estinde preste totu ceriulu in forma de arcu si se numesce: calea laptelui. Stelele se vedu numai nóptea, diu'a inse nu (de splendorea sórelui) pentru acea inse ele totu pre ceriu se afla. Diu'a vedemu numai sórele frumosu. Sórele inca se tiene de acelea corpuri, cari se vedu pre ceriu; asiá-dara sî sórele e corpu cerescu, chiar' asiá cá sî stelele.

§. 51.

Sórele si timpulu, lun'a, pamentulu, Dumnedieu.

Din ce parte resare sórele? — Cându resare sta elu óre pre locu, séu se misca mai departe? — In care regiune stà in culminatiunea cea mai mare etc. etc.

Comparare. Sórele dupa ce resare, se inaltia mereu pre boltitur'a ceriului, pâna ce acjunge pontulu de culminatiune. Dupa ce ajunge pontulu de culminatiune, tocmai asiá de ne observabile, precum s'a urcatu, descinde pre partea opusa a boltiturei pâna cându dispare despre orisonu. Timpulu acel'a, cându sórele si-a ajunsu pontulu de culminatiune, se numesce: amediadi; cându resare: diminétia, cându apune: séra.

Timpulu, care se afla intre diminétia si amediadi, se numesce: inainte de amédi; celu intre amédiadi sî séra, se numesce: dupa amédi; timpulu, inainte de apusulu sórelui, se numesce: inseratu; cel'a, inainte de resaritulu lui, se numesce: diori. (Ce parti are dar' diu'a? — Care parte a dilei se numesce demanétia? — care séra? etc.)

In revarsatulu dilei, cu pucinu inainte de resaritulu sórelui, radiele solari colorescu ceriulu sî norii cu colóre rosietica; dupa ce a resaritu arunca radie aurii preste arbori sî pre piscurile dealuriloru, paserile canta sî flórele si-marescu mirosulu; ómenii diligenti se bucura, (mane sculati-ve sî voi de demanétia sî priviti auror'a sî resaritulu sórelui). Acum se invetiàmu versurelulu acest'a:

Aurora 'ncântatóre,
Nume bunu sî blandu;
Nici unu nume pre sub sóre,
Nu-lu dorescu oftandu.

Numai tu o! soriora,
Esti odorulu meu;
Nu sborá asiá usióra,
Pentru Dumnedieu.

Se ve spunu acum'a ce se intimpla cu sórele, dupa ce dispare depre orisonu, pentru ca voi inca nu o sciti acest'a. De ceialalta parte a pamentului inca se afla tocmai asiá boltitura cerésca, cá sî de partea acést'a. Sórele asiá dar' si-continua calea (aici nu potemu vorbí, decâtu numai de miscarea aparenta) pre acea boltitura cerésca, pre care noi nu o vedemu, sî incaldiesce pamintulu omeniloru acelor'a, cari locuescu pre partea opusa, noi atunci avemu n ó p t e.

Din acést'a urméza, cumca form'a boltiturei ceresci nu samana cu a unui globu de jumatate scobitu, dupa cum ni se pare noue, ci e ca unu globu cu totulu cavu, sî in calea sórelui nu are form'a unui arcu, ci forméza unu cercu intregu (desemnare) sî in fine, ca pâna cându pre una parte a pamintului e di, pre cea opusa e nópte.

Midi-loculu noptiei se numesce: m é d i a - n ó p t e, timpulu inaintea de média-nópte se numesce: inaintea de mediulu-noptiei; celu de dupa média-nópte: dupa mediulu noptiei.

Intrebàri repetitórie!

Sórele si-finesce calea sea de pre ceriu in 24 óre sî astu-feliu se nasce diu'a sî nóptea. Diu'a sî nóptea la olalta forméza una dï. Una dï dar' are 24 óre.

Cându la amédia-di batu 12 ore, nu calculàmu in continu-u pâna la 24, ci incepemu dela 1 pâna la 12 nóptea, acestea doue spre diece óre dela mediulu noptiei se numescu: 12 óre la mediulu-noptiei, celea de media-di, 12 l a a m e d i u. Dela 12 la mediulu noptiei,

inca nu calculàmu pana la 24, ci éra incepemu dela unulu sî continuàmu pâna la 12 óre — la amédia-di.

Intrebari repetîtórie. Calculati-mi in continu-u cele 24 de óre? etc. Ce intielegi sub: 2 óre dupa mediulu-noptiei si 4 óre dupa amediu.

Déca o óra se imparte in dóue parti egali' timpulu acest'a se numesce: o diumetate de óra. Déca o óra se imparte in patru parti egali, fia-care parte se numesce; patrariu; 4 patrare facu o óra.

Intrebàri sî deprinderi cu ajutoriulu órei.

Ór'a e impartîta sî in alte particele mai mici, d. e. e impartîta in 60 de particele, cari se numescn: minute; o minuta dar' e a siese diecea parte din o óra. (Aici invetiatoriulu spune folosulu orologiului sî invétia pre prunci a cetí órele, patrarele minutele de pre tabl'a orologiului).

Siepte dîle facu o septemana. Care sunt dîlele septemanei? (Le am invetiatu mai susu.) Patru septemani facu o luna, 12 lune facu unu anu. Numele luniloru: januariu etc. De sî o luna de comunu se calcula de 4 septemani, totu-si 28 de dîle (câte sunt in 4 septemani) are numai o luna, adeca: februariu; celealalte luni au 30 séu 31 de dîle.

(Invetiatoriulu da pruncilorn se cetésca numele luniloru din calindariu sî intréba cà fia-care luna câte dîle are. Fiindu cà omulu usioru uita, cà care luna câte dîle are, invetiatoriulu póte folosí acestu cuvintu fàra de intielesu «ap-iun-se-no» spre usiurare.

Fia-care luna, care se incepe cu vr'un'a din silabele cuventului «apiunseno» are 30 de dîle, celealalte 31 afara de februariu, care in anu comunu are 28, in anu visectu 29 de dîle. *) Aici se póte amintí ca unu anu comunu are 365 de dîle, unu anu visectu, care urméza totu la patru ani, are 366 de dîle.

*) Mai este unu midilocu mnemonicu d'a scí, de câte dîle e fia-care luna, sì a nume numerarea pre nodurile dela degetele manei

Repetïri! deprinderi! Unele luni sunt fórte frigu-róse, adeca: decembre, januariu sî februariu. Acestu anu-timpu se numesce: é r n a. In martie incepe a se ivídïle mai calduróse. Caldur'a cresce in aprile sï in maiu Aceste trei luni a anu-timpului se numescu: primavéra. In iuniu, iuliu sî augustu sunt dïlele celea fierbinti. Acestu anu-timpu e v é r'a. In septembre, octobre sî novembre timpulu incepe a se recí. Acestu anu-timpu se numesce: t ó m n a. Asiá dar' anulu are patru anu-timpuri, adeca: érn'a, primavér'a, véra sî tómn'a.

Intrebàri deprindiatórie. Care sunt lunele ernei, primavérei? etc.

D ï l e l e s i n o p t i l e c e l e a m a i l u n g i s î c e l e a m a i s c u r t e. In care luna suntemu acum'a (iuniu?) La câte óre resare sórele? La câte apune? — Pre la cratiunu asiá de timpuriu resare sórele? Asiá de tardiu apune? Asiá dar' sórele totu de a una in acelasiu timpu resare sî apune?

R e s u l t a t u. Sórele in tóta demanéti'a resare sî in tóta sér'a apune, nu totu de a un'a inse resare sî apune totu in acelasiu timpu, ci odata maï de timpuriu, alta-data mai tardïu. Càndu resare de timpuriu sî apune tardiu, atunci dïlele sunt mari (lungi), noptile sunt mici (scurte). Càndu resare tardïu sî apune de timpuriu, atunci dïlele sunt scurte, noptile sunt iungi; sî inca, cu càtu sunt mai lungi dîlele cu atât'a sunt mai scurte noptile, sî cu càtu sunt mai scurte dïlele, cu atât'a sunt mai lungi noptile.

asiá, cà incependu dela nodulu degetului micu dela màna stânga dici: januariu, intre nodu februariu, alu doile nodu: martiu, a doilea intre nodu aprile. a treilea nodu maiu, intre nodu, juniu, a patrulea nodu juliu, opoi treci éra la alu doile rondu de noduri sî dïci la nodulu celu dintaiu: augustu, la intrenodulu antaiu septembre, apoi la nodulu sî éra intre nodulu urmatoriu octobre, novembre sî in fine pre nodulu din urma decembre. Tóte lunele ce cadu pre nodu au 31 dïle, cele ce cadu intre noduri au câte 30 dïle afara de fauru, care se scie ca in anulu comunu are numai 28, iaru in anulu visectu 29 dïle.

Ocupatiuni de deprindere. Se deschidemu calindariulu! ꞩadi e 23. iuniu. Dupa cum ne aréta calindariulu, sórele resare acum'a la 4 óre (minutele trebue lasate), sî apune la 7 óre. De câte óre e diu'a? — De câte nóptea? — In 25 decembre (pre la cratiunu) sórele resare la 7 óre sî apune le 4: câte ore are diu'a, câte nóptea? Se vedemu in 21. martie! — — In 23. septembre! — — Diu'a e mai scurta in 21. decembre, mai lunga in 23. iuniu. Din contra nóptea e mai scurta in 23. iuniu sî mai lunga in 21. decembre. In 21. martie sî 23. septembre diu'a sî nóptea sunt intro forma de mari. In dîlele acestea e **ecuinoptiu.**

Din 21. iuniu pâna in 21. decembre, adeca in decursulu unei diumatati de anu, sórele incontinuu se departéza dela calea culminatiunei spre média-di, pusetiunea — i se micsioredia sî din ce in ce se pare a se miscá in cercu mai micu, dîlele se micescu, éra noptile crescu. Din 21. decembre pâna in 21. iuniu iucontinu-u se inaltia spre noi sî de ore-ce se pare, ca descrie din ce in ce cercu mai mare, dîlele se lungescu, ér' noptile se micsioréza.

Form'a, departarea, marimea sî folosulu sórelui. Sórele are form'a unui discu, talieriu; dupa afirmarea invetiatiloru inse e unu corpu cerescu rotundu, sî numai pentru departarea cea mare se vede latu. Asiá e departe de noi, incâtu, déca ar' descarcá unu globu de tunu de acolo sî acela ar' vení cu celeritate egala, numai in 25 de ani ar' ajunge pre pamentu; sî asiá e de mare, incâtu déca omulu ar' voi sè calatorésca in jurulu lui sî pre diua ar' merge 10 mile, calatori'a ar' durá 160 de ani.

Sórele causéza lumin'a sî caldur'a. Sórele nece odata nu ajunge la o astu-feliu de culminatiune pre ceriu, câtu sè fia de asupr'a capului nostru, ci acum mai aprópe, acum mai departe sî descria calea sea cercuale, sî dupa cum vedemu in o diumetate de anu se apropia de pontulu culminatiunei, care sè afla de asupra capu-

lui nostru, in ceialalta diumetate inse se departa de elu. Prin urmare radiele sórelui totu dea un'a cadu costisiu. Se póte observá cà érn'a, càndu sórele si-arunca radiele de totu costisiu pre pamentu, caldur'a solare are potere fórte mica; vér'a radiele inse din contra, cându se apropie de direptiunea perpendiculara desvólta caldura fórte mare. Asiá dar' cu càtu cadu radiele solari mai perpendiculari pre pamintu, cu atât'a e mai mare caldur'a ce o causéza, sî cu càtu dereptiunea loru e mai costisia cu atât'a e mai mica sî caldur'a. De aici se póte esplicá, sî acea cà de ce diminéti'a sî sér'a e mai recorosu timpului sî la amediu mai caldu. Acest'a aruncare a radieloru in diferite direptiuni causéza sî diversele temperaturi in celea 4 timpuri ale anului.

Érn'a càndu e frigu, apele inghiétia, arbori remanu fàra de frundie, unele plante pieru, tóta natur'a e amortïta.

Primavér'a cându se ivescu dïle calduróse, ierburilu inverdiescu, arborii incepu a cresce, inmugurescu sî inflorescu; animalele se trezescu din somnulu de érna, natur'a se renoesce sî incepe viétia noua.

Vér'a de caldur'a cea mare se cocu cerialele (bucatele) sî fructele veratice; animalele si-afla nutrementulu loru.

Tómn'a se cocu fructele tomnatice, dar' indata ce incepe a se recí, arborii si-pierdu frundiele, erburile se vestezescu, paserile migratore emigréza, unele animale se tragu in caverne spre somnulu de érna.

Cine a datu sórelui potere conservatoria sî incaldïtoria? — Cui suntemu datori pentru acest'a cu multiumita.

(Cantàri de glorificare).

Lun'a. Lun'a unde se vede? — Ce colóre are? — Ce forma? — Cându o poti vedé pre ceriu? — Nóptea totu dea un'a o poti vedé? — Ce servitiu ne face? — etc. etc.

Comparare, Precum sórele asiá sî lun'a cuprinde locu pre ceriu intre stele, asiá dar' lun'a inca e corpu cerescu. Splendore a ei e obscura — debila — cu ochi ne armati inca te poti uitá la ea. Are form'a de discu — (talieriu). — De comunu sa vede nóptea intre celealalte stele, déca resare sórele, lun'a dispare; nece in noptile cele intunecóse nu se vede totu dea un'a. Cu splendorea cea amicabile face mare servitiu ómeniloru, nóptea suplinesce loculu sórelui, revarsa lumina preste pamentu sî prin acest'a face noptile desfatatióse. Aretarea ei e inregulata; une-orea nice nu apune sórele sî se póte vedé pre ceriu, alte ori numai pre la mediulu noptiei resare, une-ori nóptea intregu nu se póto vedé, alte ori indecursulu noptiei intregi e pre ceriu. Apunerea lunei depre orisonu inca e fórte inregulata, une-ori apune inaintea de mediulu-noptiei, alte ori dupa mediulu-noptiei. Form'a splendorei inca e fórte schimbatiose, in unele timpuri splendorea lunei nu se póte vedé, atunci se numesce: luna noua. Dupa câtev'a dîle se póte vedé in forma de secere (trebue desemnata). Intru un'a septemana, (calculandu dela luna noua) splendorea lunei asiá cresce de tare, in câtu se póte vedé ca unu cercu jumetatîtu (desemnare), acést'a ce numesce: patrariulu primu.

Dela acest'a, preste o septemana, se vede in unu cercu intregu (desemnu) atunci se numesce: luna plina. Dela acestu timpu, lun'a éra incepe a scadé, splendorea se vede numai in unu jumetate de cercu sî acest'a se numesce: patrariulu ultimu.

Dupa decursulu unei septemani, splendorea lunei dispare cu totulu sî se ivesce alta luna noua. Dela lun'a noua, pâna la alta luna noua trecu 29 de dîle si jumetate, de aici si-au sî lunele numirile loru. (Invetiato-

riulu se arete din calindariu diversele fase prin cari trece lun'a).

Lun'a e unu corpu cerescu intunecosu, splendorea si-o capata dela sóre, se vede lata sî mica, dar' se scia ca e unu corpu cerescu mare sî rotundu; totusi inse nu e asiá mare cá pamentulu nostru, de 4 ori e mai mica cá pamentulu sî de 400 ori mai mica cá sórele. Cumca lun'a, in se misca cavitatea cea mare a ceriului, se póte vedé cu ochii liberi.

P a m e n t u l u. Precum sórele, lun'a si stelele vibréza libere in cavitatea cea mare a ceriului, intocmai asiá sî pamintulu nostru. Pamentulu nostru inca e corpu cerescu sî inca intunecosu, intocmai cá sî lun'a, lumin'a s'a inse si-o capata dela sóre precum acést'a o potemu esperiá in tóte dïlele. Form'a lui e rotunda cá a lunei sî asiá e de mare, incâtu déca l'amu incungiurá cu unu sïnoru, sïnorulu ar' fi de 5400 de mile de lungu. Precumu sórele sî lun'a se misca in cavitatea ceriului, intocmai asiá sî pamentulu si-are miscarea sea, se invirte in 24 de óre in jurulu osisi sele, intocmai cá si rotá carului; afara de acest'a descrie sî una cale mare in jurulu sórelui, care cale o finesce in decursu de 365 de dïle sî unu patrariu. Noi nu observàmu acest'a miscare, sî cá locuitori de pre pamintu nici nu o potemu observá, deorece inse astu-feliu de corpuri ceresci, — mari —, precumu sunt lun'a sî alte stele, se misca, nu ne miràmu, déca sî pamentulu nostru, cá corpu cerescu, se invirte.

S'ar' paré lucru mai miraculosu acea, ce ve voiu spune, adeca; cà sórele stà pre locu, cu tóte cà se vede cà descrie unu arcu mare pre ceriu in fia-care restimpu de 24 de ore. Acést'a miscare a sórelui e numai aparente, ér' nu adeverata; deci nici atunci nu ne esprimàmu bine, cându dïcemu, cà sórele resare séu apune, ci acest'a o dïcemu numai din datina, pentrucà cei vechi credeau, cà sórele se invirte

in jurulu pamintului. Voi trebue se invetiati inca fórte multu până ce veti poté precepe lucrurile acestea. Vi destulu inse numai atât'a sè sciti, ca pamintulu nostru face una cale rotunda in jurulu sórelui sî acest'a o finesce in decursu de 365 ¼ de dîle sî de 365 de ori se invirte in jurulu osiei sele, intocmai cá rót'a carului in jurulu osiei ei; sî acést'a rotatiune causéza diu'a sî nóptea: ér' rotatiunea in jurulu sórelui causéza dîlele sî noptile cele inegale sî celea patru timpuri ale anului.

Dumnedieu. Sórele, lun'a, stelele sî pamentulu, precum sî tóte ce se afla intrinsele la olalta luate se numescu: lume. Poté-s'aru representá de sine numai unu scaunu, numai unu cuibu de pasere, sî cu atâtu mai pucinu potutu s'ar' fi representá de sine acést'a lume mare? — Lumea acest'a de sine nu a potutu sè se representeze, pre ea a facutu-o Dumnedieu prin atâtu potinti'a sea. Dumnedieu nu numai a facutu lumea acest'a, ci o sî sustiene. Dumnedieu e sustienatoriulu lumei acesti'a. Sè esaminàmu numai ordulu celu maretiu, care se afla in lume! Pamentulu se invirte odata in jurulu osiei sele, indecursu de 24 de óre; sórele luminéza partea acea a lui, care e intórse spre dinsulu sî prin acest'a se nasce diu'a sî nóptea. Pamentulu se invirte in jurulu sórelui; acést'a invirtire a lui causéza dîlele cele diferite — scurte sî lungi —, celea 4 timpuri ale anului; érn'a, primavér'a, vér'a sî tómn'a. Érn'a, natur'a pauséza, primavér'a o descepta la viétia noua, vér'a sî tómn'a se cocu cerialele; nutrementulu ómeniloru sî a animaleloru. Vaporii se inaltia in aeru, constituescu norii, din nori pica ploia pre pamintu. Ploi'a face pamentulu fructiferu.

Pamentulu produce tóte, ce sunt de lipsa spre sustienerea ómeniloru sî a animaleloru.

Din anim'a pamentului sierpuescu isvóre; isvórele se unescu in parae, paraele in rîuri, sî fia-care fluviu in fine se vérsa in mare. Marea evaporéza, vaporii se pre-

facu in nori, din nori pica ploia, sî marea redà pamintului, ceia, ce i-a datu elu.

Lun'a se ivesce pre ceriu in timpuri anumite, sî descrie calea sea, luminéza pamentulu nóptea, cându e lipsitu de radiele sórelui. Nenumeratele stele percurgu calile loru cele asignate, fâra cá sè se lovésca un'a de alt'a.

Ordinea acest'a frumósa sî demna de admiratu, care se afla in lume, neindemna se cunóscemu; cumcà Dumnedieu a facutu sî sustiene lumea cu o intieleptiune nemarginita.

Dumnedieu a facutu pamentulu cá sè lpcuésca ómenii pre elu, la incongiuratu cu aeru cá sè póta traí sî i-a datu potere producatórie. A creatu animale, plante, din care sè se nutrésca sî sè se imbrace. A datu omului spiritu prudente, cá tóte bunatatile naturei se le intrebuintieze spre folosulu seu, l'a facutu domnu preste pamentu sî preste tóte locurile ce se afla in elu. Tóte acestea ne aréta cá Dumnedieu e bunu, cà elu e parintele nostru; noi inse suntemu fiii lui.

Déca Dumnedieu e parintele nostru, noi cá fiii lui i suntemu datori cu iubire, multiemita sî reverintia. Noi ne potemu aretá iubire a câtra Dumnedieu in doue tipuri: intaiu, déca pentru bunatatile primite dela dinsulu — i multiumimu in rugatiunile nótre de tóte dïlele, déca lu-glorificàmu cu cantari sî cu rugatiuni sî déca prin rugatiuni totu binele dela dinsulu lu-ceremu, — a dou'a, déca ne supunemu voiei lui celei sante sî preceptelorn lui sî déca departàmu tóte, câte se contrariéza cu voi'a lui cea santa.

Pre tine te laudàmu,
Imparate 'nduratoriu;
La tine noi manecàmu,
Bunule indreptatoriu.

Pi'a nóstra rogatiune,
Câtra tin' o inaltiàmu;
Sè grigesci de natiune,
Dela tine noi speràmu.

CUPRINSU.

Partea a trei'a.

Cas'a parintiésca, animalele domestice, viéti'a familiara.

Partea a patr'a.

Comun'a si locuitorii ei; viéti'a civile.

Pag.

Partea a cincea.

Comun'a si campulu ei; principie geografice, cunoscintia despre plante si minerale.

Partea a sies'a.

Despre unele fenomene ale nasurei. Ceriulu, timpulu, Dumnedieu.